

॥ तृतीयः स्तवकः प्रारभ्यते ॥

॥ श्रीकृष्णायनमः ॥ ५० ॥ चंडभानुकृततापसम्
दिं दातुमद्य ननु तस्य सुतायै ॥ श्रीष्मकालइह किं
च समागादर्शनाय रविजाकामितुस्सः ॥ १ ॥

॥ श्रीकृष्णायनमः ॥ अथ क्रमप्राप्तं श्रीष्मसमयं वर्णयति ॥ चंड-
भान्विति ॥ स प्रसिद्धो श्रीष्मकालः इह ब्रजे समागात् ॥ आ-
गमने प्रयोजनद्वयं तत्राऽऽद्यमाह ॥ चंडेति ॥ अथ चंडभानुः सू-
र्यस्तेन कृता अर्थात्स्वस्मिन् या तापसमृद्धिस्तां ॥ तस्य सूर्यस्य
सुतायै यमुनायै दातुं ॥ पितृसमृद्धेरपत्यगमित्वात् ॥ द्वितीयमा-
ह ॥ दर्शनायेति ॥ किंच रविजाया यमुनाया यः कमिता भर्ता
श्रीकृष्णस्तस्य दर्शनाय दर्शनं विधातुं ॥ स्वगुणसमृद्धिसंपादक-
सूर्यजामातृदर्शनस्य योग्यत्वात् ॥ नन्वित्युत्प्रेक्षावाच्युभयान्वयि ॥
स्वागतावृत्तं ॥ स्वागतेति रनभाद्रुरुयुग्ममिति तल्लक्षणात् ॥ १ ॥

ग० ॥ अथ श्रीष्मर्तौ प्रचंडमारुतखंडिततटमंडनदं
क्षखंडे ऽखंडजगदंडनिलयगंडीवकोदंडमित्रदो
र्दंडरक्षिते ब्रजमंडले दुर्निवार्यमात्सर्यकलहमध्य
स्थे सर्ताववसंते गते मार्तंडचंडकरनिकरनिहतशी
तसंघके पाखंडप्रचारमंडितमुखपंडितप्रचुरकरा

लकलिकालकलमपकूटकलितपतितोद्धरणधीरधु
रंधराधुरीणा कूलस्थकदंबकदंबजातिजात्यविर
लवकुलतमालरसालसरलामलकपाटलाचंपकमं
दारकुंदामंदसुवाससहायस्वकीयनीरस्थनीरजनि
चयसुगंधसंचयसंपादिताऽतिशयिताऽऽमोदा त
टविलसितस्फुटतारमणिप्रतिस्पर्धिरेणुसंघच्छद्य
ना सखीमिव सहचरीं कुर्वती तपनतनया श
शांकवंशावतंसकंसारिभीतिलज्जावशात् तरल
तरतरंगततिहस्तसंपर्काऽतिशयशीतलितसुखदसु
भगसमीरसमूहेन सा सद्यः स्वपितुरपयशः प्रमार्ष्टु
मिव तं पुनर्जीवयामास ॥ १ ॥

अथेति ॥ अथ श्रीष्मर्तौ ब्रजमंडले सा प्रसिद्धा तपनतनया सू-
र्यतनया यमुना स्वपितुः सूर्यस्याऽपयशः स्वकमितृभगवद्रक्षित-
ब्रजस्थस्य शीतस्य निष्कारणहननजन्यामकीर्तिं प्रमार्ष्टुं प्रकर्षे-
ण निराकर्तुमिव ॥ शशांकेति ॥ शशांकवंशस्य चंद्रवंशस्याऽव-
तंसः शिरोभूषणभूतो यः कंसारिस्तस्माद्या भीतिः अपराधिन
क्रूरत्वात्सर्वसमर्थत्वाच्च मत्पितुरयं शिक्षां करिष्यतीति तत्संबंधा-
न्मदुपर्यपि क्रोधं करिष्यतीति च भयं ॥ लज्जा च तव पित्रा मदी
यकुलकूटस्थचंद्रसंबंधिशीतहननरूपं अनार्यमेतत् कर्म कृतमित्यु-
पहासप्रयुक्ता तयोर्वशात् आयत्तत्वात् ॥ तरलेत्यादि ॥ तरलतरा
अतिचंचला ये तरंगा लहरीस्तेषां या ततिसैव हस्तस्तत्संपर्का-

तिशयेन शीतलितो ऽतएव सुखदः सुभगो रमणीयो यः समीर-
समूहो वायुसंचस्तेन सद्यः तं शीतसंचं पुनर्जीवयामास ॥ घीष्म-
र्तुप्रादुर्भाविःपि यमुनासमीरसंपर्कात्तज्ज्वल्यतापादिकं ब्रजे कि-
मपि नासीदितिभावः ॥ कीदृशे घीष्मर्ते ॥ प्रचंडेति ॥ प्रचंडैः
कूरैर्मलितैर्वायुभिः खंडितो भग्नस्तटमंडनं तीरभूषणभूतो वक्षस्व-
डो वक्षसमूहो येनैवंविधस्तस्मिन् ॥ एतेन स्वभूषणभूतवक्षसंग-
करणरूपाऽपराधकारिघीष्मपक्षपातितयाऽपि पितुर्याऽपकीर्तिस्त-
निराकरणे यमुनायाः परमादरः सूचितः ॥ कीदृशे ब्रजमंडले
अखंडजगदिति ॥ अखंडानां समघाणां जगदंडानां निलयः स
चाऽसौ गांडीवकोदंडस्याऽर्जुनस्य मित्रं श्रीकृष्णः तस्य दोर्दंडेन र-
क्षिते ॥ एतेन तत्रत्यपदार्थमात्रस्योपद्रवराहित्यं सूचितं ॥ पुनः की-
दृशे ॥ दुर्निवार्येति॥दुर्निवार्यो निवारयितुमशक्यो यो मात्सर्यहे-
तुकः कलहः अर्थाच्छीतकालघीष्मयोः तद्विषये मध्यस्थे सतीव
साधाविब साधुसदृशो॥यथा द्वयोः कलहप्रवृत्तयोः सतोः कश्चि-
त्साधुर्मध्यस्थः समत्वं करोति तद्व्यावृत्तस्थितिसमत्वकारिणी-
त्यर्थः ॥ तत्र शैत्यातपयोर्द्वयोरेष्याधिक्याऽभावात् ॥ एवंविधे व-
संते गते सति॥कलहस्य दुर्निवार्यत्वं निश्चित्य तन्निवारणमनादृत्य
गते सति इत्यर्थः॥मार्तंडेति॥मार्तंडस्य सूर्यस्य चंडाः कूरा ये कराः
किरणास्तेषां निकरेण समूहेन निहतः शीतसंचो यस्मिन्नेवंविधो॥
शैषिकःकप् ॥ अनेन यमुनाया भगवतः सकाशात् भयलज्जयोः
कारणं बोधितं ॥ कीदृशी तपनतनया॥पाखंडेति॥पाखंडप्रचारेण
मंडितः मुखपंडितैः मुखेनैव पंडिता नाचारादिना तैः प्रचुरश्च ॥
कलियुगधर्मानुपक्रम्य पांडित्ये चापलं वच इति श्रीभागवतोक्तेः

अतएव करालो यः कलिकालस्तसंबंधि यत्कल्मषकूटं पापस-
मूहस्तेन कलिता युक्ता अतएव पतितास्तेषां यदुद्धरणं तद्विषये
याः धीरधुरंधरा गंगादयस्तासु धुरीणा ॥ एवंभूताया अपि मम
पित्रा निष्कारणं शीतहननं कृतमिति तस्या अतीव लज्जाकारणं
सूचितं॥तथा ॥ कूलस्थकदंबेत्यादि॥कूलस्था ये कदंबकदंबाः क-
दंबवृक्षसमुदायाः जातीनां जातयः अवांतरभेदाः अविरला घ-
ना ये बकुलास्तमालाः रसालाः आभ्राः सरलाः आमलकाः पा-
टलाः चंपकाः मंदाराः कुंदाश्च एतेषाममंदोऽतिशयितो यः सुवासः
सौगंध्यं स सहायो यस्यैवंविधो यः स्वकीयनीरस्थनीरजनचयसं-
बंधी सुगंधसंचयस्तेन संपादितः अतिशयिताऽऽमोदो यया सा॥इह
धुरीणेत्यंतयमुनाविशेषणेन तत्संपर्कात्पूर्वोक्तपवने पावनत्वं कूल-
स्थेत्यादिविशेषणेऽतिसंचारनिरोधककदंबादिमहत्तरतरुशालितीर-
त्वकथनेन मांघं जात्यादिसंपर्केण सौगंध्यं नीरस्थनीरजसंसर्गे-
ण शैशिर्यं च व्यज्यते ॥ तथा ॥ तदेत्यादि ॥ तीरे विलसितः स्फु-
टः तारमणिप्रतिस्पर्द्धां चाकचक्यधावल्यादिना शुद्धभौक्तिकम-
णिसदृशो यो रेणुसंचः सूक्ष्मसिकतासंचस्तच्छब्दना तन्मिषेण स-
खीभागीरर्थी सहचरी कुर्वतीवा॥नाऽयं रेणुसंचः किंतु सूर्यनिहत-
शीतोज्जीवने सहकारिणी भागीरथ्येव ॥ तस्या अपि सूर्यवंशस्थ-
भागीरथानीतत्वेन स्वकुलकूटस्थाऽकीर्तिमार्जनस्याऽभीष्टत्वात्॥ १॥

प० ॥ क्रीडत्यसौ सुखनिधौ निजबालकैस्तैर्नाना
द्रुमोच्चयविहंगमशब्दरम्ये ॥ वृंदावने नलिनगंध
विवंधुरेऽस्मिन्सौख्येन सूर्यतनयातटचारुदेशो ॥ २

क्रीडतीति॥ असौ श्रीकृष्णसैः प्रसिद्धैः निजाः स्वीयभक्ता ये गो
पबालकासैः सह वंदावने तदधिकरणके॥सूर्यतनयाया यमुनाया
यत्तत् तत्संबन्धिनि चारौ रम्ये देशे सौख्येन क्रीडति ॥ क्रीदृशे वं
दावने ॥ सुखनिधौ ॥ तथा ॥ नानेति ॥ अनेकविधदृक्षसंचैः प-
क्षिशब्दैश्च रम्ये॥ क्रीदृशे सूर्यतनयातटचारुदेशे ॥ नलिनानां क-
मलानां गंधेन विशेषेण बंधुरे रम्ये ॥ एतैर्विशेषणैर्वंदावनस्य य-
मुनातटदेशस्य च भगवक्रीडायोग्यत्वं सूचितं ॥ वसंततिलका
वृत्तं ॥ २ ॥

ग० ॥ तत्समयेऽसौ प्रबलः प्रलंबस्तत्समयोचितव
ल्लवबालकवेषकृतावहित्यः कृष्णमिदमित्यतया
विज्ञाय पाथः पाथसीवाऽथ पृथुकसहस्रेष्वेकीभू
य वात्यवाहकक्रीडासात्यमसात्योऽपि कुर्वन् ॥
॥ २ ॥ प० ॥ प्रकारहीनं निजनामवर्णद्वयं विलोमं
प्रवहंतमेतं ॥ स्कंधे निधायाऽथ विधाय देहं नामा
ऽनुरूपं सजवं प्रतस्थे ॥ ३ ॥

अथ प्रलंबासुरो गोपवेषेणाऽऽगत्य बलरामं गृहीत्वा गंतुमुद्यतोऽ-
भूदित्याह ॥ तत्समयइत्यादिगद्यसहितेन प्रकारेत्यादिश्लोकेन ॥ अ-
थ तत्समये क्रीडासमये ऽसौ प्रबलः प्रलंबः प्रलंबनामा ऽसुरः प्र-
कारहीनं प्रकारेण प्रशब्देन हीनं ॥ यद्यपि वर्णात्कार इत्यनेन व-
र्णनिर्देशे विधीयमानः कारप्रत्ययो वर्णानुकरणवाचकाद्भवति न-
वर्णसमुदायवाचकात्तथापि उच्चैस्तरां वा वषट्कार इति सूत्रनि-
र्देशात्सर्वे चकाराः प्रत्याख्यायंतइति भाष्यप्रयोगाद्बहुलवचनाच्च

कचित्समुदायादपि भवति ॥ अतएव समुच्चयार्थश्चकार एवका-
रोऽन्यनिवृत्त्यर्थ इति प्रयुज्यतेऽभियुक्तैः ॥ प्रशब्दहीनत्वादेव वर्ण-
योर्लंब इत्येवंरूपयोर्द्वयं यस्मिन्नेवंविधं तदपि विलोमं विपरीतं
बलं इत्येवंरूपं स्वनाम प्रवहंतं ॥ अर्थतः सामर्थ्यं शब्दतो बलसं-
ज्ञां च धारयंतमित्यर्थः ॥ विलोमं प्रवहंतमित्यनेन क्रोधबीजमुप-
क्षिप्तं ॥ एतं बलरामं स्कंधे निधाय देहं च नामानुरूपं प्रकर्षेण-
लंबं विधाय सजवं वेगसहितं यथा स्यात्तथा प्रतस्थे ॥ क्रीदृशः
प्रलंबः ॥ तत्समयोचितेति ॥ सः तत्रोपहूय गोपालान् कृष्णः प्राह
विहारवित् ॥ हे गोपा विहरिष्यामो द्वंद्वीभूय यथायथम् ॥ तत्र
चक्रुः परिवर्तौ गोपा रामजनार्दनौ ॥ कृष्णसंघट्टिनः केचिदासन्
रामस्य चापरे ॥ आचेरुर्विविधाः क्रीडा वासवाहकलक्षणाः ॥ य-
त्राऽऽरोहंतिजेतारोवर्हंति च पराजिता इति श्रीमद्भागवतप्रसिद्धो यः
समयःसिद्धांतः संकेतइतियावत् ॥ समयः शपथाऽऽचारकालसिद्धां-
तसंविद इत्यमरः ॥ तत्र उचितो यो बल्लवबालकवेषो गोपालबालक-
वेषस्तेन कृता अवहित्या आकारगुमित्र्येन स तथाविधः ॥ अव-
हित्याऽऽकारगुमिरित्यमरः ॥ तथा ॥ कृष्णमित्यादि कुर्वन्नित्यंतं ॥
इदमित्यतया इदमित्यंभावेन वर्णतो लक्षणतश्च ॥ इदमित्यमिति
यस्याऽस्ति स इदमित्यस्तस्य भावस्तत्ता ॥ आर्शआद्यजन्तान्तल् ॥
पृषोदरादिर्वा ॥ विज्ञाय निश्चयपूर्वकं ज्ञात्वा पाथः उदकं पाथ-
सीव उदके इव पृथुकसहस्रेष्वेकीभूय ॥ अनेन पृथग्भावाऽनर्ह-
माकारगोपनं सूचितं ॥ स्वयमसाक्षोऽपि न विद्यते साक्षं यस्यैवं-
विधोऽपीति विरोधः ॥ परिहारस्तु सोढुं शक्यः सखः स एव साक्षः
स्वार्थिकोऽण् ॥ न साक्षोऽसाक्ष इति ॥ वासवाहकक्रीडायां साक्षं

कुर्वन् ॥ असाक्षोऽपीत्यनेन स्वभावसिद्धं क्रूरत्वं तस्य सूचितं ॥२॥
उपजातिर्वृत्तं ॥ ३ ॥

ग० ॥ तत्क्षणमतिदीर्घपीवरतद्वर्षदर्शनसंजातेष
त्साध्वसध्वस्तधैर्यः ॥ ३ ॥ प० ॥ सस्मार रूपं नि
जमाधिदैविकं फणामणिश्रोणिकरैरुमुपाटलम् ॥
स्कंधे स्थितोऽसौ प्रजघान मुष्टिना प्राणानिवाप्तुं
बलभद्र उच्चकैः ॥ ४ ॥

अथ बलरामस्तद्वेहदर्शनेन किंचिद्भयमिव प्राप्य स्वकीयमाधिदै-
विकं शेषरूपं स्मृत्वा शेषत्वादेव तत्प्राणपवनान् पातुमिव मुष्टिप्र-
हारेण तं हतवानित्याह ॥ तत्क्षणमिति गद्यसहितेन सस्मारेत्यादि-
श्लोकेन ॥ तत्क्षणं प्रस्थानसमये असौ बलभद्रः अतिदीर्घं पीव-
रं पुष्टं यत्तस्य प्रलंबासुरस्य ध्वस्तदेहस्तद्वर्शनेन संजातमुत्पन्नमीष-
त्साध्वसं भयं तेन ध्वस्तं धैर्यं यस्यैवंविधः सन् फणासंबंधिमणि-
श्रेणीनां किरणैरतिपाटलं निजं स्वीयं आधिदैविकं अधिदैवं भ-
वमाधिदैविकं ॥ अध्यात्मादित्वाट्टञ् ॥ रूपं अर्थात् शेषरूपं स-
स्मार स्मृतवान् ॥ अथच स्कंधे स्थितः सन्नेव स्वस्य वाताशनत्वा
त् तदीयान्प्राणान्प्राणवायूननुमिव उच्चकैरतिशयेन मुष्टिना प्र-
जघाना ॥ ३ ॥ इंद्रवंशावंशस्थयोरुपजातिर्वृत्तं ॥ ४ ॥

अनंताऽऽकल्पकल्पांतामनंतामंतकोपमः ॥ सांतः
पपात संतापात्संचूर्णयितुमुत्तमां ॥ ५ ॥

अनंतेति ॥ अंतकोपमोऽंतकसदृशः सः प्रलंबः सांतस्सन् सावसानः

सन् पपात ॥ अत्रोत्प्रेक्षते ॥ अनंतेति ॥ अनंतस्य शेषस्य आक-
ल्पकल्पा ईषदून आकल्प आकल्पकल्पा तां भूषणसदृशीं तां प्र-
सिद्धामुत्तमामनंतां पृथ्वीं संतापाद्धेतोः चूर्णयितुमिवेति गम्योत्प्रे-
क्षा ॥ साक्षात् बलरामस्य तद्रूपणस्य मण्यादेश्च पराभवं कर्तुमस-
मर्थस्तद्रूपणसदृशीं पृथ्वीं चूर्णयितुमुद्युक्त इवेति भावः ॥ ५ ॥

ग० ॥ तदा हलधरकरशतधारसंवर्धितदानवध
राधरपतनधूनितधरण्यवधारणधैर्यविधुराः श्री
दामादिमास्तमुपलभ्याऽलभ्येनाऽऽनंदेन सह धृतिं
संदधुः ॥ ४ ॥

तदेति ॥ तदा तत्पतनवेलायां श्रीदामादिमा गोपास्तं बलराममुप-
लभ्याऽलभ्येन न केनाऽप्यन्येन निमित्तेन लभ्यते तथाविधेनाऽऽ-
नंदेन सह धृतिं धैर्यं सम्यग्दधुः ॥ कीदृशाः श्रीदामादिमाः ॥ हल-
धरेति ॥ हलधरस्य बलरामस्य यः करः स एव शतधारं वज्रं ॥
शतधारं शतारं चेति वज्रपर्यायेषु त्रिकांडशेषः ॥ तेन सम्यग्वधि-
तश्छिन्नः ॥ स्वार्थेणिच् ॥ एवंविधो यो दानवः प्रलंबः स एव ध-
राधरः पर्वतस्तस्य पतनेनाऽवधूनिता कंपिता या धरणिस्तस्या अ-
वधारणेन ज्ञानेन कृत्वा धैर्याविधुरा धैर्यरहिताः ॥ ४ ॥

प० ॥ सुमनःशयसंमुक्तः सुमनस्संघ उल्लसन् ॥
बलेदेवस्य शुशुभे हासः किं तज्जयश्रियः ॥ ६ ॥

सुमनइति ॥ बलदेवस्य उत् ऊर्ध्वं लसन् शोभमानः सुमनसां दे-
वानां शयैर्हस्तैः संमुक्तः सुमनःसंघः पुष्पसमूहः शुशुभे ॥ उपप्रेक्ष-
ते ॥ तज्जयश्रियः बलरामजयलक्ष्याः हासः किं ॥ सुमनसां शु-

भ्रत्वविकस्वरत्वादिसाधर्म्यादिवमारोपः ॥ ६ ॥

ग० ॥ अथ कदाचिद्वांडीरकवने बहुलबलववा
लकेषु कृष्णे विहृतिनिरते सति ॥ ५ ॥

अथ मुंजाटवीस्थानिपानलक्षणलीलां प्रस्तौति ॥ अथेति ॥ स्फु
टं ॥ ५ ॥

प० ॥ संसाराटव्यां वै समुद्धरिष्यत्यसौ कथं मग्ना
न् ॥ लोकांस्तपरिचेतुं मुंजाटव्यां विवेश गोवर्गः
॥ ७ ॥

मुंजाटव्यां गवां प्रवेशमुखेक्षापूर्वकं वर्णयति ॥ संसारेति ॥ असौ
श्रीकृष्णः संसाराटव्यां मग्नान् लोकान् कथमुद्धरिष्यतीति परि-
चेतुं परीक्षितुमिव गोवर्गो मुंजाटव्यां विवेश ॥ यद्यस्यां मुंजाट-
व्यां प्रविष्टा अस्मानिदानीमुद्धरिष्यति चेदस्मत्सदृक्षानन्यानापि
संसाराटव्यां प्रविष्टानुद्धरिष्यतीति निर्णेष्याम इत्यभिप्रायेण ताः
प्रविष्टा इत्यर्थः ॥ ७ ॥

ग० ॥ ततो निजवर्त्मपरिभ्रष्टद्विष्टस्वीयपशुचक्र
क्रंदितमाकर्ण्य कृष्णस्तन्नानाभिधानैः स्वनमुच्चैश्च
कार ॥ तच्छ्रवणात्युत्कूलितहर्षोत्कलितं तदासीत्
तदानीं परितः प्रवृद्धप्रबलपवमानप्रेरितचित्रभा
नुज्वालजालसंतप्तवपुस्सर्वेऽपि तं प्रवेपिता ह

त्तापमावेदयामासुस्तदादेशान्मीलितेक्षणाश्च त
क्ष्णं बभूवुः ॥ ६ ॥

ततइति ॥ ततो मुंजाटव्यां गोवर्गप्रवेशानंतरं कृष्णः ॥ निजवर्त्म
त्यादि ॥ निजवर्त्मनः स्वमार्गात् परिभ्रष्टं अतएव द्विष्टं यत् स्वी-
यं पशुचक्रं गोवंदं तस्य क्रंदितं सभयं हंवारवमाकर्ण्य तस्य प-
शुचक्रस्य अर्थात्संघीभूतानां गवां नाना अनेकानि यान्यभिधा-
नानि नामानि तैः स्वनं आह्वानार्थं शब्दमुच्चैश्चकार ॥ तत्तन्नाम्ना
आहूतवानित्यर्थः ॥ प्रकृत्यादित्वात्तृतीया ॥ स्वमार्गपरिभ्रष्टानां स्वी-
यत्वेनांशिकृतानां पशूनामप्याह्वानपूर्वकं क्लेशनिवारणेनाऽनन्य-
तया सक्तचित्तानामेवं क्लेशनाशनं कैमुत्येन प्रदर्शितं प्रभुणा ॥
तच्छ्रवणेति ॥ तत् गोचक्रं तस्य कृष्णशब्दस्य यत् श्रवणं तेनाऽ-
त्युत्कूलितोऽतितरो र्द्विष्टां प्राप्तो यो हर्षस्तेनोत्कलितं युक्तमासी-
त् ॥ तदानीमिति ॥ तदानीं सर्वेऽपि गोपाः तं श्रीकृष्णं हृत्तापं
आवेदयामासुः ॥ तत्क्ष्णं तदादेशान् कृष्णाऽऽज्ञया मीलितेक्षणाश्च
बभूवुरित्यन्वयः ॥ कीदृशाः सर्वे ॥ परितइति ॥ परितः सर्वतः प्रवृद्धो
र्द्विष्टां प्राप्तः प्रबलेन पवमानेन वायुना प्रेरितो यश्चित्रभानुरग्निस्त-
स्य ज्वालजालेन संतप्तानि वपूंषि येषां ते तथाविधाः अतएव
प्रकर्षेणवेपिताः कंपिताः ॥ ६ ॥

प० ॥ ज्वलज्ज्वलनमंबुबद्धनतरे वने द्राग्विभुः
पपौ परमविस्मयं विपुलयन्निजे गोकुले ॥ निर-
ग्रिकतयास्थितान् शुचितमान् स्वमुख्यद्विजान् र
माधररसास्पदं शुचियुजः समापादयन् ॥ ८ ॥

ज्वलदिति ॥ विभुर्निजे गोकुले लक्षणया तत्स्थगोपवर्गे परमविस्म-
यं परमाश्चर्यं विपुलयन् सन् घनतरे निविडतरे बने ज्वलज्वलनं-
ज्वलंतमाग्निं अंबुबदुदकवत् द्राक् झटिति पपौ ॥ अंबुवदित्यनेन त-
ज्जन्यमुखदाहाद्यभावो वनस्य निविडत्वेनाग्निरद्विर्भाभूदिति शी-
घ्रत्वं च पाने ॥ एतेन स्वभक्तानां स्वप्रभावज्ञानपुरःसरं प्रपंचवि-
स्मरणेन स्वैकतानवृत्तित्वान्निरोधः सूचितः ॥ अत्रोत्प्रेक्षते ॥ नि-
रग्निगतधेत्यादि ॥ निरग्निगततया अग्निराहित्येन स्थितान् शुचि-
तमान् स्वच्छतमान् पक्षे पवित्रतमान् ॥ रमाधररसाऽऽस्पदं लक्ष्म्य-
धररसस्थानभूतान् पक्षे रमाया धरो विष्णुस्स एव यो रसस्त-
स्याऽऽस्पदं निवासस्थानभूतान् ॥ ब्राह्मणोमामकीतनुरित्युक्तेः ॥
वेदाः प्रमाणमिति वत्सामानाधिकरण्यं ॥ एवंभूतान् स्वमुख्यद्विजान्
स्वस्य ये मुखे भवा मुख्या स्ते च ते द्विजा दंताश्चतान् ॥ पक्षे स्व-
संबंधिमुख्यब्राह्मणान् शुचियुजः शुचिरग्निस्तद्युजस्तद्विशिष्टान्
समापादयन्निवेति गम्योत्प्रेक्षा ॥ सामान्यतो ब्राह्मणमात्रेणाग्नि-
रहितेन न स्थेयं किमु मुख्यद्विजैरित्यभिप्रायवता भगवता अग्नि-
विशिष्टत्वं मुख्यद्विजेषु संपादितमिति भावः ॥ पृथ्वी दत्तं ॥ ज-
सौ जसयला वसुपहयतिश्चपृथ्वी गुरुरिति तल्लक्षणात् ॥ ८ ॥

ग० ॥ तदनु तपनाऽवसाने तद्वदनकुमुदिनीशसं
दर्शनादिव तन्नयनकुमुदानि विकचानि बभूवुः
॥ ७ ॥

अग्निपानानंतरं भगवदाज्ञया गोपनेत्रोद्घाटनमुखेक्षापूर्वकं वर्णय-
ति ॥ तदन्विति ॥ तदनु अग्निपानानंतरं तपनावसाने सूर्यास्तस-

मये अथच तपतीति तपन इति योगेन दावानलसमाप्तौ ॥ तद्वद-
नेति ॥ तस्य श्रीकृष्णस्य वदनमेव कुमुदिनीशश्चंद्रस्तस्य संदर्श-
नादिव ॥ तन्नयनेति ॥ तेषां गोपानां नयनान्येव कुमुदानि वि-
कचानि विकसितानि बभूवुः ॥ ७ ॥

प० ॥ पुनश्च भांडीरकमेत्य तत्र विलित्य गोपैरण
यन् सुवेणुं ॥ ययौ स दंदावनमुच्चर्षं विवर्द्धयन्
बल्लववल्लभासु ॥ ९ ॥

पुनश्चेति ॥ सः श्रीकृष्णः पुनश्च पुनरपि भांडीरकं नाम वटं ए-
त्य तत्र गोपैः सह विलित्य क्रीडित्वा सुवेणुं शोभनां मुरलीं रणयन्
वादयन् तेन च बल्लववल्लभासु गोपीषु उच्चर्षं अतिशयितमानंदं
विवर्द्धयंश्च सन् दंदावनं ययौ ॥ उपेद्रवज्जा दत्तं ॥ ९ ॥

ग० ॥ तदनंतरमसौ स्वतःसिद्धमहोद्धतकेलिधूलि
धूसरनिरंतरमदबंधुरसिधुरधुरीणधोरणीमणीयसीं
सिद्धसमूहानुविद्धो धराधरः स्वशिखरैरिव धारा
धरैः कुर्वन् धुरंधरधरणीधरमणिधरः पातालत-
लवासीत्यंभूतकिंवदंतीश्रवणाभिज्ञः स्वावसरस-
मुद्भूतेन रसरूपेण प्रभुणा स्वरससंयोगसंभेदकं
तमेव दृष्टपूर्वं गवेषयितुमिव जलासारेण व्रणदं-
दस्यपुटितां पवित्रां धरित्रीं वितन्वन् वर्हिचातक
झिल्लिकादद्गुरप्रमुखजीवनजीवनजीवजालगिरं

विजृम्भयन् वनसेचनेन पावनं वृंदावनं पावनव
नवृंदावनतां गमयँश्चाऽऽत्मनः सान्निध्येनाऽऽव
र्तगर्तव्यावर्तितकलुषफेनकूटां कालिंदीं वृद्धिं प्रा
पयन् प्रवृद्धपंकप्रपंचेन शकटं गतिहीनं प्रकुर्व
न् पीतपटीमिव सौदामिनीमावेष्टयन् वैजयंतीं
सजमिवाऽखंडलकोदंडदंडं प्रकाशयन् मुक्ताफ
लहार्यष्टिमिव वकावलिं व्यालंघिनीं वितन्वन्
अतसीकुसुमोपमकांतिवीकाशेन जनलोचनमा
नंदयन् नीलांबरमनिशं सहचरं प्रणयन् निजरु
पावारिवर्षणवशेन विश्वं गोघटां च परिपालयन्
वेणुरणितस्थानिभूतस्तनितव्याजेन त्वं वंशरंध्र
गोपीजनवदनैंदुष्वेवाऽधराऽमृतसेचनं करोष्यहं
सर्वत्राऽपि करिष्यामीति सेर्यमिव स्वोत्कर्षं श्री
कृष्णं कथयन् चंडभानुचंडभानुप्रतापप्रपीडनेन
गतारिष्टं व्रजमंडलं विभावयन् स्वप्रकाशप्रभावे
न धार्तराष्ट्रकुलं व्याकुलं प्रथयन् आत्मीयश्रीप्र
संगेन मनोभवमुद्गावयन् एजत्तरंगपरिपूर्णगुण
गणार्णवपुवनेन जनमानसमार्द्रयन् धृतवनमा
लो यशोदाबाल इव पयोदकालः शनैःशनैर्व्रज
विषयमवजगाहे ॥ ८ ॥

अथ क्रमप्राप्तं वर्षावसरं वर्णयति ॥ तदनंतरमितगद्येन ॥ तदनंतरं
धीप्ससमाप्त्यनंतरं यशोदाबाल इव श्रीकृष्ण इवाऽसौ पयोदकालो
वर्षाकालः शनैःशनैर्व्रजविषयं व्रजदेशं अवजगाहे इत्यन्वयः ॥
कीदृशःपयोदकालः ॥ स्वतः इत्यादिकुर्वन्निव्यंतं ॥ स्वशिरखैरःकृत्वा
सिद्धसमूहैरनुविद्धो युक्तो घराधरः पर्वतो हिमालयादिः स इव
धाराधरैर्मधैः कृत्वा ॥ स्वतःइति ॥ स्वतःसिद्धा स्वभावसिद्धा म-
होद्धता या केलिः क्रीडा तत्संबंधिनी या धूलिस्तया धूसरास्ते च
ते निरंतरेणाऽविच्छिन्नेन मदेन दानेन बंधुरा रम्याश्च ये सिंधुरधुरी
णा गजश्रेष्ठाः स्तंवेरमद्विरदसिंधुरनागेति हैमात् तेषां या धोर-
णी परिपाटी तामणीयसीमणुतरां कुर्वन् ॥ यथा महाद्रिः परिमा
णेन स्वशिरखैर्मदोद्धतोच्चगजधोरणीमणुतरां करोत्येवमयमपि म-
हत्तरैर्मधैः परिमाणतो वर्णेन वर्षणेन चाऽणुतरां कुर्वन्निव्यर्थः ॥
तथा ॥ जलासारेत्यादिवितन्वन्निव्यंतं ॥ जलासारेण जलस्य य
आसारो वेगवद्वर्षणं आसारो वेगवद्वर्षमित्यमरात् तेन पवित्रां भग-
वच्चरणसंचरणेन शुद्धामपि धरित्रीं ॥ व्रणयेदेति ॥ व्रणयेदेन स्थ-
पुष्टितां निम्नोन्नतां वितन्वन् ॥ वेगवदृष्टौ हि पृथिव्यां लिद्राणि
भवन्ति ॥ एतेन पृथिव्या मृदुलत्वेन भगवत्संचरणयोग्यत्वं ध्वनि-
तं ॥ तत्रोत्प्रेक्षते ॥ धुरंधरेत्यादि ॥ धुरंधरो धरणीधरो यो मणिध-
रः शेषाख्यो नागः पातालतलवासी अस्ति इत्थंभूता या किंव-
दंती जनश्रुतिः किंवदंती जनश्रुतिरित्यमरात् तस्या यत् श्रवणं ते-
नाऽभिज्ञःसन् ॥ स्वेति ॥ स्वशब्देन वर्षाकालः तस्य यो ऽवसरस्त-
स्मिन्संभूतेन उत्पन्नेन रसरूपेण रसेवै स इति श्रुतिप्रसिद्धरसरू-
पेण प्रभुणा श्रीकृष्णेन सह स्वरसस्य स्वसंबंध्युदकरूपरसस्य यः

संयोगस्तस्य सम्यक् भेदकं नाशकं दृष्टपूर्वं श्रीभगवतो मथुरातो-
गोकुलं प्रति गमनसमये पूर्वं दृष्टं तमेव शेषं गवेषयितुमिव शोध-
यितुमिव ॥ भगवतो मथुरातो गोकुलागमनसमये दृष्टः शेषः क्वा-
ऽस्तीति विचारयंस्तस्य पातालवासित्वं निश्चित्य दर्शनवेलायां फ-
णाऽऽतर्प्येण भगवद्वियोगकरणप्रयुक्तवैरवशात् शिक्षणं विधातुमि-
व भूमौ लिङ्गाणि विरचयन्मित्यर्थः ॥ तथा ॥ बर्हीत्यादि ॥ बर्हि-
चातकझिल्लिकादर्दुरप्रमुखा ये जीवनजीवना जलजीवनाः ॥ ए-
तेषां जलददर्शनेनैवाऽधिकसंतोषदर्शनात् ॥ एवंविधा ये जीवाः
प्राणिनस्तेषां यज्जालं समूहस्तस्य गिरं वाणीं विजुंभयन् प्रकट-
यन् ॥ तथा ॥ पावनं वृंदावनं वनसेचनेनोदकसेचनेन ॥ पावने-
ति ॥ पावनं पवित्रीकरणसमर्थं यद्वनवृंदमुदकसमूहो वनसमूहश्च
तद्वति रक्षतीत्येवंविधं तस्य भावस्तत्ता तां गमयन् प्रापयन् ॥ च-
कारः केवलमेघविशेषणसमुच्चायकः ॥ इतः परं श्रीकृष्णसादृश्य-
बोधकानि तद्विशेषणान्याह ॥ आत्मनइत्यादि ॥ आत्मन इत्य-
प्राऽऽत्मशब्देन वर्षावसरः श्रीकृष्णश्च आत्मनः सांनिध्येन हेतुना
आवर्तानां जलभ्रमाणां ये गर्तास्तरावर्तिता भ्रामिताः फेनकूटा
यस्यास्तां कार्त्तिलदीं यमुनां वृद्धिं प्रापयन् ॥ वर्षाकालसान्निध्ये
हि नदीनां वृद्धिर्भवतीति गोकुलनयनवेलायां भगवद्वर्शनेन यमु-
नावृद्धिर्जायतेति च प्रसिद्धं ॥ तथा ॥ प्रवृद्धेति ॥ प्रवृद्धो वृद्धिं प्रा-
प्तो यः पंकप्रपंचः कर्दमविस्तारः पापप्रसारश्च तेन शकटं अनः
शकटप्रविष्टोऽसुरश्च तं गतिहीनं प्रकर्षेण कुर्वन् ॥ वर्षाकाले हि
कर्दमप्रसंगेन शकटानां गतिर्भज्यते ॥ भगवताऽपि शकटभंजनेन
तत्प्रविष्टोऽसुरो गतिहीनः पुनः संसारागमनहीनो मुक्तः कृतइति

श्रीमद्भागवतेप्रसिद्धं ॥ तथा ॥ पीतेत्यादि ॥ पीतपटीमिव पीतांब-
रमिव सौदामिनीं विद्युतं आवेष्टयन् आवेष्टनमिव कुर्वन् परिधा-
नीकुर्वन्नित्यर्थः ॥ तडित् सौदामिनी विद्युदित्यमरः ॥ तथा ॥ वै-
जयंतीमिति ॥ नानामणिमयीमालावैजयंतीति गीयतइति वचना
त् अनेकमणिप्रचुरवैजयंत्याख्यां मालामिव आखंडलस्येंद्रस्य को
दंडदंडं धनुर्यपि प्रकाशयन् ॥ मालाया अनेकमणियुतत्वाद्विद्रथ-
नुषश्चानेकमणिसदृशविचित्रवर्णत्वादेषुमुपमा ॥ तथा ॥ मुक्तेत्यादि ॥
मुक्ताफलानां मौक्तिकानां या हारयष्टिस्तामिव वक्पंक्तिं भुवमा-
रभ्याऽऽकाशपर्यंतं लंबमानां कुर्वन् ॥ वर्षाकाले बकानामानंदो-
दयः प्रसिद्धः ॥ बकानां शुभ्रत्वेन समानपंक्तिनिविष्टत्वेन चैवमु-
पमा ॥ तथा ॥ अतसीति ॥ वीकाशः प्रकाशः ॥ मेघानामतसीकुसुम-
सदृशकांतित्वं भगवतोऽपि तथा ॥ तथा ॥ नीलांबरमिति ॥ नीलव-
र्णमंबरमाकाशमनिशं निरंतरं सहचरं मित्रं स्वसंचरणाधिकर-
णत्वात् ॥ पक्षे नीलांबरं बलरामं ॥ नीलांबरो रौहिणेयइत्यमरः ॥
सहचरं स्वसहचारिणं प्रणयन् कुर्वन् ॥ तथा ॥ निजेत्यादि ॥ नि-
जकृपया स्वकीयकृपया यद्धारिवर्षणं तद्वशेन विश्वं वृष्टिद्वारा स-
स्याद्युत्पादनेन तृणजलादिसंपत्त्या गोघटां गोसमूहं पक्षे स्वकी-
यकृपारूपवारिवर्षणेन विश्वं स्वस्य गोपत्वेन प्राधान्यात् गोघटां
गोसमूहं च परिपालयन् ॥ उभयत्राऽपि ब्राह्मणवसिष्ठन्यायेनोभ-
योर्पह्णं बोध्यं ॥ तथा ॥ वेणिवति ॥ वेणुरणितस्थानिभूतं तत्स्था-
नापन्नं तत्सदृशमितियावत् एवंविधं यत् स्तनितं गर्जितं तद्भा-
जेन तन्मिषेण सेष्यं श्रीकृष्णं प्रति इति स्वोत्कर्षं कथयन्निव ॥
इतीति किं ॥ त्वं वंशरंध्राणि च गोपीजनवदनंदवश्च तेष्वेवाऽध-

राऽमृतवर्षणं करोषि ॥ अनेन वंशानामतिनिस्सारत्वेन तेषु तत्रा-
ऽपि तेषां रंघेषु गोपीजनवदनानामिदुत्वोक्त्या तस्य च स्वतोऽमृ-
तरूपत्वेन तत्र चेत्युभयत्राऽपि तद्वर्षणं निरर्थकमिति ध्वन्यते ॥
अहं पुनः सर्वत्र अधरं धरासंबंधशून्यं यदमृतमुदकं तस्य वर्षणं
करिष्यामीति ॥ तथा ॥ चंडभान्विति ॥ ब्रजमंडलं चंडभानोः सू-
र्यस्य ये चंडा भानवः कूराः किरणास्तेषां यः प्रकटस्तापस्तस्य
प्रपीडनेन नाशनेनेत्यर्थः ॥ गतारिष्टं विभावयन् गतोपद्रवं कुर्व-
न् ॥ पक्षे चंडभानोर्ये चंडकिरणास्तद्वत् यः प्रतापस्तेन कृत्वा य-
त्प्रपीडनं तेन ब्रजमंडलं गतः अरिष्टोऽसुरो यस्मादेवंविधं विभा-
वयन् मनसा विचारयन् ॥ अरिष्टनाशनस्याऽग्रे भावित्वेऽपीदा-
नीं स्वप्रतापप्रभावेन नष्टप्रायं मत्वा तथाविधं पश्यन्नित्यर्थः ॥
तथा ॥ स्वेति ॥ स्वस्य यः प्रकाशः प्रादुर्भावस्तस्य प्रभावेन धा-
र्तराष्ट्राणां हंसानां कुलं व्याकुलं विव्हलं प्रथयन् कुर्वन् ॥ पक्षे
स्वप्रतापप्रभावेन धार्तराष्ट्राणां दुर्योधनादीनां कुलं व्याकुलं प्र-
थयन् ॥ तथा ॥ आत्मीयेति ॥ आत्मीया या श्रीः शोभा तत्प्र-
संगेन ॥ पक्षे आत्मीया पत्नी या श्रीः रुक्मिणी तत्प्रसंगेन मनो-
भवं कामं पक्षे तदवतारभूतं प्रयुञ्जं उद्भावयन् जनयन् ॥ तथा ॥ एज-
दिति ॥ एजंतश्चंचला ये तरंगास्तैः परिपूर्णः गुणानां दुस्तरत्वा-
दीनां गणो यस्यैवंविधो योऽर्णवस्तस्मिन्ध्वनंतरणं तद्विषये जनानां
लोकानां मानसं नाऽऽर्द्रयन् स्निग्धं प्रेमविशिष्टमकुर्वन् ॥ वर्षास-
मये समुद्रतरणस्य दुष्करत्वात् ॥ पक्षे एजन्तरणपरिपूर्णः अग-
णित इति यावत् एवंविधो यः स्वस्य गुणगणस्तएवाऽर्णवस्त-

स्मिन्ध्वनेन हेतुना जनमानसं जनानां लोकानां मानसमतः
करणमार्द्रयन् स्निग्धं कुर्वन् ॥ तथा ॥ धृतेति ॥ धृता वनमाला उ-
दकमाला येन स तथाविधः ॥ यद्वा धृतमंगीकृतं वनमरण्यं य-
या सा धृतवना सा चाऽसौ मा शोभा च तां लाति गृण्हाती-
ति तथाविधः ॥ वनसंबन्ध्यतिशयितशोभाविशिष्ट इत्यर्थः ॥ पक्षे
धृता वनमाला आपादलंबिनी माला वनमालेति गीयते इति ल-
क्षणलक्षिता माला येन स तथाविधः ॥ ८ ॥

प० ॥ भेकाऽनेकगिरां गणैर्धनरवैर्झिल्लीस्वनैः सर्वतो
मायूरैः कलवाकुलैः सुकलितं कुंजाकुलं काननं ॥
धारापातविमृष्टवृक्षलतिकागुल्मैस्तृणैस्सौख्यदं श्री
नंदात्मजपादपद्मविलसद्वंदाद्यभाभात्यहो ॥ १० ॥

भेकेति ॥ भेकानां मंडूकानां अनेकविधा अनेकप्रकारा या गिरो वा-
ण्यः शब्दा इति यावत् तेषां गणैः ॥ अनेकविधैर्बहुभिर्बहुकशच्चैरित्य-
र्थः ॥ तथा ॥ घनरवैर्मधध्वनिभिः ॥ तथा ॥ झिल्लीनां प्रायोऽर-
ण्यवासिनां घोरस्वनानां कीटविशेषाणां स्वनैः ॥ तथा ॥ मायू-
रैर्मयूरसंबन्धिभिः कलानामव्यक्तमधुराणां वाचां कुलैः ॥ बहुभि-
र्मयूरध्वनिभिरित्यर्थः ॥ एतैः सर्वैर्ध्वनिभिः सर्वतः समन्ततः सु-
कलितं ॥ अथच कुंजैराकुलं ॥ बहुकुंजयुतमित्यर्थः ॥ तथा ॥
धारापातेन विमृष्टैर्निर्मलैर्वृक्षलतागुल्मैः तृणैश्च कृत्वा सौख्यदा-
तु ॥ तथा ॥ इतस्ततः संचरतः श्रीनंदात्मजस्य श्रीलक्ष्णस्य पाद-
पद्मैर्भूमावुत्थितैस्तन्निहैर्विलसत् शोभमानं वंदाद्यं काननं
वंदावनमाभाति अतितरां शोभते ॥ शाईलविक्रीडितं वृत्तं ॥ १० ॥

कीर्तवृद्धिकरौ मुदावनचरौ गोपोषकौ श्यामलौ
सश्रीकौ ब्रजराजसूनुजलदौ भेदः परंत्वीदृशः ॥
पूर्वाक्तोरसिकैस्तदेकगतिकैराधाधरः कथ्यते राधे
त्यक्षरवैपरीत्यघटितश्चाऽन्यस्समाभाष्यते ॥ ११ ॥

कीर्तैरिति ॥ ब्रजराजसूनुजलदौ ब्रजराजसूनुर्नंदसूनुः श्रीकृष्णश्च
जलदो मेघश्चतौ ॥ कीर्तैर्यशसः कर्दमस्य च वृद्धिकरौ ॥ तथा ॥ मु
दा हर्षेण वनचरौ वनमरणं तत्र चरतीति वनचरः पक्षे वनेनोद-
केन हेतुना समुद्रतीरे चरतीति तथाविधः ॥ यद्वा चरतीति चरः व-
नस्योदकस्य चरो भक्षकः समुद्रसंबन्धुदकहर्तेत्यर्थः सच सच ता-
वित्येकशेषः ॥ तथा ॥ गोपोषकौ गवां धेनूनां गोभूमेश्च पोषकौ ॥
तथा ॥ श्यामलौ श्यामवर्णौ ॥ तथा ॥ सश्रीकौ श्रिया लक्ष्म्या
शोभया च सहितौ स्तः ॥ एतैर्विशेषणैरुभयोः साम्यं प्रतिपाद्यो-
भयोर्व्यतिरेकमाहाभेदइत्यादिना ॥ परंत्वीदृशो भेदः ॥ कीदृश इ-
त्यत आह ॥ पूर्वोक्तइति ॥ पूर्वोक्तः प्रथमोपात्तः श्रीकृष्णस्तदेक-
गतिकैः स एव श्रीकृष्णएवैका मुख्या गतिर्येषां तेस्तथाविधै रसि-
कैः ॥ तदेकेति विशेषणेन लौकिकरसिकव्यावृत्तिः ॥ रसिकैरित्य-
नेन भगवतो रसरूपत्वाऽनुभिज्ञानां शुष्कज्ञानिनां व्यावृत्तिः ॥ रा
धाधरः राधाया धरो राधाधर इति कथ्यते ॥ अन्यश्च मेघः ॥ रा-
धेतीति ॥ राधाइत्यनयोर्क्षरयोर्वैपरीत्यं धारेति तद्वदितो धारा-
धर इति समाभाष्यते ॥ एतावतैवोभयोर्व्यतिरेक इति भावः ॥ पू-
र्वोक्तमेव वृत्तं ॥ ११ ॥

चपलाचयांऽचितवपुर्विराजते दहतधार्तराष्ट्रकुल

राष्ट्रसर्पणः ॥ वकसंघकोच्चगतिदः सुवारिदः कि
ल नंदनो ब्रजपतेः समश्च सः ॥ १२ ॥

चपलेति ॥ स प्रसिद्धः सुवारिदः शोभनो मेघः ब्रजपतेर्नंदस्य नं-
दनः पुत्रः श्रीकृष्णश्च समस्तुल्यः परस्परसादृश्यवान् विराजते ॥
समत्वमेव विशेषणैराह ॥ चपलेत्यादि ॥ चपलानां विद्युतां च ये-
नांऽचितं युक्तं वपुर्यस्य सः ॥ पक्षे साध्यवसानलक्षणया चपलाश-
ब्देन तत्सदृश्यो गोप्यस्तासां चयेन समुदायेनांऽचितं सक्तं वपु-
र्यस्य सः यद्वा चपलानां लक्ष्मीरूपाणां गोपीनां चयेनेत्यादि पू-
र्ववत् ॥ चपला च तद्विल्लक्ष्म्योरिति मेदिनी ॥ तथा ॥ दतेति ॥ द-
तं धार्तराष्ट्रकुलस्य हंसकुलस्य राष्ट्रे स्वराज्ये स्वसमये इति यावत्
सर्पणं गमनं येन स तथा पक्षे दतं धार्तराष्ट्रकुलसंबन्धि दुर्योधना-
दिकुलसंबन्धि राष्ट्रसर्पणं राज्यप्राप्तिर्येन स तथा ॥ तथा ॥ वकेति ॥
वकसंघ एव वकसंघकस्तस्य उच्चगतिदः उल्कगतिदाता ॥ वर्षा
काले वकानां सहर्षोच्चसंचारस्य प्रसिद्धत्वात् ॥ पक्षे वक इत्यु
पलक्षणं वकामुरादीनां संघ एव संघकस्तस्य उच्चगतिदः ऊर्ध्व-
गतिदाता ॥ यद्वा वकादिसंघस्य कं सुखं यस्मात्तादृक् कंसस्तस्य
ऊर्ध्वगतिदाता ॥ तद्वन्तेत्यर्थः ॥ यद्वा सम इति पृथगुभयोर्विशेष-
णं ॥ सशोभः पक्षे सलक्ष्मीकः ॥ मंजुभाषिणी वृत्तं ॥ १२ ॥

ग० ॥ जातुचिदस्मिन्सरसाऽवसरे सारसरूपा रा
धिका प्रियस्य काननगमनादिना ऽनुभूयमानत
दुत्तरदलाऽतिपेशला बालामेवं बभाषे ॥ ९ ॥

अथ श्रीभागवते स्फुटमनुक्तत्वेऽपि श्रुतिपुराणांतरसंवादात् अ-

भियुक्तादृतत्वेन च राधिकाया विप्रलंभशृंगारं वर्णयति॥जातुचि-
दिति॥जातुचिन् कदाचित्॥अस्मिन्वर्षारूपे सरसाऽवसरे सरससमये
सा भगवदनुरक्तत्वेन प्रसिद्धा राधिका बालां स्वसर्वा प्रति एवं
वक्ष्यमाणप्रकारेण बभाषे वदतिस्म ॥ कीदृशी राधिका ॥ रसरू-
पा सर्वरसप्रधानभूतशृंगाररसरूपा ॥ एतेन रसरूपश्रीकृष्णविरहा-
ऽसहत्वं तस्याः सूचितं ॥ तथा ॥ प्रियेति ॥ प्रियस्य श्रीकृष्णस्य
काननगमनादिना काननगमनेन दिवा आदिशब्दपाक्षेण गुरुज-
नायुपरोधेन राज्ञौ च अनुभूयमानं तस्य संभोगविप्रलंभरूपभे-
दद्वयभिनयस्य शृंगाररसस्य उत्तरदलं विप्रलंभरूपं यया सा ॥ सं-
युक्तयोस्तु संभोगो विप्रलंभो वियुक्तयोरिति तल्लक्षणात् ॥ त-
था ॥ अतिपेशला अतिरुचिरा अतिचतुरा वा ॥ पेशलो रुचिरे
दक्षे इति मेदिनीकोशात् ॥ ९ ॥

प०॥अप्याल्यंबुदसमयः कलयति किल मे व्यथां
विना प्रेष्टं॥जीवनवर्धकसंज्ञां युक्तां कर्तुं विशेष
तश्चापी॥ १३ ॥

तमेव प्रकारमाह ॥ अयीति ॥ अप्यालि हेसखि अंबुदसमयः मे-
घसमयः प्रेष्टं विना प्रियतमं श्रीकृष्णं विना मे व्यथां दुःखं क-
लयति ददाति ॥ किं कर्तुं ॥ जीवनवर्धकसंज्ञां जीवनस्योदक-
स्य वर्धको दृढिकर्ता श्लेषेण जीवनस्य जीवितस्य वर्धकश्ले-
दक इति या संज्ञा तां विशेषतोऽर्थं द्वयरूपेणाऽपि युक्तामनुगतता-
र्थी कर्तुमिवेतिगम्योद्येक्षा ॥ अत्र हेतुगर्जम्बुदसमयस्य विशेष-
णमाह ॥ यतश्चापी चापवान् यो हि धनुर्धारी स इतरस्य जी-

वितर्हता भवति मेघेषु चेंद्रचापोपलब्धिः प्रसिद्धतरा ॥ यद्वा ॥ च
आपीति च्छेदः ॥ आपमुदकसमूहोऽस्येत्यापी ॥ मत्वर्थाय इनिः
॥ १३ ॥

किंचेदानीं ननु॥सीतावियोगरुक्षापी मरुज्जीव
नलत्सखि॥वाहिनीवर्धकः कांतः श्रावणो राव
णायते॥ १४ ॥

किंचेति ॥ उत्तरान्वयि॥सीतेति॥किंच इदानीं ननु एतद्विरहवेला-
यामेवा ॥ अनेन विरहाऽभावे श्रावणस्य दुःखदत्वाऽभावः सूचितः॥
हे सखि श्रावणो मासः रावणायते रावणवदाचरति ॥ कीदृशः॥
सीतेति॥सीताया लांगलपद्धतेर्वियोगकृत् कर्दमबाहुल्यात्तदा लां-
गलप्रचाराऽभावात्॥पक्षे सीताया जानक्या रामेण सह वियोगकृ-
त्॥चापी पक्षद्वयेऽपि चापवान्॥मरुदिति॥मरुता वायुना जीवनमु-
दकं हरतीति मरुज्जीवनलत् ॥ श्रावणमासे हि वायुवेगेन दृष्टिवै-
रल्यं भवति ॥ पक्षे मरुतां देवानां जीवनलत्॥तथा ॥ वाहिनीति॥
वाहिनीनां नदीनां वर्द्धको दृढिकर्ता पक्षे शत्रुसेनाल्लेदकः स्व-
सेनादृढिकर्तावा ॥ तथा॥ कांतः मनोरमः क्रमुदकमते मध्ये य-
स्येति वा पक्षे वाहिनीवर्धकत्वेन ककारांतः कस्य सुखस्याऽतो-
नाशो यस्मादिति वा ॥ १४ ॥

अन्यच्च॥तुषारौघस्फुलिंगाऽऽढ्या विद्युदेतिविवंधु
रा॥धाराधरप्रधूमाऽसौ प्रावृद्धौ पावकायते॥ १५ ॥

अन्यच्चेति ॥ श्लोके अन्वेति ॥ तुषारीधेति ॥ हे सखीति संबु-
द्धिरत्राऽपि संबध्यते ॥ वै निश्चयेन असौ प्रावृद्ध वर्षाकालः पा-

वकायते पावकवदग्निवदाचरति ॥ अग्निसादृश्यमेव रूपकगर्भ-
विशेषणैराह ॥ तुषारेति ॥ तुषारौघा एव स्फुलिगास्तैराख्या प-
रिपूर्णा ॥ तथा ॥ विद्युदिति ॥ विद्युत एव हेतयो ज्वालास्तान्नि-
विशेषेण बंधुरा व्याप्ता ॥ तथा ॥ धाराधरेति ॥ धाराधरो मेघ ए-
व प्रकृष्टो धूमोयस्यां सा ॥ १५ ॥

गर्जति मेघेतिमिरं तर्जति विद्युद्वले ऽबलां बाला ॥
लज्जालेशवशादथ तत्रेत्यं प्राह विव्हला मंदम् ॥

॥ १६ ॥

गर्जतीति ॥ कव्युक्तिरियं ॥ अथ मेघे गर्जति सति तथा विद्यु-
द्वले विद्युत्समूहे तिमिरमंधकारं तर्जति तिरस्कुर्वति सति विव्हला
विरहवेदनाऽऽकुला बाला राधिका लज्जालेशवशात् अंधकाराऽ-
पगमे मन्मुखविकारादिकं दृष्ट्वा प्रियाऽऽसक्तिं ज्ञास्यति सखी-
ति लज्जा तस्या यो लेशस्तद्वशात् अबलां सखीं प्रति मंदमित्यं
वक्ष्यमाणमाह ॥ अत्र विव्हलेत्यनेन मदनाऽऽविर्भावस्य मंदं प्रा-
हेत्यनेन लज्जायाश्च बोधनाद्राधिकाया मध्यात्वं द्योतितं ॥ तल्ल-
क्षणं रसमंजर्यां ॥ समानलज्जामदना मध्येति ॥ १६ ॥

वर्षत्यधरामृतमपि कर्षति तापं तथाऽवरं स्पृश-
ति ॥ चपलः किं सखि कृष्णः शृणु नहि नख्यं बुदः
सोयं ॥ १७ ॥

लज्जावशेनाऽपण्डितियुक्तं तद्भाषणमनुवदति ॥ वर्षतीति ॥ अयि स-
खि चपलः चापल्यविशिष्टः पक्षे चपलाः विद्युतः संत्यस्मिन्निति
चपलः ॥ अर्शआद्यच् ॥ अधराऽमृतं अधरोष्ठसंबन्ध्यमृतं पक्षे धरासं-

बंधशून्यमुदकं वर्षति ॥ तथा ॥ तापं विरहभवं पक्षे ग्रीष्मभवं कर्ष-
ति ॥ तथा अवरं वस्त्रं पक्षे आकाशं स्पृशति ॥ इति श्रुत्वा संख्या
उक्तं ॥ सखि कृष्णः किमिति ॥ तत् श्रुत्वा ऽपण्डित्याऽहं राधिका
शृणु नहिनहि भवत्पञ्चविषयः कृष्णो न किंतु सः पूर्वोक्तविशेष-
णविशिष्टः अयं प्रत्यक्षः अंबुदो मेघः अस्तीति शेषः ॥ १७ ॥

किंच ॥ ग ॥ सासरलमपि तदाऽऽत्मनि गरलायमा
नपवमानमुद्दिश्यैवं प्रवभाषे ॥ १० ॥

किंचेति ॥ सा राधिका सरलमपि अकुटिलमपि तदा विरहका-
ले आत्मनि विषये गरलायमानं गरलवद्विषवदाचरंतं पवमानं
वायुमुद्दिश्य एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण प्रकर्षेण चातुर्यपूर्वकं वभाषे
उक्तवती ॥ १० ॥

प ० ॥ मलिनं भूतचतुष्टयमपि कुरुते त्वां न वाऽनिलं
मेघः ॥ उत्सारयसि तथाऽपि प्रेष्ठं तं तच्छरीरहीन-
स्त्वम् ॥ १८ ॥

यदुक्तवती तदाह ॥ मलिनमिति ॥ हे मारुतेति शेषः ॥ मेघः भूतचतुष्टयं
पृथिव्यप्तेजआकाशात्मकं मलिनं कुरुते भूतांऽतर्वातिनमपि त्वा-
मनिलं मलिनं नवानैव कुरुते तथाऽपि प्रेष्ठं मलिनत्वाऽकरणेन प्रि-
यतमं तं मेघं उत्सारयसि निराकरोषि तत्तस्माद्धेतोः त्वं शरीर-
हीनः शरीरेण हीनोऽसि ॥ स्वोपकारिमित्राऽपाकरणेन कृतघ्नत्वा-
च्चं शरीरहीनो जातोऽसीति भावः ॥ वायुसंचारे हि मेघाऽपायो
भवतीति प्रसिद्धं ॥ १८ ॥

मित्रवियोगात्तत्ता रात्रिरियं भाति विप्रयुक्तेव ॥

जलदाऽवसरे मलिनैः सितांशुकैः संवृता निरु-
च्छासा ॥ १९ ॥

मित्रेति ॥ इयं रात्रिः ॥ मित्रेति ॥ मित्रस्य सूर्यस्य पक्षे सुलदः
यो वियोगो विरहस्तस्माद्धेतोर्विप्रयुक्तेव विरहिणीव तप्ता ताप-
युक्ता भाति अत एव जलदावसरे मेघकाले मलिनैः सितांशु-
कैः शुभ्रकिरणैरर्थाच्चन्द्रस्य पक्षे शुभवस्त्रैः संवृता यद्वा विरहवशा-
त् सिता पांडुरवर्णा मलिनैर्वस्त्रैः संवृता च ॥ तथा ॥ निरुच्छासा
मात्रस्तंभविशिष्टा पक्षे वायुनिरोधात् स्तब्धसदृशी च अस्ति ॥
॥ १९ ॥

इत्थं स्वतापतप्तायै परानंदप्रदः प्रभुः ॥ चिक्रीड स
तया सार्द्धं वर्धयंश्च रतिं स्मरं ॥ २० ॥

इत्थमिति ॥ इत्थं पूर्वोक्तप्रकारेण स्वतापतप्तायै स्वविरहप्रयुक्तो
यस्तापस्तेन तप्तायै ॥ अत्र आत्मीयवाचिना स्वशब्देन स्वविर-
हो गृह्यते ॥ एवंविधायै राधिकायै ॥ परेति ॥ परः मानुषाद्यक्ष-
रांतगणितानंदापेक्षयोर्लुप्तः स्वसमागमजन्यो यतो वाचो निव-
र्तत इत्यादिना प्रतिपादितो ऽगणितो यः स्वानंदस्तं प्रददातीत्येवं-
विधः प्रभुः श्रीकृष्णस्तया राधिकया सह चिक्रीड ॥ किंकुर्वन् ॥
रतिं प्रीतिं च परं स्मरं वर्धयन् ॥ अत्र भगवान् स्वतापतप्तायै स्वानं-
दमदत्वा परानंदं दत्तवानिति विरोधाभासध्वनिः ॥ २० ॥

अथैकदा किल ॥ ५० ॥ मस्ते धृत्वा तक्रपात्रं वि

चित्रं विक्रेतुं तानिर्गताश्रंद्रवक्त्राः ॥ दृष्ट्वा श्रीशः
संरुरोधाऽऽशु मत्वा रम्ये प्रेष्ठे श्यालके स्पर्धिभारं
॥ २१ ॥

अथ श्रीभागवताऽनुक्तत्वेऽपि शिष्टादृतत्वेन भगवतो राधादिगो-
पिकाभ्यो दधियाचनलीलां वर्णयति ॥ अथैकदा किलेति ॥ श्लोके
अन्वेति ॥ मस्ते इति ॥ श्रीशः श्रियो लक्ष्म्या ईशः श्रीकृष्णः मस्ते वि-
चित्रं तक्रपात्रं धृत्वा विक्रेतुं निर्गताश्रंद्रवक्त्राश्रंद्रसदृशवदनास्ताः
गोपीः दृष्ट्वा आशु शीघ्रं संरुरोधाऽकृत्वा ॥ रम्ये अकलंकतया रम-
णीये प्रेष्ठे श्रीभ्रातृत्वात्प्रियतमे ततएव च श्यालके अर्थान्मुखाऽ-
भिन्ने चंद्रे स्पर्धिभारं स्पर्धिनः शुभ्रत्वेन चंद्रविरोधिनस्तक्रस्य भा-
रं मत्वेवेति गम्योत्प्रेक्षा ॥ तासां चंद्रवदनत्वेन ताभिर्मस्तके धृत-
स्य तक्रस्य चंद्रोपरि भारभूतत्वं मत्वा तथाचनेन भारमपहर्तुं ता-
रुद्धवानिति भावः ॥ शालिनी वृत्तं ॥ २१ ॥

ग० ॥ जगाद चेदं ॥ हंत प्रिया अस्मानवज्ञाय वि
विधविचित्रतररत्नभांडभरितदधिदुग्धतक्रभरं
गृहीत्वा क प्रचलिताः ॥ ११ ॥

हंतेति ॥ हंत हर्षे ॥ हंत हर्षेऽनुकंपायामित्यमरः ॥ हे प्रियाः अ-
स्मान् अवज्ञाय ॥ बहुवचनं स्वीयसहचरान्निप्रायेण ॥ विविधा-
न्यनेकप्रकाराणि विचित्रतराणि यानि रत्नमयानि भांडानि ते-
षु भरितानि पूरितानि यानि दधिदुग्धतक्राणि तेषां भारं भारं गृ-
हीत्वा ॥ भरोऽतिशयभारयोरिति मेदिनी ॥ भारमात्रग्रहणेन ते-
पामनुपभुक्तत्वं सूचितं ॥ क प्रचलिताः ॥ विचित्रेत्यादिविशेष-

णेन दध्यादीनामनर्थत्वं सूचितं ॥ ११ ॥

प० ॥ देयं देयं पेयमेतत्सुतक्रं शक्रादीनां दुर्लभं
यद्धि नित्यं ॥ वारंवारं याच्यते याचनीयं नव्यंग
व्यं राधिके मत्स्यमद्य ॥ २२ ॥

देयमिति ॥ हेराधिके यदेतन्नव्यं गव्यं सुतक्रं हि यस्माच्छक्रा-
दीनां नित्यं दुर्लभं अतः पेयं पातुं योग्यं प्रसंगे सति याचनीयं
च मया वारंवारं याच्यते अतो मयं देयदेयं ॥ द्विरुक्त्या तस्मिन्प-
रमादरः सूचितः ॥ शालिनी वृत्तं ॥ २२ ॥

चक्रेण दैत्यचक्रस्य चक्रे तन्मानकृतं ॥ सोऽयं
शक्रस्य शक्रोऽपि चित्रं तक्रमयाचत ॥ २३ ॥

चक्रेणेति ॥ कव्युक्तिरियं ॥ य इतिशेषः ॥ यः श्रीकृष्णः चक्रेण
निजायुधेन दैत्यचक्रस्य दैत्यसमूहस्य ॥ तदिति ॥ सः दुरुच्छेद्य-
त्वेन प्रसिद्धश्चाऽसौ मानोऽभिमानः तस्य कृतं नाशनं चक्रे ॥ सोऽयं
शक्रस्यैवं तस्याऽपि शक्रः ॥ इन्द्रनियंता सन्नपीत्यर्थः ॥ तक्रमयाच-
त तदेतच्चित्रं ॥ अतिपराक्रमवतः परमैश्वर्यसंपन्नस्य तक्रयाचन-
मत्याश्चर्याविहमित्यर्थः ॥ २३ ॥

सर्वाऽधिका राधिकाप्राह चेदम् ॥ प० ॥ भोभो
याचनमुचितं विप्राणां नाऽधुना तव त्वं तु ॥ ब्रज
राजात्मज इति वै लोके लोकैः प्रकीर्त्यसे नित्य
म् ॥ २४ ॥

सर्वेति ॥ इदं वक्ष्यमाणं रुद्धाः सर्वगोपिका उद्दिश्य भगवतो या-

चने सति राधिकाया एव उत्तरदानप्रवृत्तौ हेतुगर्भं विशेषणं स-
र्वाधिकेति ॥ भोभो इति ॥ भोभो श्रीकृष्ण याचनं तु विप्राणामुचितं तव
तु अधुना एतदवतारे नोचितं ॥ वै निश्चये ॥ कुत इति चेत्तत्राह ॥
त्वमिति ॥ त्वं तु लोके भुवने लोकैर्जनैः राजाऽऽत्मजः राज्ञः क्ष-
त्रियस्य वसुदेवस्याऽऽत्मज इति नित्यं प्रकीर्त्यसे ॥ तथाच क्षत्रि-
यत्वात्तव याचनस्याऽनुचितत्वादितो ब्रजेत्यर्थः ॥ यद्वा ब्रजराजा-
ऽऽत्मज इत्येकं पदं ॥ ब्रजराजाऽऽत्मजः नन्दस्याऽऽत्मज इति नि-
त्यं प्रकीर्त्यसे ॥ ब्रजराजात्मज इत्यनेन गोपवर्यस्य तव तक्र-
याचनमत्यंताऽनुचितमिति सूचितं ॥ लोकैः प्रकीर्त्यसे इत्यनेन
सर्वत्रैवं प्रसिद्धस्य तव तक्रयाचनं संभावितस्येति न्यायेनाऽत्यंत-
दुःखदमिति सूचितं ॥ नित्यं कीर्त्यस इत्यनेन ब्रजराजात्मजत्वेन
या लीलास्तासां नित्यत्वं ध्वनितं ॥ २४ ॥

करप्रसारं कुरुते हि शश्वद्यस्माद्विजानामधिपः
सुधांशुः ॥ कुर्वति तस्मात्सकलास्तदीयास्तथैव भू
मौ नहि चित्रमत्र ॥ २५ ॥

याचकत्वं तु ब्राह्मणानामेवं योग्यमिति दृढीकुर्वत्याह ॥
करोति ॥ यस्माद्धेतोर्विजानां ब्राह्मणानामधिपः ॥ सोमोऽ-
स्माकं ब्राह्मणानां राजेति श्रुतेः ॥ स्वयं सुधांशुरपि चंद्रः शश्वन्नि-
रंतरं करप्रसारं कुरुते हि निश्चितं तस्माद्धेतोः सकलाः संपूर्णाः
कलाविशिष्टाश्च तदीया ब्राह्मणाः भूमौ तथैव कुर्वति करप्रसारं
कुर्वति ॥ करप्रसारमित्यत्र करणां किरणानां प्रसारं हस्तप्रसारमि-
ति चार्थो बोध्यः ॥ एतन्नहि चित्रं ॥ चंद्रः स्वयं सुधापरिपूर्णोऽपि

शून्येऽप्याकाशे रात्रौ च करप्रसारं कुरुते तदीयाः पुनः कलापरि-
पूर्णा अपि तथैव भूमौ निरंतरं कुर्वतीति भावः ॥ उपजातिर्वृत्तं ॥
॥ २५ ॥

श्रुत्वेति वचनरचनां चपलायाश्चंचलः रुष्णः ॥
तामेवं प्रवभाषे प्रियंवदः प्रेमतः स्मितं कृत्वा
॥ २६ ॥

श्रुत्वेतीति ॥ कविवाक्यं ॥ चंचलः रुष्णः चपलाया राधिकायाः
इति पूर्वोक्तां वचनरचनां रचितंवचनमित्यर्थः ॥ श्रुत्वा प्रियंवदः
प्रियवक्ता श्रीरुष्णः स्मितं कृत्वा प्रेमतः प्रेम्णा ॥ सार्वविभक्तिक-
स्तसिः ॥ तां राधिकां प्रति एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण वभाषे ॥ २६ ॥

ग० ॥ अये प्रिये साधुसाधु तवैतद्वचनमस्माकं
सम्मतमेव यतस्तदीया एव वयम् ॥ १२ ॥

तदाह ॥ अयेइति ॥ अये प्रिये हेराधिके तव एतद्वचनं द्विजराज-
संबंधिनां याचकत्वप्रतिपादनपरं साधुसाधु अत्यंतसाध्वित्यर्थः ॥
अतएव अस्माकं सम्मतमेव यतो वयं तदीयाः द्विजराजवंशोद्भ-
वाः ॥ १२ ॥

प० ॥ स्नातं वने खुररजःसु गवां मया च सेवा
कृता फलहिमातपवर्षभाजा ॥ तस्मात्तपःफलमि
दं मम गोरसाख्यं दातुं प्रसीद रसिके रसदान
दक्षे ॥ २७ ॥

स्नातमिति ॥ यस्माद्धेतोर्मया वने गवां खुररजःसु स्नातं ॥ तथा ॥

फलेति ॥ फलानि च हिमं चाऽऽतपश्च वर्षं चैतानि भजतीति त-
थाविधेन सता तपस्विबत्फलऽऽहारपूर्वकं शीताऽऽतपवर्षाणि स-
हमानेन सतेत्यर्थः ॥ फलहिमयोरल्पाचूतरत्वादनियमेन फलशब्द-
स्य पूर्वनिपातः ॥ गवां सेवा च कृता तस्माद्धेतोर्हरसिके अतएव र-
सदाने शृंगाररसदाने गोरसदाने च दक्षा चतुरा तत्संबोधनं हेरस-
दानदक्षे मम गोरसाख्यं तपःफलं अर्थान्मसं दातुं त्वं प्रसीद ॥ दु-
ग्धादिरूपरसदानदक्षगोरूपदेवताराधनस्य परमरसिकाया भवत्याः
सकाशाद्रसप्राप्तिरूपमेव मुख्यं फलमिति भावः ॥ वसंततिलका
वृत्तं ॥ २७ ॥

किं बहुना ॥ क्षीराज्जातस्येंदुराजस्य वंशे प्रोद्भूता
नां वंध्यमस्माकमेतत् ॥ तस्माद्देयं यष्टिघातेन नो
चेद्वित्वा भांडं भो ग्रहीष्ये सुपेयं ॥ २८ ॥

बहूक्त्या किं क्षीरसमुद्रोत्पन्नचंद्रवंशोद्भवानामस्माकं दध्यादि स्तु-
त्यं वंध्यं चास्तीति त्वया ऽवश्यं देयमित्याह ॥ किमिति ॥ क्षीरा-
दिति च ॥ बहुना उक्तेन किं ॥ यस्मादेतत्तत्कादि ॥ क्षीरसमुद्रोत्प-
न्नत्वाक्षीरादुपादानाज्जातस्योत्पन्नस्य इंदुराजस्य वंशे प्रोद्भूताना-
मस्माकं वंध्यमभिवाद्यं स्तुत्यं वाऽस्ति ॥ स्वकुलकूटस्थोपादानो-
पादेयत्वात् ॥ तस्माद्धेतोः सुपेयमेतन्मत्त्वमिति शेषः त्वया देयं ॥
नोचेत् न ददासि चेत् यष्टिघातेन भांडं भित्वा ग्रहीष्यामि ॥ नो
चेद्यष्टिघातेन भांडं भित्वा ग्रहीष्यामीत्यनेन तत्कादेः स्वकुलकूट-
स्थसोदरस्थानीयतया स्वस्य गोपराजालजत्वेन च तत्कादौ स्वस-
त्ता सूचिता ॥ शालिनीवृत्तं ॥ २८ ॥

ग० ॥ एवंविधविधविचित्रवचनविलासमुधा
सारसम्मेलननिःसीमसंवृद्धसुललितप्रीतिप्रवाह
प्लवनपरवशीकृतमानसा सा वृषभानुसुता निजक
रतलकलितकालशेयकलधौतकलशं स्वाऽनुराग
रसपूरितं चेत इव तस्मै प्रादात् ॥ १३ ॥

एवंविधेति ॥ सा वृषभानुसुता राधिका तस्मै श्रीकृष्णाय ॥ निजे
ति ॥ निजकरतलाभ्यां कलितं संपादितं यत्कालशेयं दंडाहतं द-
धि दंडाहतं कालशेयमित्यमरात् तद्युक्तो यः कलधौतकलशः
स्वर्णकलशः कलधौतं रूप्यहेम्नोरित्यमरात् तं प्रादात् ॥ किमिव ॥
स्वानुरागेति ॥ स्वस्याऽनुरागो रतिरेव रसः शृंगाराख्यस्तेन पूरितं
चेतोऽतःकरणमिव ॥ स्वस्याऽनुरागः प्रीतिर्यस्मिन्नेवंविधो यो र-
सः कालशेयाख्यस्तेन पूरितमिति पूर्वोक्तकलशविशेषणमपि ॥
कीदृशी वृषभानुसुता ॥ एवंविधेति ॥ एवंविधः पूर्वोक्तप्रकारो यो वि-
विधविचित्रवचनानां विलासः स एव मुधासारः मुधाऽतिवटि-
स्तस्याः संमेलनेन निःसीमं निरवधि यथातथा सम्यग्बद्धो व-
र्द्धि प्राप्तः ॥ नद्यादिप्रवाहे नद्यंतरप्रवाहमेलने वद्धिप्रसिद्धे ॥ एवं-
विधः सुललितो यः प्रीतिप्रवाहस्तस्मिन्प्लवने तरणं तेन परव-
शीकृतं मानसं यस्याः सा तथाविधा ॥ १३ ॥

प० ॥ कनककलशमेनं वामहस्ते गृहीत्वा दधिर
सपरिपूर्णं संपिबन्सन्ननर्त ॥ रुचिरहसितरुष्णः
केकिवर्हावतंसः सखलु निजजनानां शर्मदोनः
पुनातु ॥ २९ ॥

अथ दध्यादिदानप्रकरणसमाप्तौ कविराशिषं प्रार्थयते ॥ कन-
केति ॥ एनं राधिकादत्तं कनककलशं वामहस्ते गृहीत्वा रसप-
रिपूर्णं रसेन स्वादेन परिपूर्णं दधि कालशेयाख्यं संपिबन् सन्यः
ननर्त सः रुचिरं रमणीयं हसितं यस्य स चासौ रुष्णश्च सः नः पुना-
तु इत्यन्वयः ॥ कीदृशः ॥ केकीति ॥ केकिवर्हाणि अवतंसः शिरोभू-
षणभूतानि यस्यैवंविधः ॥ तथा ॥ खलु निश्चयेन निजजनानां
स्वीयभक्तानां शर्मदः सुखदः ॥ मालिनी वृत्तं ॥ २९ ॥

अथ खलु व्रजे ॥ शरवृष्टिं निराकुर्वन् जीवने स्वा
स्थ्यमावहन् ॥ निजराजप्रकाशं स वितन्वन् दि
क्षु सर्वतः ॥ ३० ॥

वीरोत्तम इवोत्साहात् शरत्कालः समागतः ॥ सु
मनोबृंदमामोदसहितं व्यदधादुणैः ॥ ३१ ॥

अथ क्रमप्राप्तं शरत्प्रादुर्भावमाह ॥ अथरवत्विति ॥ शरद्वर्ष्टि-
ति युग्मं ॥ अथ दधियाचनलीलाविशिष्टवर्षावसानानंतरं खलु
वाक्यालंकारे व्रजे व्रजदेशे वीरोत्तम इव उत्साहात् समागतः सः
प्रसिद्धः शरत्कालः गुणैः सुमनोवृंदं पुष्पसमूहं यद्वा आनंदयु-
क्तत्वेन सुमनसः शोभनानां करणाः संयोगिनस्तेषां समूहं पक्षे
सुमनसां युद्धप्रसंगेऽपि धीराणां धैर्यवतामन्येषां धीराणां समूहं
देवसमूहं वा आमोदसहितं सौगंध्ययुक्तं अतिशयितहर्षसहितं च
व्यदधादकरोत् ॥ सुमनाः पुष्पमालयोः स्त्रियां ना धीर देवयोरि-
ति मेदिनी ॥ कीदृशः शरत्कालः वीरोत्तमश्च ॥ शरद्वर्ष्टिमुदकव-
र्ष्टि पक्षे बाणवर्ष्टि निराकुर्वन् ॥ शरस्तेजनके बाणे दध्यधे ना श-

रे जले इति मेदिनी ॥ तथा ॥ जीवने उदके स्वास्थ्यं पूर्वभावाप-
त्तिर्नैर्मल्यं वा पक्षे जीवने स्वस्य जीविते विषये स्वास्थ्यमावहन्
धैर्यमावहन्नितियावत् ॥ अथवा स्वस्वामिनो जीवने तदुपलक्षि-
ते लब्धये स्वास्थ्यमावहन् कुर्वन् ॥ तथा ॥ सर्वतो दिक्षु ॥ निजेति ॥
निजः स्वकीयो यो राजा चंद्रस्तस्य प्रकाशं वितन्वन् विशेषेण कु-
र्वन् मेघाऽऽवरणनिवृत्त्या स्पष्टीकुर्वन् पक्षे निजः स्वामी यो राजा
तस्य प्रकाशं प्रसिद्धिं वितन्वन् ॥ ३० ॥ ३१ ॥

**निजकरोधनतत्परमेतमयं पोष्यपोषणे निपुणं ॥
प्रत्यर्थिभूपमिवै मेघौघं तैर्व्यनाशयच्चंद्रः ॥ ३२ ॥**

निजेति ॥ अयं चंद्रः एतं मेघौघं प्रत्यर्थिभूपमिव शत्रुभूतं राजा-
नमिव तैः करैः व्यनाशयन् नाशयति स्म ॥ कीदृशं मेघौघं प्रत्य-
र्थिभूपं च ॥ निजेति ॥ निजाः स्वकीया ये कराः किरणाः तेषां रो-
धने तत्परं पक्षे करो बलिः ॥ बलिहस्तांशवः करा इत्यमरात् ॥ त-
था ॥ पोष्येति ॥ पोष्यस्य विश्वस्य पोषणे निपुणं पक्षे पोष्यस्य
प्रजाहूपस्य पोषणे निपुणं ॥ ३२ ॥

**निजकुलतिलकं किल तं रासक्रीडां सुशिक्ष्य
न्नेषः ॥ तारागणैः परीतश्चंद्रो व्योमांगणे मुदा द्यु-
दगात् ॥ ३३ ॥**

निजेति ॥ एष चंद्रः स्वकुलतिलकभूतं तं श्रीकृष्णं प्रति रासक्री-
डां मंडलीभूतानेकनायिकाभिः सह क्रीडां सुशिक्षयन् पाहयन्

किल तारागणैर्नक्षत्रसमूहैः परीतो वेष्टितः सन् मुदा हर्षेण व्यो-
मांगणे उदगात् उदितोऽभूत् ॥ ३३ ॥

**कुमुद्वत्करसंस्पर्शात्कुमुदानि प्रफुल्लतां ॥ अगमन्
प्रियसंस्पृष्टप्रेयसीवदनानि व ॥ ३४ ॥**

कुमुद्वदिति ॥ कुमुदानि संति विकसनीयत्वेन यस्य सकुमुदांश्चंद्र-
स्तस्य करसंस्पर्शात् कुमुदानि प्रफुल्लतामगमन् ॥ कानीव ॥ प्रिये-
ति ॥ प्रियेण संस्पृष्टानि यानि प्रेयसीनां वदनानि तानि व वशब्द
इवार्थे ॥ व वा यथा तथैवैवं साम्ये इत्यमरात् ॥ कुमुद्वच्छब्दस्य
चंद्रवाचकत्वं दृष्ट्वा कुमुद्वतमखंडमंडलमित्यत्र श्रीमद्भागवते ॥
॥ ३४ ॥

**पीतांबरशोभाभरमवलोक्याऽतिह्रियेव कृष्णस्या ॥
विद्युच्छटा विलुमा किं वा तस्मिन्विलीनतामागा
त् ॥ ३५ ॥**

पीतांबरेति ॥ विद्युच्छटा विद्युत्परंपरा कृष्णस्य पीतांबरस्य या
शोभा तस्या भरमतिशयं विलोक्य अतिह्रियेवाऽतिलज्जयेव
विलुमा आसीत् ॥ किं वा तस्मिन् पीतांबरे विलीनतां आगात् ॥ श-
रत्काले विद्युत्चारस्य विरलत्वादेवमुपेक्षा ॥ ३५ ॥

**अत्यच्छां शुचिकर्त्रीं ग्रात्यां कीर्तिं विलोक्य कृ-
ष्णस्य ॥ तद्वैपरीत्यमात्मनि मत्वा कीर्तिस्तदा वि-
लुमाऽभूत् ॥ ३६ ॥**

अत्यच्छामिति ॥ तदा शरत्समये कीर्तिः पंकः विलुमा अभूत् ॥
किं कृत्वेव ॥ अत्यच्छामतिनिर्मलां शुचिकर्त्रीं पवित्रीकरणस-

मर्थां घास्यां गृहीतुं योग्यां कृष्णस्य कीर्तिं विलोक्य आत्मनि
स्वस्मिन्तद्वैपरीत्यं मलिनत्वं मलिनकरत्वमपास्तत्वं च मत्वेवेति
लुप्तोत्प्रेक्षा ॥ ३६ ॥

निजपतिकुलकूटस्थं संमुखमालोच्य चंद्रिं कि
मु सा ॥ प्रक्षुब्धजीवनाऽपि हिया सुसरला भवद्
धूर्यमुना ॥ ३७ ॥

निजेति ॥ वधूः स्नुषा अथाचंद्रस्य ॥ तस्य कुलकूटस्थत्वात् ॥
सा प्रसिद्धा यमुना सुसरला अभवत् ॥ अत्रहेतुमुपेक्षते ॥ प्रक्षुब्ध-
जीवनाऽपि वर्षाकालवशेन प्रवृद्धोदका पक्षे प्रक्षुब्धं जीवनं त-
दुपलक्षितं मानसं यस्याः सा तथाविधाऽपि ॥ निजेत्यादि ॥ नि-
जपतेः श्रीकृष्णस्य यः कुलकूटस्थो मूलपुरुषस्तं चंद्रिं चंद्रं सं-
मुखं आलोच्य हिया लज्जया किमु ॥ वर्षाकाले हि मेघावर-
णवशात् स्पष्टतया दर्शनाऽभावाद्विश्रंखलविहारवत्यपि इदानीं
निरावरणतया स्पष्टदर्शनाद्विश्रंखलविहारं विहाय सरलाऽभूदि-
ति भावः ॥ ३७ ॥

चंद्रहास्यमवलोक्य वनं किं संजहास कुसुमालि-
मिषेण ॥ तत्सुगंधपरिपूरितमेतच्चारुभृङ्गकुलशब्द
सुल्लघम् ॥ ३८ ॥

चंद्रेति ॥ एतद्वनं चंद्रहास्यं चंद्रस्य हास्यं चंद्रिकां अवलोक्य
कुसुमालिमिषेण शुक्लकुसुमपंक्तिमिषेण संजहास किं ॥ कुसुमा
लिमिषेण संजहासेत्युक्त्या कुसुमाल्या हासत्वं सिद्धं ॥ वनस्य
सौगंध्यविशिष्टत्वान्मंजुलभृङ्गध्वनिरम्यत्वाच्च रमणीयत्वेन प्रसि-

द्धे चंद्रहासे च तदभावाद्वनकर्तृकं हसनमित्यभिप्रायगर्भं वन-
स्य विशेषणद्वयमाह ॥ तत्सुगंधेति चाविति चाप्यस्मादेतद्वनं ते-
षां कुसुमानां सुगंधेन परिपूरितं तथा ॥ चारवो रमणीया ये भृङ्ग-
कुलस्य शब्दास्तैः सुतरां लब्धं मनोरमं ॥ स्वागता वृत्तं ॥ स्वागतेति
रनभाद्रुरुयुग्ममिति तल्लक्षणात् ॥ ३८ ॥

तारोच्चयांचितां रम्यां सितांशुकवतीं निशां ॥ ज्यो
त्स्नाभिसारिकां मन्ये मित्रसंध्यानुगामिनीं ॥ ३९ ॥

तारोच्चयेति ॥ अहं रम्यां निशां शरद्रात्रि ज्योत्स्नाभिसारिकां ज्यो-
त्स्नायां चंद्रिकायां या अभिसारिका प्रियसंकेतगामिनी नाधिका
तां मन्ये ॥ कीदृशी निशां ज्योत्स्नाभिसारिकां च ॥ तारोच्चयेति ॥
ताराणां नक्षत्राणामुच्चयेन समूहेनाऽचितां युक्तां पक्षे ताराः शु-
द्धमौक्तिकानि ॥ तारो वानरभिन्मुक्ताविशुद्धयोः शुद्धमौक्तिके
इति मेदिनीकोशात् ॥ तेषां उच्चयेनाऽचितां ॥ तथा ॥ सितेति ॥
सितांशुरेव सितांशुकश्चंद्रस्तद्वतीं पक्षे शुक्लवस्त्रवतीं ॥ तथा ॥ मित्रे-
ति ॥ मित्रस्य सूर्यस्य या संध्या अस्तमयसमयस्तामनुगच्छतीत्ये-
वंशीलां पक्षे मित्रस्य प्रियस्य यः संधिस्संकेत इति यावत् ते-
न आसमंतात्सावधानतया अनुगच्छतीत्येवं शीलां ॥ ३९ ॥

घंटाघोषघने गवां गिरिवने गोपालकैर्गोधनैः
संपन्ने वजिनार्दने शुभजने गाश्चारयन् सर्वतः ॥
वेणोर्गीतमचीकूपद्वरिरिति श्रुत्वा हरिण्यावृता
एणास्तत्र समाययुर्दुततरं यत्कृष्णसारा इमे ॥ ४० ॥

अथ तादृशशरच्छोभारमणीये वने गाश्चारयन् कृष्णो वेणगीत-

मकरोदित्याह ॥ घंटाघोषेति ॥ गोधनैः संपन्ने समृद्धे अतएव
गवां घंटाघोषेण घने साद्रे परिपूर्णं इति यावत् ॥ अतएव दृजि-
नार्दने दृजिनस्य पापस्य अर्दने नाशकइत्यर्थः ॥ तथा ॥ शुभाः
सदाचरणसंपदा भगवद्भक्त्या च कल्याणरूपा जना लोका य-
स्मिस्तथाविधे ॥ यद्वा अलौकिकतया भगवल्लीलोपयोगित्वेन
कल्याणरूपा जना यस्मिस्तथाविधे ॥ गिरिसंबंधिनि वने गोपा-
लकैस्सह सर्वतो गाश्चारयन् हरिः वेणोगीतं वेणुसंबंधि गानं अ-
चीकृपन् कृतवान् ॥ इत्येतद्वेणुगीतं श्रुत्वा हरिणीभिरावृता एणा-
हरिणास्तत्र सम्यगादरपूर्वकं आययुः ॥ अत्र हेतुमाह ॥ यदिति ॥
यद्यस्मादिमे हरिणाः नामतः कृष्णसाराः ॥ अथच ॥ कृष्ण एव
सारः श्रेष्ठो मुख्य इति यावत् येषां ते तथाविधाः ॥ अत्रत्याना-
मेव मृगाणामन्वर्थं कृष्णसारत्वमिति श्रीमद्ब्रह्मभार्तृयैः सुबोधि-
न्यां स्फुटीकृतं ॥ शार्दूलविक्रीडितं दत्तम् ॥ ४० ॥

ग० ॥ अथ बलानुजः कालिंदीपयःपोषितपयो
जपंपरापरागपरिमलपरिमिलितप्रतीरवितपिप्र
सवसुवाससुरभिलसमीरसमूहसुखदे हरिद्वर्णत
णलतागुल्माऽनुविद्धे गिरिहरिदासपरिवृढगर्भिते
लोचनपरितोषश्रीपण्ये पशुसमुदायशरण्ये स्वर
ण्ये वन्यवात्यविविधक्रीडाभिर्वयस्यैर्वासरमव
साय्य स्वदुग्धधवलमानं सूचयंतीनामिव धव
लीभूतानामस्मत्क्षीरपानेन कृष्णोऽन्वर्थसंज्ञो ऽभ
वदिति ज्ञापयितुमिव कृष्णतामनुभवन्तीनां लग्न

रजःकणप्रोच्छन्नक्रियाप्रस्वेदविषक्तपीतपटरागशं
कामिव विजृम्भयंतीनां बदरपांडुरतां दर्शयंती
नां पयोदाभिस्त्यानुरूपोऽयमेवेति विचार्यैव धूम्र
विग्रहं वहंतीनामेवं निजगुणानुरोधेन नानावि
धांगरागकलितानां तनयकृतपानानंतरमप्यूध
स्येधमानस्तन्यभाराऽसहिष्णुतयेवाऽक्षीणि निमी
त्य चर्वणविश्रांतिरोमंयफेननिचयप्रपंचमिपे
ण तदेवोत्सृज्यंतीनां स्वर्णदुर्वर्णसुवर्णमणिगणन
वपर्णविभूषणकोरकितानां वत्सवात्सल्येन दृष्टो
पाऽरातिलदयशाल्यमिव मुहुर्मुहुर्जिह्वांचलं तस्य
प्रदेशे चंचलयंतीनां भक्तजनहृत्पद्मविष्टरकठिने
तरमनोहरराधावरचरणनलिनविन्यासायेव स्त
नोद्भवप्रसवणेनाऽटवीवर्त्म मृदुलयंतीनां शौरि
मुखशरच्छिशिराभीत्युत्सुतनिजनामसुधां स्तन
ज्येष्ठां मृष्टां प्रवर्धयितुमिव तूर्णं कर्णपुटके नि
धायाऽभ्यर्णं प्राप्नुं हुंकृत्य लांगूलमुद्यम्य धावनं
कृत्वाऽऽगतवतीनां खरखुराग्रक्षुण्णक्षोणीदेशोत्प
तितधूलिकणधोरणीभिस्तत्कुटिलालकान् धूसर
यंतीनां गलभूषणघंटाघणत्कारसहकारपादाभ
रणसिंजितशब्दितहरित्यदेशानां गवां गणैः प

रिवृतो वह्निवद्बलवर्हघटितमुकुटगण्डस्थलल
 त्कां तिझषारुतिकुंडलयुगलनासामौक्तिककौस्तु
 भमुक्तागुंजामणिदामकेयूरकटकांगुलीयक्षुद्रघं
 टिकामणिमयमंजीराद्यंगभूषणमनोज्ञो गोपी
 जनमानसक्षणदीप्त्येव हेलिप्रभपीतपटेनाऽऽवेष्टि
 तो बंधुत्वान्नेत्रद्वयेन मेलितुमिवाऽऽगतेनोत्पलेन
 कृतावतंसो मंथरगतिविलोकनोन्मथितमानसा
 नां ललितव्रजललनानां मन्मथमुत्तंभयन् निजं
 गोगणं परिवार्य वननिधिवनमंशुमालीव वन
 माली सुवेणुरणयन् मंदमंदं वृंदावनं प्रविवेश
 ॥ १४ ॥

अथ वेणुगीतं प्रस्तोप्यन्मगवतो वृंदावनप्रवेशं वर्णयति ॥ अथे-
 त्यादिनागद्येन ॥ अथ बलाऽनुजो बलस्य बलरामस्याऽनुजो व-
 नमाली श्रीकृष्णः निजं गोगणं स्वीयं धेनुसमूहं परिवार्य मेल-
 यित्वा सुवेणुं रणयन् वादयन् सन् मंदमंदं वृंदावनं प्रविवेशेत्यन्व-
 यः ॥ सुवेणुमित्यत्र सुशब्दो भगवद्वेणोर्वेदरूपत्वादलौकिकत्वबो-
 धनद्वारा वेण्वंतराऽपेक्षया शोभनत्वं बोधयति ॥ वेणोर्वेदरूपत्वं
 च वंशस्तु भगवान् रुद्र इति श्रुत्या वंशस्य रुद्ररूपत्वकथनान् रु-
 द्रपर्यायशिवशब्दस्य वेदः शिवः शिवो वेद इति श्रुत्या वेदपर्या-
 यत्वबोधनाल्लक्षितलक्षणाविधया सिद्ध्यति ॥ एतच्च विद्वन्मंडनव्या-
 ख्यायां सुवर्णसूत्राभिधायानिजमुरलिकेति मंगलश्लोकव्याख्या-

ने स्फुटीकृतं श्रीपुरुषोत्तमचरणैः ॥ क इवा ॥ निजं गोगणं स्वीयं कि-
 रणसमूहं परिवार्य वननिधिवनं वननिधिर्जलनिधिः समुद्रस्तस्य
 वनं जलं प्रति अंशुमालीव सूर्य इव ॥ किं कृत्वा ॥ स्वरण्ये व्या-
 ख्यास्यमानविशेषणैः शोभने वने वद्यस्यैर्गोपालैः सह ॥ वन्ये-
 ति ॥ वनाधिकरणिका या बाल्यसंबन्धिन्यो विविधाः क्रीडास्ता-
 भिर्वासरं दिवसमवसाय्य समाप्य ॥ कीदृशे स्वरण्ये ॥ कार्त्तिकदीति ॥
 कार्त्तिकदीपयसा पोषिता या पयोजपरंपरा कमलपरंपरा तत्संबन्धिप-
 रागस्य यः परिमलः सौगंध्यं तेन परिमलितः संगत एवंविधो यः
 प्रतीरसंबन्धिदक्षकुसुमानां सुवासः सौगंध्यं तेन सुरभिलः सुगंध
 युक्तो यः समीरसमूहस्तेन सुखदे ॥ एतेन शीतसुगंधिमंदवायु
 विशिष्टत्वं बोधिता ॥ तथा ॥ हरिदिति ॥ हरिद्वर्णैस्तृणलतागुल्मैरनु-
 विद्धे व्याप्ते ॥ तथा ॥ गिरीति ॥ गिरयश्च हरिदासाश्च तेषां परिदृ-
 षः प्रभुः तेषु मुख्यइति यावत् गिरिपरिदृष्टो हरिदासपरिदृष्टश्च
 यो गोवर्द्धनस्तेन गर्भिते युक्ते ॥ तदुक्तं श्रीमद्भागवते गोपीकृत-
 वेणुगीतप्रस्तावे ॥ हंताऽयमद्रिबला हरिदासवर्च इति ॥ तथा ॥
 लोचनेति ॥ लोचनयोर्नेत्रयोर्यः परितोषस्तस्य या श्रीः संपत्ति-
 स्तस्याः पण्ये लक्षणया क्रयस्थाने ॥ यद्वा लोचनयोः परितोषो
 यस्या एवंविधा या श्रीः शोभा सैव पण्यं पणितव्यं यस्मिन्म-
 थाविधे ॥ लोचनपरितोषहेतुभूतशोभाया आपणभूते इत्यर्थः ॥
 एतेन श्रियो नित्यनव्यत्वं बाहुल्यं च ध्वन्यते ॥ तृणादिमत्वादेवप
 श्विति ॥ शरणे रक्षणे साधु शरण्यं ॥ पशूनां गवादीनां समुदायस्य
 शरण्यं तस्मिन् ॥ शरणं गृहरक्षित्रोर्वधरक्षणयोरपीति मेदिनी ॥
 कीदृशो वनमाली ॥ गवां गणैः परिदृतः ॥ वक्ष्यमाणवर्णभेदेन

श्वामनेकविधत्वात्तद्गणे बहुत्वं ॥ तथा ॥ बर्हीति ॥ बर्हीणां मयू-
 राणां बहुलानि यानि बर्हीणि पिच्छानि तैर्घटितं मुकुटं तच्च
 गंडस्थलयोर्लंलंती विकसंती कांतिययोस्ते च ते झपाकृतिनी
 मकराकारे च तथाविधे ये कुंडले तयोर्युगलं तच्च नासा-
 यां धार्यं मौक्तिकं च कौस्तुभश्च मुक्ता मौक्तिकानि गुंजाः
 कृष्णला मणयश्च तेषां दामानि मालाश्च केयूरे अंगदे च क-
 टके कंकणे च अंगुलीयान्यूर्मिकाश्च क्षुद्रघंटिकाः कटिभूषण-
 भूताश्च मणिमयौ मंजीरौ नूपुरौ च एतदादिभिरंगभूषणैर्मनोहरः ॥
 तथा ॥ गोपीति ॥ गोपीजनानां मानसमंतःकरणमेव क्षणदीप्ति-
 विद्युत्तयेव ॥ हेलिः सूर्यस्तस्य प्रभेव प्रभा यस्यैवंविधो यः पी-
 तपटस्तेनाऽऽवेष्टितः ॥ किरणमालिविरोचनहेलय इति हारावली ॥
 एतेन तमकनकभास्वरत्वं पटस्य सूचितं ॥ तथा ॥ बंधुत्वादिति ॥
 बंधुत्वात्सौलदाद्धेतोर्नैत्रद्वयेन नेत्रयुगलेन सह मेलितुमिदं संगमं
 कर्तुमिव समागतेनोत्पलेन कृतावतंसः कृतकर्णपूरः ॥ तथा ॥ मं-
 थरेति ॥ मंथरं मंदं या गतिरर्थात्कृष्णस्य तस्या विलोकनेनाऽव-
 लोकेनेनोन्मथितं क्षुब्धं मानसं यासां तासां तथाविधानां ॥ ल-
 लिता रमणीया या ब्रजललना गोप्यस्तासां मन्मथं काममुत्तं-
 भयन् वर्द्धयन् ॥ कीदृशीनां गवां ॥ स्वदुग्धेति ॥ स्वदुग्धसंबंधि-
 नं धवलमानं शुभ्रत्वं सूचयंतीनामिव बहिर्धवल्लभूतानां शुभ्र-
 तामापन्नानां ॥ तथा ॥ अस्मदिति ॥ अयं कृष्णोऽस्माकं क्षीरपा-
 नेन हेतुना अन्वर्थसंज्ञः कृष्णवर्णइत्येवंरूपाऽनुगतार्थनामा अन्नव-
 दिति ज्ञापयितुं बोधयितुमिव कृष्णतां कृष्णवर्णत्वं अनुभवन्तीनां ॥

स्वयमपि कृष्णवर्णानामित्यर्थः ॥ तथा ॥ लग्नेति ॥ लग्नाः संसक्त-
 ये रजःकणास्तेषां या प्रौढनक्रिया मार्जनकरणं तस्यां तत्समय-
 इतियावत् ॥ प्रस्वेदेन घर्मेण विषक्तः संसक्तो यः पीतपटसंब-
 धी रागस्तस्य शंकां संभावनां विजृम्भयंतीनामिव प्रकटयंतीनामि-
 व बदरवत्पांडुरतां दर्शयंतीनां ॥ पीतवर्णे रजोमेलने बदरपांडुरत्वं भ-
 वतीति प्रसिद्धं ॥ तथा ॥ पयोदेति ॥ पयो दुग्धं ददतीति पयोदा
 इत्येवंरूपा या अभिख्या नाम श्लेषेण पयोदस्य मेघस्य या ऽभि-
 ख्या पयोवर्षणकालीना शोभा तदनुरूपस्तद्योग्योऽयमेव धूषव-
 र्णविषह एवेति विचार्यैव धूषविषहं धूषवर्णं विषहं देहं वहन्तीनां ॥
 तथा ॥ एवमिति ॥ एवं पूर्वोक्तप्रकारेण निजगुणाऽनुरोधेन स्वस्वगुणा-
 नुसारेण ॥ नानेति ॥ नानाविधा अनेकविधा ये अंगरागा अंगसं-
 बंधिशुक्लादिवर्णास्तैः कलितानां युक्तानां ॥ तथा ॥ तनयेत्यादि ॥
 अक्षीणि नेत्राणि निमील्याच्चर्वणेति ॥ चर्वणस्य या विश्रांतिर्वि-
 रामस्तद्वेलायां यो रोमंथश्चर्वितस्याऽऽकृष्य पुनश्चर्वणं तत्संबंधी यः
 फेनस्तस्य यो निचयः समूहस्तस्य यः प्रपंचो विस्तारस्तन्मिषेण त-
 नयकृतपानानंतरं वत्सरुतदुग्धपानानंतरमपि ऊधसि आपीने ॥
 एधमानेति ॥ एधमानं वर्धमानं यत्स्तन्यं तस्य यो भारस्तदसहि-
 ण्यतयेवेत्युत्प्रेक्षा ॥ तदेव दुग्धमेवोत्सृज्यंतीनां ॥ अक्षीणि नि-
 मील्यत्यनेन दुग्धत्यागासहत्वं ध्वनितं ॥ लोके हि केचनाऽतिदु-
 स्सजपदार्थस्याऽगतिकगतिकत्यागवेलायां दुःखेनाऽक्षिमीलनं कु-
 र्वन्ति ॥ सर्वविशेषणैश्च दुग्धसमृद्ध्यतिशयो बोधितः ॥ तथा ॥ स्वर्णेति ॥
 स्वर्णं च दुर्वर्णं रजतं च सुवर्णं शोभनवर्णं यो मणिगणश्च नव-
 पर्णानि च तन्निर्मितानि यानि भूषणानि तैः कोरकितानां भू-

पितानामिति यावत् ॥ अत्र मणिगणस्य सुवर्णविशेषणेनान-
र्थता सूचिता ॥ अथ जिह्वाभिर्वत्सपृष्ठलेहनमुखेक्षापूर्वकं वर्ण-
यितुं विशेषणांतरमाह ॥ वत्सेत्यादि ॥ वत्सप्रेम्णा हेतुना ॥ दृगिति ॥
दृग्दोष एवाऽरातिः शत्रुस्तस्य लदयशाल्यमिव जिह्वांचलं तत्पृष्ठदेशे
वत्सपृष्ठदेशे मुहुर्वारंवारं चंचलयंतीनां चंचलं कुर्वतीनां नतु चर्पयं-
तीनां ॥ एतेन व्यथाभावः सूचितः ॥ गोजिह्वानां कृष्णवर्णत्वाच्छल्य-
सादृश्यं ॥ तथा ॥ भक्तेति ॥ भक्तजनानां यद्भक्त्यदं तदेव विष्टर-
आसनं यस्यैवंविधं कठिनेतरत् मृदुलं ॥ अनेन स्वभावतोऽतिमृदु-
लभक्तलक्ष्यद्वयाधिष्ठिततया भगवच्चरणयोर्मद्विवातिशयसूचनद्वारा
भक्तलक्ष्यद्वयसुखदत्वं सूचितं ॥ मनोहरं च यद्वाधावरस्य श्रीकृष्ण-
स्य चरणनलिनं तस्य विन्यासायेव स्थापनायेव अटवीवर्त्म अ-
रण्यसंबन्धिनं मार्गं ॥ अनेन मार्गस्याऽतिकाठिन्यं सूचितं ॥ स्तनो-
द्भवस्य दुग्धस्य प्रस्रवणेन गलनेन मृदुलं यंतीनां मृदुलं कुर्वती-
नां ॥ अनेन प्रत्यक्षतो दुग्धसमृद्धिः पशूनामपि भगवद्विषये स्ने-
हसमृद्धिश्च बोधिता ॥ तथा ॥ शौरितीति ॥ शौरिमुखमेव श्रीकृ-
ष्णमुखमेव शरच्छिशिराभीशुः शारदश्चंद्रस्तस्मात्सुता गलिता या
निजनामैव आवहानार्थं संकेतितस्वसंज्ञैव सुधा तां कर्णपुटके
निधाय ॥ अत्रोत्प्रेक्षते ॥ स्तनजेति ॥ स्तनजं दुग्धं तत्र इष्टां मृ-
ष्टतां मधुरतां वर्द्धयितुमिवा ॥ भगवन्मुखनिर्गतसंकेतितस्वनामसुधया
स्वदुग्धमाधुर्यं वर्द्धयितुमिवेत्यर्थः ॥ अमृष्यं कृष्णसमीपदेशं प्राप्तुं
हुंकृत्य लांगूलं पुच्छं उद्यम्य ऊर्ध्वं कृत्वा धावनं च कृत्वा तूर्णं
शीघ्रमागतवतीनां ॥ तथा ॥ खरखुरायेति ॥ खरैस्तीक्ष्णैः खुरा-
घैः क्षुण्णो दलितो यः क्षोणीदेशस्तस्मादुत्पतिता उच्छलिता या

धूलिकणानां धोरण्यः परंपरास्ताभिः तस्य श्रीकृष्णस्य कुटिला-
नलकान् धूसरयंतीनां धूसरान् कुर्वतीनां ॥ तथा ॥ गलेति ॥ ग-
लभूषणभूतानां घंटानां यो घणत्कारो ध्वनिविशेषस्तस्य सह-
कारं सहायभूतं यत्पादाभरणानां सिजितं तेन शब्दिताः शब्दः
संजातो यासां ता मुखरीकृता इति यावत् हरिष्यदेशा दिक्प्रदे-
शा याभिस्तासां ॥ अत्राऽऽरण्यपदसमवधानात् सिजितशब्दस्य
शब्दमात्रपरत्वं ॥ सकीचकैर्मारुतपूर्णैर्धैरित्यत्र कीचकशब्दस्य वे-
णुमात्रपरत्ववत् ॥ १४ ॥

**प० ॥ कामकर्तालवालं तं निकामं कामवर्द्धकं ॥
श्रुत्वा वेणुरवं गोप्यः कृष्णस्यैवं जगुस्तदा ॥ १५ ॥**

कामेति ॥ तदा वंदावनप्रवेशकाल एव गोप्यः बहुवचनात् सर्वा
अपि व्रजस्त्रियः तं बर्हापीढं नटवरवपुरित्यादिना श्रीमद्भागवते
प्रसिद्धं कृष्णस्य सदानंदरूपस्य भगवतः वेणुरवं श्रुत्वा एवं वक्ष्य-
माणप्रकारेण जगुर्वेणुमुद्दिश्य गीतवत्यः ॥ कीदृशं वेणुरवं ॥ का-
मस्य कांता रतिः सा च लक्षितलक्षणया प्रीतिस्तस्या आलवा-
लं ॥ यथा लताया आलवालं पोषकं तद्वत्पोषकं ॥ अनेन वि-
शेषणेन वेणुरवश्रवणानंतरमुद्गीपितप्रीतिवशात्ताभिस्तद्वर्णनमार-
ब्धमिति ध्वन्यते ॥ तेन तद्व्रजस्त्रिय आश्रुत्येति श्लोकस्याऽर्थः सं-
गृहीतः ॥ पुनः कीदृशम् ॥ निकाममत्यर्थं कामवर्द्धकं स्मरवेगाधायकं ॥
अनेन स्मरवेगप्रयुक्तमनोविक्षेपात्तासां तद्वर्णनेऽप्यशक्तिर्मध्ये
जातेति व्यज्यते ॥ तेन तद्वर्णयितुमारब्धा इति श्लोकस्याऽर्थः
संगृहीतः ॥ १५ ॥

महावंशजातासु मुख्या ऽस्य वंशी स्वैरंश्चिता
पूरिता सीधुनेयं ॥ सुवंशोद्भवा वंशरीत्या विही
नाश्वरीकर्त्ति चित्रं चिरं चित्तहर्त्री ॥ ४२ ॥

तदाह ॥ महावंशेति ॥ स्वैरः पट्टजादिभिर्रंश्चिता उत्तमस्वरयुनेति-
यावत् ॥ अथच स्वं धनं रंति ददति ते स्वराः कुबेरसदृशास्त्रैरप्यं-
चिता पूजिता ॥ तथा ॥ सीधुना भगवदधराच्छतेन पूरिता पूर्णी-
कृता ॥ अतएव चिरं चित्तहर्त्री इयमस्य वंदावनं प्रविष्टस्य कृष्णस्य
वंशी मुरलिका महावंशजातासु उत्तमवंशोत्पन्नासु मध्ये ॥ अत्र
वंशशब्दो वेणुकुलयोर्वाचकः ॥ मुख्या सत्यपि सुवंशोद्भवा उ-
त्तमकुलोत्पन्नाः अस्मानिति शेषः वंशरीत्या विहीनाः स्वपतीन्
विहाय जारसंगतत्वेन उत्तमवंशरीत्या विहीनाश्वरीकर्त्ति अति-
शयेन करोति ॥ चित्रमेतत् ॥ भुजंगप्रयातं वृत्तं ॥ ४२ ॥

ग० ॥ ततोऽनुक्रमेण प्रबलतरहेमंतावसरः स्वप्र
भावेण चंडभानुं शीघ्रगतिकं कुर्वन् स्वीयलाल
नवशेन वेतंडलपनकरट्टानां बुझरीं तरंगयन् स्व
स्थजनेभ्य उत्तमकुमारमुत्पादयन्नधिकनेत्रे तापा
तिरेकं व्यापारयन् भस्माऽवगुंठनमिवाऽभितोनी
हारप्रचारं प्रवर्द्धयन्नित्यंभूतैर्गुणैः सर्वसुखदश्चि
या प्रचुरोऽपि श्रीकंठवमनुभावयन्नुग्रसादृश्येने
व सर्वान्सकंपान् ससीक्रियांश्च वितन्वन् शीत
करोऽपि वृक्षवृंदं ग्लपयन् जडनिधिरपि मनुजव

ष्पीण्यारूक्षयन् अयं मयतिस्पद्भीति विचार्यैवो
ण्णरश्मेरत्युष्णतामपहत्य महिलाजनवक्षोरुहवि
रहितदयवापीकूपतूलप्रभृतिषु प्रक्षिपन् कांताकु
चकाठिन्याऽहंक्रियां परिहर्तुमिव जलमपि प्रस्तर
तां प्रापयन्ननेन मदंशापहारः कृत इतीर्ययेव शी
तरश्मिदर्शनोत्सुकतां मनस्यपि लब्ध्वां प्रकुर्वन्
शरीरिमानसदेवतासकाशादुत्तमर्णतयाऽऽत्मीय
भागं पुनर्ग्रहीतुमिव रोमांकुराण्युत्कंटकयन् स्वस
हायीभूतसमीरसख्यं संस्मृत्येव विधूमस्वादिरांऽगा
रपरिपूर्णहसंतिकायां लालसामुल्लासयन् मत्सरेण
निष्कलंकसुंदरीवदनसोमस्तोमच्छविं मंदां विधा
तुमिवाऽमंदससौरागारुधूमरुचि परिवर्धयन् स
र्वतुंसुसारज्ञश्रीमन्मंदनंदनपादपंकजनिकटे नि
जसंभवसंपदमुपदीकर्तुं सपदि तदीयक्रीडास्थलं
निर्मलं व्रजमंडलं मंदंमंदमुपाऽऽजगाम ॥ १५ ॥

अथ क्रमप्राप्तं हेमंतं वर्णयति ॥ तत इति गद्येन ॥ ततः अनुक्रमे-
ण प्रबलतरहेमंतावसरः सर्वपाश्र्चानां शोभनो यः सारः स्थिरांशो-
रमणीयत्वादिरूपः यद्वा सारो बलं तं जानातीत्येवंविधो यः श्री-
मान् श्रीरूपगोपिकायुक्तो नंदनंदनः श्रीकृष्णस्तस्य पादपंकज-
समीपे निजसंभवसंपदं स्वीयप्रादुर्भासि संबंधिनीं समृद्धिमुपदी-

कर्तुं उपदात्वेन समर्पयितुमित्यर्थः ॥ सपदि द्रुतं ॥ तदीयेति ॥ जगवत्-
संबंधिक्रीडास्थानभूतं निर्मलं पवित्रं ब्रजमंडलं प्रति मंदमंदं उपा-
जगाम प्रामोऽभूत् ॥ कीदृशः ॥ इत्थंभूतैः पूर्वोक्तैर्गुणैः कृत्वा ॥ सर्वेति ॥
सर्वेषां सुखदा या श्रीः शोभा तथा प्रचुरोऽपि पूर्णोऽपि श्रीकंठत्वं
श्रीः सर्वेषां दुःखदं विषं कंठे यस्यैवंविधत्वं शिवत्वमनुभावयन् ॥
अथवा सर्वाऽवयवाऽवच्छेदेन सुखदश्रीपूर्णत्वेऽपि कंठाऽवच्छेदे-
नैव श्रीयुक्तत्वमनुभावयन् ॥ अथवा यश्च श्रीयुतः स विष्णुरेव अयं
तथाविधोऽपि श्रीकंठत्वं शिवत्वं अनुभावयन् इति विरोधः ॥ परि-
हारस्तु सर्वो विष्णुस्तस्य सुखदा या श्रीः शोभा तथा प्रचुर इति
श्रीकंठत्वं शिवत्वं अनुभावयत् शिवसदृश इत्यर्थ इति च ॥ अथ
शिवसादृश्यप्रतिपादकानि विशेषणान्याह ॥ स्वप्नभावेणेति ॥ स्व-
सामर्थ्येन चंडभानुमपि चंडाः क्रूरा भानवः किरणा यस्येत्यन्व-
र्थनामानं सूर्यमपि शीघ्रगतिकं कुर्वन् ॥ हेमंते हि सूर्यस्य शीघ्रा
गतिर्भवति ॥ पक्षे स्वप्नभावेण सूर्यं भयद्रुतं कुर्वन् ॥ उक्तं च श्रीभा-
गवते ॥ रुद्रभयाद्यथाऽर्क इति ॥ अत्र च सूर्यैकतशिवप्रदत्तवियु-
न्मालिदानवविमानपातनप्रयुक्तक्रोधवच्छिवदृष्टिप्रदग्धपलायमा-
नसूर्यपतनरूपा वामनपुराणोक्ता कथाऽनुसंधेया ॥ तथा ॥ स्वीये-
ति ॥ स्वीयं यल्लालनं तद्वशेन वेतंडो गजः ॥ वेतंडशब्दस्य गजे
प्रयोगस्तु वेतंडगंडकंठूतिपांडित्यपरिपंथिन इति भामिनीविलासे ॥
तस्य लपने मुखे करटसंबंधिनी गंडसंबंधिनी ॥ आननं लपनं मु-
खं ॥ काकेभगंडौ करटाविति चोभयत्राऽभरात् ॥ दानाऽबुद्धरीं
दानोदकप्रवाहं तरंगयन् विस्तारयन् इति यावत् ॥ शीतकाले हि ग-
जा मदस्त्राविणो भवन्ति ॥ पक्षे स्वीयलालनवशेन वेतंडलपनस्य गजा

ननस्य करटसंबंधिनीं दानांबुद्धरीं तरंगयन् ॥ तथा ॥ स्वस्थेति ॥ अवि-
द्युक्तसुखितजनेभ्यः तानुद्दिश्येत्यर्थः उत्तमकुमारं उत्तमस्य विष्णोः
कुमारं मदनमुत्पादयन् ॥ पक्षे स्वस्थजनेभ्यः स्वर्गस्थदेवजनां-
स्तारकासुरभयात् चातुं ॥ तुमर्थं चतुर्थो ॥ सर्वाधिकबलवत्वात्
उत्तमकुमारं स्कंदं उत्पादयन् ॥ तथा ॥ अधिकेति ॥ अधिकव-
स्त्रे ॥ जात्यैकत्वादेकत्वं ॥ तापातिरेकं औष्ण्याधिक्यं पक्षे
के शिरसि तदुपलक्षिते भाले यन्नेत्रं तत्केनेत्रं तस्मिन्नि त्य-
धिकनेत्रे ॥ सप्तम्यर्थव्ययीभावः ॥ तत्र च तृतीयासप्तम्यो-
र्बहुलमित्यमोवैकल्पिकत्वं ॥ यद्वा द्वयाऽपेक्षया अधिके तृतीये
नेत्रे तापातिरेकं तापाधिक्यं तस्याऽभ्यधिकरणत्वात् व्यापारय-
न् ॥ तथा ॥ भस्मेति ॥ अजितः सर्वतः भस्माऽवगुंठनमिव भस्मा-
ऽवरणमिव नीहारस्य हिमस्य यः प्रचारस्तं प्रवर्द्धयन् ॥ हिमस्य
भस्मनश्च श्वेतत्वादिना साधर्म्यं ॥ अतः परमसाधारणानि विशेष-
णान्याह ॥ उपेति ॥ उपस्य शिवस्य क्रूरस्य वा यत् सादृश्यमुक्त-
विशेषणैः साधर्म्यं तेनेव सर्वान्सकंपान् ससीक्तियांश्च वितन्वन्
कुर्वन् ॥ शीतवशेन सर्वे सकंपाः सीत्कारवंतश्च भवंति क्रूरदर्श-
नादपि तथाविधा भवन्ति ॥ तथा ॥ शीतकर इति ॥ शीतकरोऽपि चंद्रो-
पि ओषधीशोऽपीति यावत् दक्षदंडं ग्लपयन् इति विरोधः ॥ परि-
हारस्तु शीतस्य करः कर्ता शीतकरः ॥ शीतकाले हि शीतवशा-
द्दृक्षाणां ग्लानिर्भवतीति ॥ तथा ॥ जडनिधिरपीति ॥ डलयोः सावर्ण्या
जलनिधिरपि मनुजानां मनुष्याणां वर्ष्मणि शरीराणि आरूक्ष-
यन् अतिशयेन रूक्षाणि कुर्वन् ॥ जलेन हि स्निग्धत्वं भवति न-
तु रौक्ष्यमिति विरोधः परिहारस्तु जडशब्देन भावप्रधाननिर्दे-

शात् शैत्यं तस्य निधिः ॥ शीतवशाच्छरीराणि शुष्काणि रूक्षाणि च भवन्तीति ॥ तथा ॥ अयमित्यादि ॥ अयं सूर्यः ॥ मदिति ॥ मम हेमंतस्य विरोधी उष्णकरत्वात् इति विचार्य उष्णरश्मेः सूर्यात् सकाशादुष्णतामपहत्येव ॥ महिलेत्यादि ॥ महिलाजनानां स्त्रीजनानां ये वक्षोरुहाः स्तनाः विरहिणां हृदयानि च बाष्पश्च कूपाश्च तूलः कार्पासश्च एतद्युतिषु स्थानेषु प्रक्षिपन् ॥ प्रभृतिशब्देनोर्णादयो घास्त्राः ॥ सूर्यस्य तापाप्यता उक्तपदार्थेषूष्णतास्थितिश्च शीतकालस्वभावसिद्धोत्प्रेक्षापूर्वकं वर्णिता ॥ तथा ॥ कांतेति ॥ कांताकुचसंबंधिनी या काठिन्यप्रयुक्ता अहंक्रियाहंकारस्तां परिहर्तुमिव जलमपि द्रवरूपत्वात् अतिमृदुलमपि प्रस्तरतां पाषाणत्वं घनीभावाऽऽपादनेन काठिन्यमिति यावत् प्रापयन् गमयन् ॥ तथा ॥ अनेनेत्यादि ॥ अनेन चंद्रेण ॥ मदिति ॥ मम हेमंतस्य योऽंशः शैत्यं तस्याऽपहारः कृतः इतीर्ष्येव ॥ शीतेति ॥ चंद्रदर्शनोत्कंठा मनस्यपि लब्ध्वा कुर्वन् ॥ अनेन मनसश्चंद्राऽधिष्ठातृत्वेन तच्चापि तद्दर्शनोत्कंठाया लघूकरणेन शीतस्य बलवत्ता सूचितता ॥ तथा ॥ शरीरीति ॥ शरीराणि प्राणिनां या मानसस्याऽधिष्ठात्री देवता चंद्रस्तत्सकाशात् स्वस्य उत्तमर्णतया कृणत्वेन धनदातृतया आत्मीयं भागं शैत्यरूपं पुनर्ग्रहीतुमिव रोमांशुराणि उत्कंठकयन्त्रार्त्तप्राणिशरीरेषु प्रादुर्भावयन् ॥ शरीरांस्तःस्थितचंद्रसकाशात् गृह्यमाणशीतकरणरूपभागं रोमांचमिषेण प्राणिशरीरेषु दर्शयन् इत्यर्थः ॥ एतैर्विशेषणैर्विरोध्यपकारकारित्वमुक्त्वा स्वीयोपकारकारित्वं वर्णयितुमेकं विशेषणमाह ॥ स्वे-

ति ॥ स्वसहायीभूतो यः समीरो वायुस्तस्य यत् सख्यमग्निना सह तत् संस्मृत्येव स्वमित्रमित्रत्वमनुचित्येवेत्यर्थः ॥ विधूमेत्यादि ॥ स्फुटं ॥ हसंतिका अंगारधानिका ॥ लालसामभिलाषा ॥ तथा ॥ मत्सरेणेति ॥ मत्सरेण स्वशैत्याऽपहारप्रयुक्तवैरयुतस्य कामिनीवदनात्मतां प्राप्तस्य निष्कलंकत्वदर्शनप्रयुक्तेन निष्कलंका ये सुंदरीवदनसोमानां स्तोमाः समूहास्तेषां छाविं कांतिं मंदां विधातुमिव ॥ अमंदेति ॥ अमंदोऽनलो यः ससौरभः सौगंध्ययुक्तोऽगुरुधूमस्तत्र रुचिं प्रीतिं परिवर्धयन् ॥ अतिनिर्मलपदार्थे हि धूमसंपर्कान्मालिन्यं भवति ॥ अनेन पूर्वोपकृताऽभ्युपरि तज्जन्यधूमे रुचिसंपादनद्वारोपकारांतरं ध्वनितं ॥ १५ ॥

प० ॥ तस्मिन् प्रथमे मासे कात्यायन्यर्चनव्रतं चे रुः ॥ भुक्त्वा हविष्यमुक्ताः कुमार्य एतास्तु नंदसूत्रास्यै ॥ ४३ ॥

अथ गोपीवस्त्राहरणलीलां वर्णयितुं तदुपोद्घाततया गोपीकृतकात्यायनीव्रताचरणमाह ॥ तस्मिन्निति ॥ स्पष्टं ॥ तस्मिन्हेमंते प्रथमे मासे मार्गशीर्षे उक्ता उत्कंठायुक्ताः ॥ ४३ ॥

ग० ॥ अथैकदा प्रगे व्रजवरकुमार्यः समुत्थाय हेमंतेऽपि माधवसद्भावोऽस्त्येवेति संसूचयंत्य इव श्रवणसुखदैः पिकनिनदैः प्रत्येकं समाब्धयंत्यः किसलयमृदुलभुजकनकलताः परस्परमुद्ग्रथ्य चरणनलिनधृतमणिगणप्रचुरनूपुरचारुसिंजित

साहाय्येन प्रियगुणान् गायंत्यः प्रेमभरमावहंत्य
स्सुमंथरगत्या कालिंदीस्नानायाऽभिससुः॥१६॥

अथेति ॥ अथैकदा ब्रजकुमार्यः प्रगे प्रातःकाले ॥ सायं साये प्र-
गे प्रातरित्यमरात् ॥ समुत्थाय सुमंथरगत्या प्रत्येकाऽऽह्वानानंतरं
तदागमनप्रतीक्षया प्रियगुणगानानुरोधेन प्रेमभराऽलसत्वेन चेत्ये-
तेर्व्याख्यास्यमानविशेषणसूचितैर्हेतुभिरत्यंतमंदगत्या कालिंदीस्ना-
नाय कालिद्यां स्नातुं ॥ तुमर्थाच्च भाववचनादिति चतुर्थी ॥ अ-
भिससुर्निर्जग्मुरित्यन्वयः ॥ कीदृश्यो ब्रजकुमार्यः ॥ श्रवणमुख-
दैः कर्णमुखदैः ॥ पिकेति ॥ कोकिलसदृशध्वनिभिः प्रत्येकं समा-
ह्वयंत्यः आकारयंत्यः ॥ अत्रोत्प्रेक्षते ॥ हेमंतेऽपीति ॥ हेमंतेऽपि
माधवसद्भावो वसंतसद्भावः श्रीकृष्णे सद्भावश्चाऽस्येवेति सम्यक्
सूचयंत्य इव ॥ स्वीयपिकसदृशनिर्नदैः पिकध्वनिविशिष्टवसंतसम-
यं सूचयंत्य इवेत्यर्थः ॥ पुनः कीदृश्यः ॥ चरणेति ॥ चरणकमले-
षु धृतानां मणिगणप्रचुराणां नूपुराणां सिंजितस्य ध्वनेः साहा-
य्येन प्रियस्य श्रीकृष्णस्य गुणान् गायंत्यः ॥ गानादौ वीणादिध्व-
निसाहाय्यवत् प्रियगुणगाने नूपुरध्वनिसाहाय्यं बोध्यं ॥ पुनः की-
दृश्यः ॥ प्रेमेति ॥ स्नेहाऽतिशयं धारयंत्यः ॥ किंकृत्वा॥ किसलयेति ॥
किसलयवत्पल्लववन्मृद्वो या भुजरूपाः कनकलतास्ताः परस्पर-
मन्योन्यं उद्वृथ ॥ अन्योन्यं भुजान् धृत्येत्यर्थः ॥ अत्र भुजे क-
नकलतातादात्म्येन सौंदर्यवत् तत्रैव किसलयमृदुलेति विशेषणे
नमुखदत्वं च सूचितं ॥ १६ ॥

प० ॥ पुलिनसुभगदेशं ताः कुमार्यः प्रहर्षान्नलि

नरुचिरगंधैः पूरितं प्रापुरस्याः ॥ मलिनजनसुमु-
क्तित्यागदक्षोत्तमाया बलिनमथवहंत्यः प्रेमपूर्-
मनोज्ञाः ॥ ४४ ॥

पुलिनेति ॥ अथ ताः कुमार्यः नलिनानां पद्मानां ये रुचिरा गं-
धा आमोदास्तैः पूरितं अस्याः कालिद्याः संबंधिनं पुलिनरूपं
सुभगं रमणीयं देशं प्रति प्रहर्षात् व्रताचरणपूर्वकं भगवन्मेलनो-
त्साहाय्यापुः ॥ कीदृश्याः कालिद्याः ॥ मलिनानां पापिनामपि ज-
नानां सुष्ठु या मुक्तिस्तस्या यस्यागो दानं ॥ त्यागो विहापितं दा-
नमित्यमरात् ॥ तद्विषये दक्षा गंगादयस्तासूत्तमा तस्याः ॥ बलि-
नं बलवंतं केनाऽपि प्रकारेणाऽनुच्छेद्यं प्रेमपूर्व वहंत्यः ॥ तथा म-
नोज्ञा इति कुमारीणां विशेषणद्वयं ॥ मालिनी वृत्तं ॥ ४४ ॥

कूले न्यस्य दुकूलानि विमलानि तदा द्रुतं ॥ वा-
लास्ता वाहिनी वारि विविशुव्रतकर्षिताः ॥ ४५ ॥

कूलेइति ॥ स्पष्टं ॥ ४५ ॥

सविता तेजस्वी ते यद्यपि कृष्णाऽसि कृष्णसंपर्का-
त् ॥ यमुने तेजोरूपान् करोषि भक्तान् पितृगुणा-
न्नियतं ॥ ४६ ॥

अथ तत्कृतं श्रीयमुनास्तवमुनवदति ॥ सवितेति ॥ हेयमुने यद्य-
पि नाम्ना संबंधेन च ते सविता पिता सूर्यस्तेजस्वी हिरण्यवर्णः अस्ति
तथाऽपि कृष्णसंपर्कात् कृष्णसंबंधात्त्वं कृष्णाऽसि नन्वेवं सति मयि
पितृगुणः कोऽपि नाऽस्तीत्याऽऽशंकायामाहुर्गोप्यः ॥ तेजोरूपानित्या

दि॥भक्तात् तेजोरूपान् करोषि॥मुक्तिकाले जीवस्य ज्योतीरूपत्वा-
त्॥एतच्च नियतं निश्चितं पितुर्गुणात् तेजस्विनः पितुः सूर्यस्य गुणा-
त्॥एवंच निरंतररुक्णसंबंधवती त्वमस्मदभिलषितरुक्णप्राप्तिसंपा-
दने समर्थाऽसीति ध्वनितं ॥ ४६ ॥

ग०॥इदं निगद्य तीरे निमग्रासु सतीषु ॥१७॥
इदमिति ॥ तीरे इदं निगद्य उक्त्वा पश्चाज्जले निमग्रासु सतीषु ॥
॥ १७ ॥

प०॥सदंबडिंभोऽपि कदंबयोगान्नेत्रं पवित्रं ह
रिणेक्षणानां ॥ रुक्णोत्थहार्षीन्नाहि चित्रमत्र संगे
न दोषस्तु जने प्रदृष्टः ॥ ४७ ॥

सदंबेति ॥ सती अंबा माता यस्य स सदंबः सचाऽसौ डिंभो वा-
लकः एवंविधोऽपि श्रीरुक्णः ॥ कदंबेति॥ कदंबाख्यदक्षयोगात् ॥
श्लेषेण कद् कुत्सिता अंबा यस्य स कदंबः कुत्सितमातृकस्तस्य
योगात् ॥ कड्ढकार्कश्ये इत्यस्माद्वोपधात् किपि कद् इति
रूपं बोध्यं ॥ कुमातृकः कदंबः स्यात्कदंबः सर्षपः स्मृतः ॥ कदं-
बो दक्षभेदश्च कदंबो निर्गुणः पुमान् इत्यनेकार्थध्वनिमंजरी ॥ ह-
रिणेक्षणानां गोपीनां पवित्रं नेत्रं वस्त्रं॥स्याज्जाटंशुकयोर्नेत्रमित्य-
मरात् ॥ जात्यैकत्वादेकवचनं ॥ अहर्षीन् रूतवान् ॥ अत्रैवंवि-
धवस्त्रहरणविषये चित्रमाश्चर्यं नहि ॥ हि यस्मात् जने लोके दो-
षस्तु संगेन हेतुना प्रदृष्टः सुप्रसिद्धः अस्ति ॥ अत्र जने इत्यु-
क्त्या अजने भगवति वस्तुतो दोषाऽभाव इति ध्वनितं॥एवं च कु-
त्सितांबसंपर्कात् सदंबडिंभेनाऽपि श्रीरुक्णेन गोपीनां पवित्रव-

स्त्राऽहरणं कृतमिति भावः ॥ उपजातिर्दृष्टं ॥ ४७ ॥

प०॥युग्मं ॥ शंबराण्यवगात् स्वान्यंबराण्यवि
लोक्य ताः॥शंबरारिगुरुं दृष्ट्वा तं वरा नीप आ
स्थितं॥४८॥

ममज्जुलंजया तस्य प्रियां कथयितुं द्रुतं ॥ तज्ज
ले तत्कृतं चौर्यमत्र नेत्रोच्चयस्य किं ॥ ४९ ॥

वस्त्राहरणोत्तरं गोपीभिः किं कृतमित्यपेक्षायामाह ॥ शंबराणी-
त्यादियुग्मेन ॥ वराः श्रेष्ठास्ता गोप्यः शंबराण्युदकानि ॥ निरक्षी-
रांबुशंबरमित्यमरात् ॥ जलबाहुल्यसूचनाय बहुवचनं ॥ अवगा-
त् स्वान्यंबराणि तीरनिहितानि वस्त्राण्यविलोक्य ॥ शंबरारिगु-
रुं शंबरारिः कामः ॥ शंबरारिर्मनसिज इत्यमरात् ॥ तस्य गुरुं पि-
तरं तं श्रीरुक्णं नीपे कदंबे आस्थितं दृष्ट्वा लज्जया तज्जले यमुना-
जले द्रुतं शीघ्रं ममज्जुर्मग्रा बभूवुः ॥ अत्रोपेक्षते ॥ अत्र तीरे त-
त्कृतं तेन श्रीरुक्णेन कृतं नेत्रोच्चयस्य वस्त्रसमूहस्य चौर्यं तत्प्रि-
यां यमुनां प्रति कथयितुं किं ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

ग०॥ अथो पाथो धरप्रभदिवानाथतनयापाथः
प्रवेशप्रथ्यमानवेषथुविशिष्टाः स्वयमनाथा अ
पि नाथतामनुभवितुं व्रजनाथं ता अंबराणि न
नाथुः ॥ १८ ॥

अथोइति ॥ अथो ताः गोप्यः व्रजनाथं श्रीरुक्णं प्रति अंबरा-
णि वस्त्राणि ननाथुः याचन्ते स्म ॥ नाथतेराशिपि नाथ इत्याशि-

ष्येवाऽऽत्स्नेपदनियमादत्र परस्मैपदं ॥ याचनार्थकत्वाच्च द्विकर्म-
कत्वं ॥ किं कर्तुं ॥ स्वयमनाथा अपि वस्त्रहरणेन दीना अपि ॥
यद्वा कुमारीत्वादजातपतिका अपि ॥ श्लेषेण न नाथंति याचं-
ते इत्यनाथा अयाचिका अपि ॥ नाथतां श्रीकृष्णप्राप्तानाथव-
त्तां ॥ अर्शआद्यच् ॥ श्लेषेण याचकत्वं च अनुभूयितुं ॥ विवा-
हश्च विवादश्च समयोरेव शोभत इत्युक्ते र्भगवता नाथेन सा-
म्यार्थं स्वस्याऽपि नाथत्वं प्रकटीकर्तुमिति भावः ॥ कीदृशस्तताः ॥
पाथोधरेति ॥ पाथोधरः सजलमेघस्तद्वयभा कांतिर्यस्यैवंविधं
नीलमिति यावत् याद्विवानाथस्य सूर्यस्य तनयाया यमुनायाः पाथ
उदकं तस्मिन् यः प्रवेशस्तेन प्रथमानो विस्तार्यमाणो यो वेपथुः
कंपः शीतहेतुकस्तद्विशिष्टाः ॥ १८ ॥

प० ॥ नेत्राऽऽनंदकरो भव त्वमधुना शीताऽर्दिता
नां सखे नेत्राऽऽनंदकरोऽसि तेन शिरसा दास्यं
वहामाऽनिशं ॥ ईदृग्वाक्सुधया ऽऽप्नुतो हरिरथो
वाच प्रहस्य द्रुतं नीरात्तीरगता भवंतु यदि मे दा
स्यं गताः सांप्रतं ॥ ५० ॥

याचनप्रकारमेवाह ॥ नेत्रानंदेति ॥ हे सखे श्रीकृष्ण यतस्त्वं नेत्रा
ऽऽनंदकरो दर्शने सति लोचनयोरानंदकर्ता सहजसुंदरइत्यर्थः ॥ ए-
तेन श्यामसुंदर ते दास्य इत्यत्रत्यसुंदरेति संबोधनपदं व्याख्यातं ॥
श्लेषेण वस्त्रप्रयुक्ताऽऽनंदकर्ता चाऽसि ॥ अतः अधुना शीतादि-
तानां ॥ अस्माकमितिशेषः ॥ नेत्राऽऽनंदकरः वस्त्रप्रयुक्तानंदकर्ता
भव ॥ वस्त्रप्रदानेन तस्ययुक्तशीतनिवारणलज्जासंरक्षणादिना आ-

नंदकर्ता भवेति यावत् ॥ वस्तुतस्तु ॥ हे अशीत स्त्रीयानां मनो-
रथपूरणादावनलस ॥ शीतं हिमगुणे क्लीबं शीतताऽलसयोस्त्रिष्वि-
ति मेदिनी ॥ यतस्त्वं दर्शनमात्रेणाऽस्माकं नेत्रानंदकरोऽसि अतः
अर्दितानां त्वद्विरहपीडितानां नः नेत्राऽऽनंदकरः नेतुर्नायकस्य सं-
बंधी य आनंदो विहारादिप्रयुक्तस्तत्कर्ता भव अस्माकं पतिर्भवे-
त्यर्थः ॥ कुमारीत्वेन लज्जावशात् श्लेषेण निगूँसैवमुक्तिः ॥ युक्त-
श्चाऽयमर्थः ॥ कृष्णः पतिर्भवत्वित्युद्देशेनैव तासां व्रते प्रवृत्तेः ॥
अतएव नंदगोपसुतं देवि पति मे कुरु ते नम इति तासां कात्या-
यनीप्रार्थनावाक्यं ॥ तेन वस्त्रदानेन पतिभावेनच दास्यं अर्थात्त-
वैव अनिशं निरंतरं शिरसा वहाम धारयाम ॥ प्रार्थने लोट् ॥
स्त्रीभिर्निरंतरं दास्यवहनं हि पतित्वे सत्येव संभवतीत्यतो वस्तुतः
पतिभवनप्रार्थनैव युज्यते ॥ एतदुपरि भगवदुत्तरमनूदितुं कविरा-
ह ॥ ईदृगिति ॥ अथ ईदृक् अनुपदोक्ता या वाक्सुधा गोपीनां
वचनामृतं ॥ श्लेषादिचमलकतत्वात्स्वाभीष्टत्वाच्च वाचः सुधातादा-
त्म्यं ॥ तया आप्नुतः समंतादमृतेन स्नात इव तच्छ्रवणेन सर्वत
आनंदमग्नः ॥ अत्राऽऽप्नुत इत्युक्त्या तच्छ्रवणेन भगवतः स्वेदाख्य-
सात्विकभावोऽपि युज्यते ॥ एवंविधो हरिः प्रहस्योवाच ॥ हरिरि-
त्यनेन तासामार्तिहरणोद्युक्तत्वं प्रहस्येत्यनेन च पूर्वोक्ततदभिप्रे-
तार्थद्वयज्ञानं उपक्रांतव्रतफलवितरणेन्मुखत्वं च ध्वन्यते ॥ यदु-
वाच तदन्वाह ॥ द्रुतमित्यादि ॥ सांप्रतमिदानीं ॥ भवत्य इतिशे-
षः ॥ यदि मे दास्यं गतास्महि द्रुतं शीघ्रं नीरात् नीरं विहाय ॥
ल्यब्लोपे पंचमी ॥ तीरगता भवंतु ॥ जलान्निर्गत्य तीरमागच्छते-
त्यर्थः ॥ स्वाम्याज्ञापालनस्यैव दासधर्मत्वादित्यर्थः ॥ द्रुतमित्यने-

न स्त्रीणामिदमनुचितं इत्यादिशंका मकलैवाऽऽगम्यतामिति सूचि-
तं ॥ शार्दूलविक्रीडितं वृत्तं ॥ ५० ॥

**तच्छ्रुत्वाऽनंगसंदिष्टाः पाणिभ्यां स्ववरांगकं ॥ आ-
च्छाद्याऽनंगतातस्य सामीप्यमभजन् हि ताः ॥ ५१ ॥**

तच्छ्रुत्वेति ॥ ताः शीतादिताः कुमार्यः तद्भगवद्भचनं श्रुत्वा
स्ववरांगकं स्वकीयं गुह्यांगं ॥ वरांगं मूर्धगुह्ययोरित्यमरात् ॥
तत्पाणिभ्यामाच्छाद्य अनंगतातस्य मूर्तिमत्कामजनकस्य दर्श-
नमात्रेण स्त्रीणां मदनोत्पादकस्य वा भगवतः सामीप्यं अभ-
जन् हि ॥ नीरादुत्तीर्य तत्समीपं गतवत्य एवेत्यर्थः ॥ अवधा-
रणार्थकहिंशब्देन विवस्त्राभिरस्माभिः परपुरुषसविधं कथं
गंतव्यमित्यादिशंका व्यावृत्तिर्बोध्यते ॥ यद्वा हिता इत्येकं पदं ॥
स्वाऽऽज्ञाकारित्वेन भगवतो ऽभीष्टा इत्यर्थः ॥ अस्मिन्पक्षे कुमार्य
इति शेषः ॥ समीपगमने हेतुगर्भं कुमारीं विंशिनष्टि ॥ अनंगेति ॥
अनंगेन कामेन संदिष्टा आज्ञप्ताः ॥ यस्य दास्यमंगीकृतं तत्त-
नयेन दत्ताज्ञत्वादेव तत्समीपगमनमिति युक्तमेवेति भावः ॥ ५१ ॥

**रुष्णस्तदाऽऽहृष्टुत व्रतकर्मभंग आसीत् प्रिया
वसनहीनतया प्रविष्टाः ॥ अंतर्जले तदधुना कि-
ल तत्पूर्यै भासां निधिं ननु नमस्कुरुताऽऽशु-
सर्वाः ॥ ५२ ॥**

ततः कृष्णोक्तमनूदितुमाह ॥ कृष्ण इति ॥ तदा स्वसमीपाऽऽगम-

नसमये कृष्ण आह ॥ तदाह ॥ शृणुतेति ॥ हेप्रिया यूयं शृणुत ॥
किमित्यत आह ॥ वसनेत्यादि ॥ यतो वसनहीनतया वस्त्राहि-
त्येन उपलक्षिताः सर्वा यूयमंतर्जले प्रविष्टा अतो व्रतभंगः आ-
सीत् किलेति निश्चये ॥ नग्नतया स्नानस्य निषिद्धत्वादिति भा-
वः ॥ तत्तस्मादधुना तत्पूर्यै व्रतपूर्यै भासां निधिं सूर्य आशु
नमस्कुरुत ॥ नन्वित्यनुज्ञायां ॥ प्रिया इति संबोधनेन तासां म-
नोरथपूरणौत्सुक्यं ध्वनितं ॥ वसंततिलका वृत्तं ॥ ५२ ॥

**तास्तदाज्ञानुसारेण चक्रुस्तत्पामिलालसाः ॥ सर्व-
शुद्धधिया शीघ्रं कुमार्यः कंजलोचनाः ॥ ५३ ॥**

अथ गोपिका एवं कृष्णवचनं श्रुत्वा कृष्णप्राप्तिलालसतया शु-
द्धबुद्ध्या कृष्णोक्तं सर्वं तदाज्ञया शीघ्रं कृतवत्य इत्याह ॥ ताऽ-
ति ॥ स्फुटं ॥ शुद्धब्रह्मणः श्रीकृष्णस्य प्राप्तिः शुद्धबुद्धिमंतरा न
भविष्यतीति तथा बुद्ध्या सर्वं चक्रुरिति भावः ॥ ५३ ॥

**यद्यपि दातुमशक्यं वदान्यधरैरिहाऽवरं किंचित् ॥
प्रादात्प्रभुः सलीलं तदेव ताभ्यः स नेत्रसुखदो
द्राक् ॥ ५४ ॥**

एवं कृते भगवता कृतं वरप्रदानमाह ॥ यद्यपीति ॥ यद्यपि वदा-
न्यधरिर्दानशूरैरपि पुरुषैः किंचिदपि स्वल्पमपि अंबरमाकाशं दा-
तुमशक्यं अरूपत्वात् तथाऽपि नेत्रसुखदः नेत्रयोल्लोचनयोः
सुखदः पक्षे वस्त्रप्रयुक्तसुखदः सः श्रीकृष्णः यतः प्रभुः समर्थः
अतस्ताभ्यो गोपीभ्यो द्राक् शीघ्रं तदेवांबरमाकाशमेव वस्तुतो
वस्त्रमेव सलीलं अनायासेनेति यावत् प्रादात् ॥ यच्च सर्वैर्दातुम-

शक्यं तत्प्रभुरेव स्वभक्तेभ्यो ददातीति भावः ॥ अंबरं न द्वयोर्व्यो-
म्नि सुगंध्यतरवस्त्रयोरितिमेदिनी ॥ ५४ ॥

तस्माद्गृहीतनेत्रा अप्यासंस्तद्वत्तनेत्रकाः ॥ तत्प्री-
तिनेत्रसंबद्धाः कृच्छ्रात् गेहं समाययुः ॥ ५५ ॥

तस्मादिति ॥ तस्मात् श्रीकृष्णात् गृहीतनेत्रा अपि गृहीतवस्त्रा अ-
पि तादृशिशेषः गोप्यः तद्वत्तनेत्रकाः तस्मै श्रीकृष्णाय दत्तानि
नेत्रकाणि वस्त्राणि याजिस्ता एवंविधा इति विरोधः ॥ परिहार-
स्तु तस्मात् श्रीकृष्णात् गृहीतं नेत्रकं स्नेहा दृष्टिर्याजि-
स्ताः ॥ तस्मै श्रीकृष्णाय दत्तानि तदेकदर्शनाय व्यापारितानि-
नेत्राण्येव नेत्रकाणि लोचनानि याजिस्ताः ॥ उभयत्रापि बहु-
व्रीहौ कृते आपः सुपःपरत्वादसुप इति निषेधात्प्रत्ययस्थादिती-
त्वंन ॥ यद्वा तस्मै श्रीकृष्णाय दत्तानि नेत्राणि कं च आलापादि-
मुखं याजिस्ता एवंविधा इति ॥ आलापादिमुखापेक्षया तत्कार-
णत्वेन नेत्रसंमेलनस्य प्रथममुपस्थितत्वादीयमाननेत्राणामभ्य-
हितत्वात्पूर्वनिपातः ॥ यद्वा दत्तं नेत्रकं नयनमुखं सलज्जकटा-
क्षादिभावप्रदर्शनपूर्वकं याजिस्ताः ॥ एतेन चक्षुरागत्या प्रथमा-
वस्था सूचिता ॥ ततः ॥ तदिति ॥ तस्मिन् श्रीकृष्णे या प्रीतिः
स्नेहः सैव नेत्रं रज्जुस्तेन सम्यक् बद्धाः अतएव कृच्छ्रादवलोक-
नादिप्रतिबंधप्रयुक्तेन महता संकटेन गेहं स्वगृहं समाययुः ॥ ने-
त्रशब्दस्य मंथगुणवाचकत्वेन सामान्यरज्जुवाचकत्वाभावेऽपि बंध-
नसाधनत्वमस्यैव ॥ ५५ ॥

ग० ॥ अतः परमनेकाऽर्भकैः सह भूरिभूमिरुहभ

रितं त्वरितं काननमुपेत्य ॥ १९ ॥

अथ यज्ञपत्नीभ्योऽन्याचनलीलां वर्णयितुमुपक्रमते ॥ अतःपर-
मिति ॥ स्पष्टं ॥ १९ ॥

प० ॥ सुतापयःपोषितवृक्षवर्गं संश्लेषुमर्यम्णि
करैः प्रवृद्धे ॥ छायामधिष्ठाय हरिर्हि तेषां बलान्वि
तस्तान् प्रशशंस तस्मिन् ॥ ५६ ॥

सुतेति ॥ तस्मिन्वने अर्यम्णि सूर्यं सुतायाः स्वतनयाया यमुना-
याः पयसा जलेन पक्षे दुग्धेन पोषितो यो वृक्षवर्गो वृक्षसमूह-
स्तं संश्लेषुं दौहित्रस्नेहादालिंगितुं करैः किरणैः पक्षे हस्तैः प्रवृद्धे
सति बलान्वितो बलरामसहितो हरिरुक्तप्रकारेण स्वस्याऽप्यप-
त्यत्वसंबंधं मनसि विभाव्येव तेषां वृक्षाणां छायामधिष्ठाय ता-
न् प्रशशंस श्रीभागवतोक्तप्रकारेण स्तुतवान् ॥ उपजातिवर्तनं ॥
॥ ५६ ॥

विश्वंभरं समवलोक्य भिया क्षुधा किं तद्बालको
दरदरीं प्रविवेश तूर्णं ॥ तत्प्रीडया व्यथितचेतस
एत्य ते तं त्वार्तं समाजगदुरीश नु देहि भोज्यं ॥
॥ ५७ ॥

विश्वंभरमिति ॥ क्षुधा ॥ हलन्ताद्याप् ॥ विश्वं विभर्ताति विश्वंभरस्त-
मखिलविश्वक्षुन्नाशकं श्रीकृष्णं समवलोक्य भिया भयेन ॥ त-
दिति ॥ तस्य विश्वंभरस्य सहायभूता ये बालका गोपालास्ते-
षामुदरदरीं प्रति तूर्णं प्रविवेश किमित्युपेक्षा ॥ लोके हि यो य-

तो विभेति स स्वरक्षणार्थं तदीयान् प्रत्येव शरणं गच्छति गुहादौ च निलीय तिष्ठतीतिप्रसिद्धं ॥ ततस्तत्पीडया अग्न्यादिवद्वस्तुशक्ति-
सिद्धया क्षुत्पीडया व्यथितचेतसस्ते गोपालबालकाः ॥ नु इ-
त्यनुनये ॥ नु वितर्कापमानयोः ॥ विकल्पाऽनुनयातीते इति मे-
दिनीकोशात् ॥ तथाच अनुनयेन तं कृष्णं एव प्राप्य हे ईश
भोज्यं देहीति आर्तं यथास्यात्तथा सम्यग्दयाजननयोग्यं अ-
तिशयेन जगद्गुः वदंति स्म ॥ वसंतिलका उत्तम् ॥ ५७ ॥

ग० ॥ स तदा तदाकर्ण्याऽये वयस्या भवत्सुद्धा
डवविनाशाय वाडववेगेन धृतवाडवानां वाडवा
नां सवसदनं प्रपद्य वाडवाऽऽस्या वासवमिव सं
स्तूय यूयं तान्याचध्वमित्याज्ञापयन् ॥ २० ॥

स इति ॥ सः श्रीकृष्णस्तद्बालकोक्तमाकर्ण्य श्रुत्वा तदा तान् बाल-
कान् इति आज्ञापयता ॥ इति किं ॥ अये वयस्याः यूयं ॥ भवदिति ॥ भ-
वतां यः क्षुद्धाडवः क्षुद्रूपोऽग्निः ॥ वाडवो विप्रे अग्नौ चेति हैमात् ॥
तस्य विनाशाय शांतये धृतवाडवानां धृताग्नीनामाहिताग्नीनामि-
त्यर्थः ॥ वाडवानां ब्राह्मणानां सवसदनं सवोयज्ञः ॥ यज्ञः सवोऽध्व-
रो याग इत्यमरात् ॥ तस्य सदनं गृहं प्रति वाडववेगेन वडवाना-
मिमे वाडवा अश्वाः ॥ वडवाऽश्वायां स्त्रीभेदे इति हैमात् ॥ तस्-
दृशो यो वेगस्तेन प्रपद्य प्राप्य वासवं इंद्रं वाडवास्या इव अश्व-
मुखाः किन्नरा इव बर्हिर्मुखत्वादग्निमुखा देवा इव वा तान् ब्रा-
ह्मणान् संस्तूय सम्यक् स्तुत्वा याचध्वं अन्नमितिशेषः इति आ-
ज्ञापयत् ॥ २० ॥

प० ॥ गत्वाऽथ नत्वा स्तुतिभिश्च सम्यक् स्तुत्वा
हि तां स्ते विनयेन विप्रान् ॥ अन्नं व्यनाथन्ननु
तेऽपि रोषान्निःसारयामासुरिमान् विमूढाः ॥ ५८ ॥

गत्वेति ॥ अथ भगवदाज्ञानंतरं ते गोपास्तान् भगवन्निर्दिष्टान् वि-
प्रान् ब्राह्मणान् प्रति गत्वा नत्वा च परं सम्यक् स्तुतिभिः स्तोत्रैः
स्तुत्वा च विनयेन अन्नं व्यनाथन् याचितवन्तः ॥ हि प्रसिद्धं ॥ अ-
नु पश्चात् ॥ पश्चात्सादृश्ययोरन्वित्यमरात् ॥ तेऽपि ब्राह्मणा अपि
विमूढा भगवत्स्वरूपाऽज्ञानवन्तः अतएव रोषात् इमान् गोपान्निः-
सारयामासुः ॥ इंद्रवज्रा दत्तं ॥ ५८ ॥

ग० ॥ ततस्ते क्षिप्रं विप्रैः क्षुरप्रप्रभां प्रकोपप्रहि
तां वाणीमाकर्ण्य जंघालतया संघशः पुनः कृष्ण
मभजन्वभणुश्चेदं अयि वयस्य पंडितं मन्यैः केव
लकर्मकलुषबुद्धिभिः स्वार्थपरैर्द्विजैर्वयमवधारि
ता इति ॥ तच्छ्रुत्वा शौरिस्तथाऽपि वयस्या ब्राह्मणे
भ्यो मासूयध्वमित्यभाषणीत् ॥ २१ ॥

तत इति ॥ ते गोपाः ॥ विप्रैरिति ॥ विप्रैर्ब्राह्मणैः प्रकृष्टकोपेन प्रहि-
ता मुक्तामत एव क्षुरप्रप्रभां क्षुरप्राख्यबाणसदृशीं वाणीमाकर्ण्य
श्रुत्वा जंघालतया अतिवेगवत्तया ॥ जंघालोऽतिजवइत्यमरात् ॥
पुनः क्षिप्रं संघशः कृष्णमभजन् प्रापुः ॥ इदं वक्ष्यमाणं वभणुश्च
वदंति स्म च ॥ ते देवाऽऽह ॥ अयतीति ॥ अयि वयस्य हे श्रीकृष्ण पंडितं-
मन्यैः पंडितमात्मानं मन्यन्ते पंडितं मन्यास्तैः पंडितत्वाभिमानवद्भि-

रित्यर्थः ॥ आत्ममाने स्वश्चेति स्वशा॥तथा॥केवलेति॥केवलेन भ-
गवद्भावरहितेन कर्मणा यज्ञादिना कलुषा आविला बुद्धिर्येषतिः
तथा ॥ स्वार्थपरैः लिप्यमानस्वर्गादरूपाथतत्परैः द्विजैर्वयमव-
धीरितास्तिरस्कृता इति ॥ तदिति ॥ तद्गोपाक्यं श्रुत्वा हे वयस्याः
गोपाः तथाऽपि तैर्युग्मद्वधीरणे कृतेऽपि ब्राह्मणेभ्यो मासृयत्वं ते-
षां गुणेषु दोषाविष्कारं मा कुरुतेत्यर्थः ॥ कुधद्गुहेत्यादिना संपदा-
नत्वं ॥ इति अभाणीदुक्तवान् ॥ २१ ॥

प० ॥ कप्रत्यया द्विजा यस्मात्सर्वे सूत्रानुसारिणः॥
प्रवर्तते स्वार्थएव ऋषिशिक्षावहाः सदा ॥ ५९ ॥

असूयाया अकरणे हेतुमाह ॥ कप्रत्ययाइति ॥ यस्माद्धेतोः सर्वे
द्विजा ब्राह्मणाः सूत्रानुसारिणः उपवीतानुसारिणः अथवा सूत्रा-
णि कल्पसूत्राण्यनुसरंति तच्छीलाः सूत्रानुसारिणः कल्पसूत्राः-
नुरोधेनैव सर्वकर्मकर्तारः॥ पक्षे सूत्राणि प्रागिवाक् इत्यधिकार-
पठितानि पाणिनि सूत्राण्यनुसरंति तत्शीलाः॥कप्रत्ययाः कशब्देन
ब्रह्म तद्वाच्यो यो वेदस्तस्मिन् प्रत्ययो विश्वासो येषां ते कप्रत्ययाः॥
कं ब्रह्मेति श्रुतेः ॥ को ब्रह्मणि समीरात्मयमदक्षेपु भास्करे इत्य-
भिधानात् ॥ वेदस्तत्वं तपो ब्रह्मेति॥प्रत्ययोऽधीनशपथज्ञानविश्वा-
सहेतुषु इति चामराच्च ॥यद्वा के ब्रह्मणि प्रत्ययो येषां ते तथावि-
धाः ब्रह्मनिष्ठा इति यावत् ॥ पक्षे क इत्येवंरूपो यः प्रत्ययस्त-
द्वितप्रत्ययस्तद्रूपाः संति तस्माद्धेतोः सदा सर्वदा ऋषिशिक्षाऽ-
वहाः ऋषीणां कल्पसूत्रकाराणां पाणिन्यादीनां च शिक्षामनुशा-
सनमावहंतीति तथाविधाः संतः स्वार्थ एव प्रवर्तते ॥ पूर्वोक्त-

पाणिनिसूत्रविहितः कप्रत्ययो यथा स्वार्थे एव प्रवर्तते तथैतेऽपि-
स्वार्थएव प्रवर्तते ऽतो नैतद्दोषाऽऽवहमिति भावः ॥ ५९ ॥

निष्किंचनत्वं नाथत्वं ब्राह्मणे सूत्रवेद्यता ॥ मय्य-
प्यस्मिन्साक्षरत्वं तस्मान्मत्सदृशा हि ते ॥ ६० ॥

तत्रैव हेत्वंतरमाह ॥ निष्किंचनत्वमिति ॥ यतो ऽस्मिन् ब्राह्मणे
मय्यपि च निष्किंचनत्वं दारिद्र्यं॥ पक्षे नास्ति किंचनाऽपि यस्य
स निष्किंचनस्तस्य भावस्तत्त्वं ॥ यत्संबंधि किमपि नाऽस्तीति
भावः ॥ संबंधस्य द्विनिष्ठत्वात्तस्य च द्वैतसत्त्वे एव संभाव् मम
चाऽद्वितीयत्वेन मत्संबंधि किमपि नाऽस्तीत्यतो निष्किंचनत्वं म-
यीति निष्कर्षः ॥ तथाच श्रीमद्भागवते रुक्मिणीं प्रति भगवद्वा-
क्यं ॥निष्किंचना वयं शश्वदित्यादि ॥ तत्रैव रुक्मिण्या अपि त-
त्समर्थनपरं वाक्यं॥निष्किंचनो ननु भवान् न यतोऽस्ति किंचिदि-
त्यादिचा॥तथा॥नाथत्वं याचकत्वं संप्रति उपतापकत्वं वा॥पक्षे ऐ-
श्वर्यवत्त्वं ॥ नाथु नाथु याज्जोपतापैश्वर्याशीः पु इति धातुसूत्रा-
त् ॥ तथा सूत्रवेद्यता सूत्रेण यज्ञोपवीतेनवेद्यता ॥ पक्षे सूत्रे व्य-
ससूत्रैर्वेद्यता ज्ञेयता ॥ तथा ॥ साक्षरत्वं विद्वत्त्वं ॥ पक्षे द्वाविमौ
पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ॥ उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मे-
त्युदाहृत इति गीतावाक्यादक्षरसंज्ञककूटस्थपुरुषरूपस्थाधिष्ठान-
सहितत्वं ॥ स्वस्योत्तमपुरुषत्वात् ॥ अक्षरपुरुषोत्तमयोर्धामधाभि-
त्वाच्च ॥ तदुक्तं श्रीभागवते ॥ तदाद्भुरक्षरं ब्रह्म सर्वकारणकरणं ॥
विणोर्धामेति ॥ एतत्सर्वं कठवल्लीमुंडकाद्युपनिषत्सु स्पष्टं ॥ एतत्सर्वं
अस्ति तस्मात्ते ब्राह्मणा हि निश्चयेन मत्सदृशाः संति॥अतो मयीव
न ब्राह्मणेष्वसूया विधेयेति भावः ॥ ६० ॥

अधुनातु ॥ ५० ॥ उष्णजंघतया नूनं क्षुधोष्णाः
संप्रयांतु तत् ॥ विप्रपत्नीः प्रनाध्वं मदादेशो
क्तिपूर्वकम् ॥ ६१ ॥

अधुनात्विति ॥ श्लोकेऽन्वेति ॥ उष्णजंघतयेति ॥ हे गोपाः अधु-
नातु क्षुधोष्णाः क्षुधा दीप्ताः भवंत इति शेषः उष्णजंघतया शी-
घ्रवेगेनेत्यर्थः ॥ तन्नूनं यज्ञसदनमेव प्रयांतु ॥ नूनमित्यवधारणे ॥
नूनंतर्कैर्यनिश्चयइत्यमरः ॥ तत्र गत्वा किं कर्त्तव्यमिति चेत्तदाह ॥
विप्रेति ॥ यूयमितिशेषः ॥ मदादेशोक्तिपूर्वकं कृष्ण एवमाज्ञाप-
यतीति मदाज्ञाकथनपूर्वकं विप्रपत्नीः प्रति प्रनाध्वं प्रसंगाद-
न्नं याचन् ॥ ६१ ॥

तदा तूर्णं समभ्येत्य तासामभ्यर्णमत्र ते ॥ भो
ज्यं व्यनाथन्विप्रस्त्रीः पूर्णब्रह्मानुमोदिताः ॥ ६२ ॥
तदेति ॥ ते गोपाः पूर्णब्रह्मणा श्रीकृष्णेनाऽनुमोदिताः दत्तानुमोद-
नाः संतस्तदा श्रीकृष्णाज्ञासमकालं तूर्णं शीघ्रं अत्र यज्ञसदने
तासां विप्रपत्नीनामभ्यर्णं समीपभागं प्रति अभ्येत्य विप्रस्त्रीः भो-
ज्यं व्यनाथन्याचितवन्तः ॥ ६२ ॥

ततः ॥ श्रुत्वाऽऽगतं सवलकृष्णमतीव हर्षान्ना
नारसान्नपरिपूरितपात्रहस्ताः ॥ नद्यो यथा ज
लनिधिं विनिवारिता अप्यादित्यजापुलिनमाययु
रत्र सद्यः ॥ ६३ ॥

ततः गोपकृतान्नयाचनानंतरं ॥ श्रुत्वेति ॥ विनिवारिताः पत्या-
दितिः ॥ आदित्यजापुलिनं यमुनापुलिनं ॥ सद्यः गोपकृतयाच-
नसमकालमेव ॥ अत्र अस्मन्निकटवर्तिनि देशे आगतं श्रुत्वेति-
संबंधः ॥ शेषंस्कृतं ॥ नद्यो यथा जलनिधिमित्यनेन नदीनां यथा
समुद्रातिरिक्ता गतिर्नास्ति तथा ऽस्माकमपि भगवद्व्यतिरिक्ता ग-
तिर्नास्तीति बुद्ध्या गोपयाचनसमकालमेव पत्यादिनिवारणमना
ऽऽदृत्याऽप्यागता इति सूचितं ॥ वसंततिलका वृत्तं ॥ ६३ ॥

दृष्ट्वाऽतिसुंदरवरं नलिनायताक्षं तद्दृष्टतामिव वि
मातुमिहाऽऽत्तपद्मं ॥ धृत्वा हृदि प्रणयवश्यतया
स्य दत्त्वा भोज्यं ययुर्गृहमितस्तदनुज्ञया ताः ॥ ६४ ॥

दृष्ट्वेति ॥ इह पुलिने नलिनवत्कमलवदायते अक्षिणी यस्य स
नलिनायताक्षस्तं ॥ अतएवाऽतिसुंदरेषु वरो ऽतिसुंदरवरस्तं ॥ तथा ॥
तदिति ॥ तयोर्नेत्रयोर्यां दृष्टतां रम्यत्वं तां विमातुमिव कमलेन
सह तोलयितुमिव आत्तपद्मं धृतकमलं ॥ यद्वा तासां यज्ञपत्नीनां
दृष्टतां विमातुमिव लक्ष्म्या सह तोलयितुमिव आत्तपद्मं आत्ता
अंगीकृता पद्मा लक्ष्मीर्येन तथाविधं ॥ तमिति शेषः ॥ श्रीकृष्णं
दृष्ट्वा भोज्यं दत्त्वा अस्य कृष्णस्य प्रणयवश्यतया प्रेमवश्यतया ॥
प्रणयास्त्वमी ॥ विश्रंभयाज्जाप्रेमाण इत्यमरात् ॥ हृदि धृत्वा अ-
र्थात् श्रीकृष्णं ताः विप्रपत्न्यः तदाज्ञया कृष्णाऽज्ञया इतो यमु-
नातीरात् गृहं ययुः ॥ वसंततिलका वृत्तं ॥ ६४ ॥

वामा अप्यापुराश्रयं दाक्षिण्यं तेन कर्मणा ॥ यु
क्तं ते साग्निकाः सर्वे परितापं समाययुः ॥ ६५ ॥

वामादिति ॥ तेन श्रीकृष्णायाऽन्नदानरूपेण कर्मणा वामा अपि सव्या अपि दाक्षिण्यं दक्षिणानां भावो दाक्षिण्यं सव्येतरत्वं आपुः ॥ आश्चर्यमेतत् ॥ वस्तुतस्तु ॥ वामाः स्त्रियः ॥ प्रतीपदर्शिनी वामेति स्त्रीपर्यायेष्वमरात् ॥ तेन कर्मणा दाक्षिण्यं सारल्यं औदार्यं वा ॥ दक्षिणे सरलोदारावित्यमरात् ॥ आपुः ॥ सर्वे ते ब्राह्मणास्तु यतः साग्निका अतः परितापमनुतापं पक्षे परित औष्ण्य वार्था च समाययुः युक्तमेतत् ॥ ६५ ॥

खल्वयं पूर्णभावस्थितेः प्रभावः ॥ प० ॥ पूर्णभावस्थित्यभावात्प्रदोष इतिकथ्यते ॥ निष्प्रदोषत्वसिद्धेस्तस्यैव कारणमुच्यते ॥ ६६ ॥

खल्विति ॥ अयं भगवदन्नदानपूर्वकदाक्षिण्यावाप्तिरूपः ॥ पूर्ण-
ति ॥ पूर्णो यो भावः प्रेम तस्य या अवस्थितिस्तस्याः प्रभावः
सामर्थ्यमस्ति ॥ इदमेव श्लेषमूलकार्थीतरन्यासेन द्रष्टव्यं ॥ पूर्णभावेति ॥ यस्मात् भानां नक्षत्राणामवस्थितिः स्थितिः भाव-
स्थितिः पूर्णा चाऽसौ भावस्थितिश्च पूर्णभावस्थितिस्तस्या अ-
भावस्तस्माद्धेतोः ॥ यद्वा पूर्णा या भा चंद्रस्य सूर्यस्य वा प्रभा त-
स्या अवस्थित्यभावात् ॥ श्लेषेण पूर्णभावस्येश्वरविषयकपरि-
पूर्णधेम्नो या स्थितिस्तस्या अभावाद्धेतोः ॥ प्रदोषो रजनीमुखं ॥
पक्षे प्रकृष्टो दोषो यस्य स प्रदोषः प्रकृष्टदोष युक्तः इति कथ्य-
ते ॥ लोकैरितिशेषः ॥ प्रदोषे हि नक्षत्राणां बैरल्यस्य चंद्रसूर्य-
योः प्रभाया अल्पत्वस्य वा प्रसिद्धत्वात् ॥ तत्तस्माद्धेतोर्निष्प्रदो-
षत्वसिद्धेः सैव पूर्णभावस्थितिरेव कारणं हेतुरुच्यते यदा पूर्णा

नक्षत्रस्थितिश्चंद्रसूर्ययोः पूर्णप्रभावस्थितिर्वा तदा प्रदोषत्वाभा-
वः प्रसिद्धः ॥ ईश्वरविषये यस्य पूर्णप्रेमस्थितिः स प्रकृष्टदोषर-
हित इति कथ्यते ॥ यस्य सा नास्ति स प्रकृष्टदोषवानिति क-
थ्यते ॥ अत्रोभयत्रोदाहरणं विप्रा विप्रपत्न्यश्च ॥ ६६ ॥

ग० ॥ अथ जातुचित्तवितस्सरविधीयमानधरा
धरवर्द्धकमखविधानोद्युक्तधेनुपधोरैरुपनंदप्रभृ-
तिभिः परीतं पितरं प्रहसान्निदं प्रभुः प्राञ्जोचत् ॥

॥ २२ ॥

अथ गोवर्द्धनोद्धरणलीलां प्रस्तौति ॥ अथेति ॥ अथाऽन्याच-
नलीलानंतरं प्रभुः क्रोत्स्यमानेन्द्राद्वृज्रक्षणसमर्थः श्रीकृष्णः जातु
चित्तदाचिन् ॥ प्रतिवत्सरेति ॥ प्रतिवत्सरं प्रतिवर्षं विधीयमानोयोध
राधराणां पर्वतानां वर्धकस्य छेदकस्य पक्षच्छेदकत्वादिद्वयस्य मखो
यज्ञस्तद्विधाने उद्युक्ता ये धेनुपधोरैरा गोपश्रेष्ठास्तैरुपनंदंदादिभिः
परीतमावेष्टितं पितरं नंदं प्रति इदं वक्ष्यमाणं प्रावोचत् ॥ किं
कुर्वन् ॥ प्रहसन् सर्वकारणं सर्वेश्वरं व्यापकं देवदेवं प्रत्यक्षसन्निहित-
मपि मां शिशुबुद्ध्या ज्ञायाय मत्सृष्टं मंदशभूतमेकदेशवर्तितं लो-
कांतरस्थं परोक्षं स्वर्गमात्रेश्वरमिदमेतं महत्या श्रद्धया यजंती-
ति विचार्याऽतिहसन् ॥ यद्यप्यये गोवर्द्धनयागः प्रवर्तितो नतु
स्वयागस्तथापि शैलोऽस्मीति ब्रुवन् इत्यादिश्रीभागवतादिवचनै-
र्गोवर्द्धनस्य स्वाग्निजत्वात् स्वयागएवेत्यविरोधः ॥ २२ ॥

प० ॥ भोभो पितः कथय कोऽद्य महोत्सवस्ते य
ज्ञोचिताय बलये किल संस्क्रियते ॥ अन्नादयो

ननु जनैः सकलाः पदार्थाः का देवताऽर्चनविधौ
विहिताऽत्र तस्मात् ॥ ६७ ॥

यदुक्तं वास्तदाह ॥ भो भो इति ॥ भो भो पितः ते तवाऽयं को महो-
त्सवः अस्तीति कथय ॥ एवं प्रश्नं विधाय स्वयमेव यज्ञोत्सवं सं-
भावयन् आह ॥ यज्ञोचितायेति ॥ ननु निश्चये ॥ किलेति संभा-
वनायां ॥ प्रश्नाऽवधारणाऽनुज्ञाऽनुनयाऽऽमंत्रणे ननु ॥ वार्ता-
संभाव्ययोः किलेति चामरः ॥ ननु निश्चयेन यज्ञोचिताय बलये
उपहाराय किल अन्नादयः सकलाः पदार्थाः जनैर्भवदादिभिः
संस्क्रियन्ते तत्तदुचितसंस्कारेण सिद्धाः क्रियन्ते ॥ यतः पदार्थसं-
स्करणं यज्ञोचितं दृश्यते ऽतो भवतामयमुत्सवो यज्ञरूप एवेति
निश्चीयते इति भावः ॥ एवं संभावनया सामान्यतो यज्ञं निश्चि-
त्य विशेषं जिज्ञासुर्दृश्यभूतदेवतामंतरा यज्ञस्याऽसंभवान्तां देव-
तां पृच्छति ॥ तस्मादिति ॥ यतोऽयं यज्ञस्तस्माद्वेतोरत्र यज्ञे अ-
र्चनविधौ उद्देश्यभूता देवता काऽस्ति ॥ एतदपि कथयेति पूर्वस्यै-
वाऽनुपगमः ॥ वसंततिलका वृत्तम् ॥ ६७ ॥

ततः ॥ सानंदं नंदनं नंदो नंदयन्निदमब्रवीत् ॥

वासवीयः सवोऽयं वै ब्रजवासिसुखाय भोः ६८

एवं कृष्णवाक्यं श्रुत्वा नंदस्तमवादीदित्याह ॥ तत इति ॥ सानंद-
मिति ॥ नंदः नंदयत्येतादृशजिज्ञासापूर्वकप्रश्नकरणेनाऽनंदयती-
त्यन्वर्थो नंदनः पुत्रः श्रीकृष्णस्तं प्रति सानंदं यथा स्यात्तथा नं-
दयन् सम्यगयं त्वया प्रश्नः कृत इति अभिनंदनेन प्रोत्साहयन्
सन्निदं वक्ष्यमाणमब्रवीत् ॥ तदेवाह ॥ वासवीय इति ॥ भोः श्री-

कृष्ण अयमारभ्यमाणः सवोयज्ञो ब्रजवासिसुखाय वै वृष्टिद्वारा
तृणादिसत्त्वस्था गवादीनां सुखसंपादनार्थमेव वासवीयः वासव-
स्येन्द्रस्याऽयं वासवीय इन्द्रदेवताकः क्रियत इति शेषः ॥ गोधनानाम-
स्माकं वृष्टिद्वारा तृणादिसंपादकैर्द्रोदृश्यकयज्ञकरणस्याऽवश्यक-
त्वादिति भावः ॥ ६८ ॥

विकल्पोऽस्ति नाध्यस्य यज्ञस्य शश्वत्तयाऽत्र प्र-
कर्तुं विमृश्याऽऽशु नंदं ॥ अवादीद्हरिर्वासवप्रौढग-
र्वं सुयुक्तमभिख्यां विधातुं तमेतत् ॥ ६९ ॥

एवं नंदवाक्यं श्रुत्वा यज्ञविधातद्धारेंद्रगर्वं परिहर्तुं भगवानवादी-
दित्याह ॥ विकल्प इति ॥ हरिः श्रीकृष्णः आशु तं यज्ञविधानो-
द्यतं नंदमेतद्वक्ष्यमाणमवादीत् ॥ किं कृत्वा ॥ अस्य वासवस्य ना-
स्ति वासव इत्येवंरूपे यज्ञस्य विकल्पः वा वैकल्पिकः सवो यज्ञोय-
स्य स इति व्युत्पत्त्या शश्वन्मिरतरं अस्ति परंतु प्रतिवर्षं विधीयमा-
नत्वात्तथागस्य सः विकल्प एतावत्पर्यंतं लोकाऽनुभवगोचरो ना-
सीदतोऽप्राप्तिस्तमये तथा प्रकर्तुं प्रकृतिंद्रयागस्य विकल्पमेव
लोकानुभवगोचरीकर्तुं विमृश्य विचार्य ॥ विकल्पे हंशद्वयं भा-
वोऽभावश्च तत्रैतदवधि भावांश इंद्रयागे अभावांशश्च गोवर्द्ध-
नयागे आसीत् इदानीं तद्वैपरीत्यं कर्तुं विचार्येति भावः ॥ पुनः
किं कर्तुं ॥ वासवप्रौढगर्वं अभिख्यामर्थात् स्वनाम हरिरिति तां
सुयुक्तां हरतीति हरिरित्यन्वर्थतया सम्यगुचितां कर्तुं ॥ इंद्रगर्वं
परिहर्तुमित्यर्थः ॥ अत्रोत्तरत्रचभुजंगप्रयातं वृतं ॥ ६९ ॥

सुधांधोऽधिपे ऽन्नस्य भोक्तृत्वमस्ति क्षमं किं त

था दृश्यता स्वःस्थितेऽस्मिन् ॥ सटद्भ्रवाः श्रोतृ
ता नाऽस्य मंत्रोच्चयस्य प्रभुर्नास्ति दाने फलस्य ॥

॥ ७० ॥

इन्द्रोद्देशेन यद्यद्भवद्भिः क्रियते तत्सर्वं निष्फलमित्यभिप्रायगर्भी
भगवदुक्तिमाह ॥ सुधांधोऽधिपेदति ॥ सुधेवाऽमृतमेवांधोऽन्नं येषां
तेषां देवानामधिपस्तस्मिन्निद्रे ॥ अस्मिन्नास्तीति मंत्रोच्चयस्य निमित्तम्-
रः ॥ अन्नस्य भोक्तृत्वं क्षमं योग्यं अस्ति किं अपितु अमृतभक्ष-
के तस्मिन्नन्नभोक्तृत्वं युक्तं नास्ति ॥ तथा ॥ स्वःस्थिते स्वर्गस्थि-
ते अस्मिन्निद्रे दृश्यता अस्ति किं अपितु नास्तीत्यर्थः ॥ तथा चो-
द्देश्यभूतदेवताया दर्शनमंतरा यजनमनुचितमिति भावः ॥ तथा ॥
यतः स इन्द्रो दृद्भ्रवाः नामतोऽर्थतश्च दृद्धे जरापस्ते श्रवसी क-
र्णौ यस्य स तथाविधः अस्ति अतोऽस्य मंत्रोच्चयस्य श्रोतृता मंत्र-
समूहश्रवणकर्तृत्वं नाऽस्ति अतः फलस्य कर्मफलस्य दाने प्रभुः
समर्थो नाऽस्ति ॥ या हि देवता मंत्रान् शृणोति सैव प्रसन्ना सती
फलं ददति ॥ ततश्चैद्रस्य सुधाशनत्वेनाऽन्नभोक्तृत्वाभावात् स्वर्ग-
स्थत्वेन दृश्यत्वाभावाच्च श्रोतृत्वाभावेन प्रसन्नतापूर्वकफलदा-
नप्रभुत्वाभावाच्च तदुद्देश्यकयागकरणमनर्थकमिति भावः ॥ ७० ॥

किंतु ॥ गोवर्द्धनोऽसौ वपुषा ऽथ नाम्ना गुणैः स्व
भावेन निजाऽभिपोषात् ॥ राजत्वमातः सुभगः
स्वतंत्रः स गोचरः स्यादिह गोचराणाम् ॥ ७१ ॥

एवं तर्हि काऽस्मदिदृष्टसाधनकर्त्री देवतेत्याशंक्याह ॥ किंत्विति ॥
गोवर्धन इति ॥ वपुषा शरीरेण गोः पृथ्व्या वर्धनो धारकत्वेन दृ-

द्विकर्त्ता ॥ यद्वा स्वावयवभूतैस्तृणादिभिर्गवां धेनूनां वर्द्धकः ॥
अथच नाम्ना गोवर्द्धनसंज्ञकः ॥ अथच गुणैरौदार्यादिभिः गवां
स्वस्तुतिरूपवाणीनां वर्द्धकः ॥ तथा ॥ सुभगः सुष्ठु भगमैश्वर्यं य-
स्य सः सुभगः निरतिशयैश्वर्यसंपन्नः ॥ एतेनाऽस्मन्नोरथपूरक-
त्वमत्राऽस्तीति सूचितं ॥ तथा स्वतंत्रः अस्मद्रक्षणे परानपेक्षोऽसौ
आर्थिदैविकस्वरूपेण विप्रकटोऽपि गिरिवरः स्वभावेन हेतुभूतेन ॥
निजेति ॥ निजानामस्माकमभितः सर्वतः पूतनादिनाशपूर्वकं पो-
षात् पोषणाद्धेतोः राजत्वमस्मिन्नरूपितं प्राप्तः अस्ति ॥ स्वभावे-
नेत्यनेनाऽस्मद्रक्षणे स्वाभाविकी प्रवृत्तिस्तस्येति सूचितं ॥ तथाच
तत्प्राप्तभूतानामस्माकं तद्यजनमेवाऽऽवश्यकमिति भावः ॥ सः पू-
र्वोक्तगुणत्वेन परोक्षोऽपि गिरिराजः इह ब्रजे गोचराणां गोपु च-
रंतीति गोचरा गोपास्तेषामस्माकमिति शेषः ॥ गोचरः प्रत्यक्षवि-
षयः स्यात् ॥ उपजातिर्वृत्तं ॥ ७१ ॥

तस्माद्गोपगोपीनामनामयहितैषिभिः ॥ पूजनी
यः प्रयत्नेन पर्वतानां प्रभुस्सदा ॥ ७२ ॥

एवमवश्योपास्यत्वे हेतून् प्रदर्श्य गोमोपगोप्यारोग्याद्यभिलाषकैर-
स्माभिर्महता यत्नेन सर्वदा गोवर्धन एव पूजनीय इत्युपसंहरति ॥
तस्मादिति ॥ अनामयं रोगाद्यनिवृत्तिरिति ॥ हितमिष्टावाप्तिः ॥
अस्माभिरितिशेषः ॥ ७२ ॥

ग ० ॥ ततस्सद्रक्षकस्य द्राक्षासदृक्षामीदृक्षां गिरं
गोरक्षकाः क्षिप्रमाश्रुत्य प्रतीत्य प्रहर्षाद्विप्रभृ
तिप्रतोषकं क्रतुं कर्तुमुपचक्रमिरे ॥ २३ ॥

ततइति ॥ ततो भगवद्भाषणानन्तरं सद्रक्षकस्य सतां साधूनांरक्ष-
कस्य श्रीकृष्णस्य द्राक्षासदृक्षां मृद्धीकासदृक्षां ईदृक्षां पूर्वोक्तां
गिरं भगवद्वाचं क्षिप्रं शीघ्रं आश्रुत्यांगीकृत्य ॥ द्राक्षासदृक्षा-
मित्यनेनोद्देशाभावापूर्वकं प्रवर्तकत्वेन वक्तुरुत्तमत्वं सद्रक्षकत्वेनैत-
द्धचनस्यांगीकारयोग्यत्वं च ध्वनितं ॥ आश्रवोंगीकृतौ क्लेशो
इति मेदिनी ॥ अत्रहेतुः ॥ प्रतीत्य विश्वस्य ॥ प्रहर्षात् अट्ट-
ष्टपूर्वदेवताया भाविसाक्षाद्दर्शनौस्तुक्येन प्रकृष्टं हर्षं प्राप्य ॥ ल्य-
वलोपे पंचमी ॥ विप्रप्रभृतीनां प्रभृतिशब्देन गवादीनां च प्रक-
र्षेण तोषकारकं कृतुं भगवदुपदिष्टं गोवर्द्धनोद्देश्यकं यज्ञं कर्तु-
मुपचक्रमिरे प्रारब्धवंतः ॥ प्रोपाभ्यां समर्थाभ्यामित्यात्मनेपदं ॥
॥ २३ ॥

प० ॥ भूभृद्भट्टारकं ते प्रमुदितमनसा त्वर्चितुं गो
कदंबं कृत्वा ऽग्रे गोपिकानां व्रजपरिभरितप्रांत
भागास्तु गोपाः ॥ नंदं कृष्णं बलं चाऽऽयुररतिर
भसात्तं परिक्रम्य चक्रुः पूजां प्रेम्णा तदग्रे धृत
बलिनिचयास्तस्य दृग्गोचरस्य ॥ ७३ ॥

भूभृदिति ॥ गोपिकानां व्रजेन वंदेन परिभरितः प्रांतभागो येषां ते
तथाविधास्ते गोपाः प्रमुदितमनसा सहर्षाऽतःकरणेन ॥ प्रकृत्या-
दित्वात्तृतीया ॥ गोकदंबं गोसमूहं तथा नंदं कृष्णं बलं च अग्रे
कृत्वा तं भगवता देवतात्वेन प्रतिपादितं हि प्रसिद्धं भूभृतां पर्व-
तानां यो भट्टारको राजा तांभट्टारको राज्ञि मुनौ सुरे इति हैमः ॥

गिरिवरं गोवर्द्धनं अर्चितुं पूजितुं अतिरभसादितिवरया आययुः ॥
अथ तं गिरिं परिक्रम्य प्रदक्षिणीकृत्य प्रेम्णा तदग्रे गिरिराजाऽग्रे
धृतबलिनिचयाः समर्पितान्चक्रुः ॥ संतो दृग्गोचरस्य दृग्विषयस्य
तदानीं प्रत्यक्षीभूतस्येति यावत् ॥ तस्य गिरिराजस्य पूजां चक्रुः ॥
समधरा दत्तम् ॥ ७३ ॥

पूजासमुत्थसुभगाऽगरुधूमवर्गः स्वर्गं जगाम
किल तत्पतये सुशोभां ॥ गोवर्द्धनोत्सवभवां व
दितुं समोदो व्योमोत्पथेन विततः शुशुभे सभू
यः ॥ ७४ ॥

पूजेति ॥ पूजासमुत्थः अर्चनसमयेऽर्प्यमाणधूपादुत्पन्नो यः सु-
भगो रमणीयः ॥ यद्वा भगवत्पूजासंबंधित्वेनाऽत्यंतमाहात्म्यशा-
ली ॥ भगं श्रीकाममाहात्म्येत्याद्यमरः ॥ एवंविधो योऽगरुधूमव-
र्गः सः विततः सर्वत्र प्रसृतः सन् शुशुभे ॥ भूयः पुनः स पूर्वोक्तो
धूमः व्योमोत्पथेनाऽऽकाशसंबन्धुन्मार्गेण स्वर्गं जगाम ॥ स्वस्या-
ऽतिप्रसरणे मार्गेण गंतुमनवकाशादुन्मार्गेण जगामेति भावः ॥ अ-
त्रोत्प्रेक्षागर्भं धूमविशेषणमाह ॥ तत्पतयइति ॥ तत्पतये स्वर्गस्वामिने
इंद्राय गोवर्द्धनोत्सवभवां सुशोभां वदितुं संदिष्टमिव समोदः सहर्षः ॥
वस्तुतस्तु समुगंधः ॥ त्वद्यज्ञाऽपेक्षया गोवर्द्धनयज्ञे सुष्ठु शोभासंप-
न्नेति सूचकं सुपदं ॥ वदितुमित्यत्र वदसंदेशवचने इत्यस्मात्तुमुत् ॥
अत्रोत्तरत्र च वसंततिलका दत्तम् ॥ ७४ ॥

दीपावलिः प्रशुशुभे परितः स्थिता सा तं पद्मरा
गघटितोत्तमहारयष्टिः ॥ किंवा द्युतिप्रभवचारुत

रांऽकुरालिस्तद्वर्ष्मणः किमु सुवर्णसुभाजनस्था ॥

॥ ७५ ॥

धूपानंतरं क्रमप्राप्तां दीपाबलिं वर्णयति ॥ दीपाबलिरिति ॥ तं प-
रितः गिरिराजस्य समंततः स्थिता सुवर्णसुभाजनस्था दीपाबलिः
प्रकर्षेण शुशुभे ॥ अत्रोत्प्रेक्षते ॥ पद्मरागेति ॥ पद्मरागैर्मणिक्वै-
र्घटिता एवंविधा उत्तमा हारयष्टिः किमु ॥ पुनरुत्प्रेक्षते ॥ किंवे-
ति ॥ अथवा तद्वर्ष्मणः गिरिराजदेहस्य संबंधिनी युतिः कांतिस्त-
द्वभवा चारुतरा अतिमुंदरी या अंकुरालिः सा किमु ॥ ७५ ॥

अयं किलाऽस्मानवितेति मत्वा स्वनामवाच्याव
निधारकश्च ॥ तं ताः सुगोवर्धनभूधराऽग्रे क्रीडां
प्रचकुर्मुदिता हि गावः ॥ ७६ ॥

गोवर्द्धनोत्सवे ऽवश्यकर्तव्यतया विहितं गोक्रीडनमाह ॥ अयमि-
ति ॥ ताः गावः तं गोवर्धनं अयं गोवर्धनः अस्मानविता तृणादि-
न्निरस्मद्रक्षकः ॥ यद्वा अस्मानविता इन्द्रेण करिष्यमाणवर्षणाद्र-
क्षिप्यति ॥ अनद्यतनभविष्यति लुट् ॥ चपरं ॥ स्वेति ॥ स्वनाम
गौरिति तद्वाच्या या अवनिः पृथ्वी तस्याः धारको धारणकर्तेति
मत्वा किल मुदिताः सत्यः सुष्ठु शोभने गोवर्द्धनभूधरस्याऽग्रे हि
अयभागे एव क्रीडां प्रचकुः ॥ उपजातिर्दत्तं ॥ ७६ ॥

ग० ॥ ततः परं पर्वतपरिवृढं पशुपपरिवृढा ब्रज
जनसहस्राऽऽनीतबलिसहस्रमाप्सातुं तान् रक्षितु
मिवच विधृततत्संख्याकबाहुमहमपि पोषणकर

णसमर्थ इति सूचयंतमिव सजलजलदप्रभमा
त्मानं दर्शयंतं परमसुभगं प्रभुं प्रसमीक्ष्य प्रसमा-
पितपूजाकृत्या मत्याहितहर्षाः प्रत्येकतद्भुजदंडेना
ऽभयं ग्रहीतुमिव दंडवत्सहस्रप्रव्रः प्रणेमुः ॥ २४ ॥

ततदिति ततः परं गोक्रीडनानंतरं पशुपपरिवृढा गोपश्रेष्ठा नंदादयः
पर्वतपरिवृढं गिरिराजं प्रसमीक्ष्य प्रत्यक्षतो दृष्ट्वा मत्याहितहर्षाः
मतौ आहितो हर्षो यैरेवंविधाः ॥ तथा ॥ प्रसमापितं पूजाकृत्यं
यैस्ते तथाविधाश्च संतः दंडवत्सहस्रकृत्वः प्रणेमुः ॥ कीदृशं ॥ ब्र-
जेत्यादि ॥ ब्रजजनानां सहस्रेणाऽऽनीतं यद्वलिसहस्रं तदाप्सातुं
भक्षितुमिव तान् सहस्रसंख्यब्रजजनान् रक्षितुमिवच ॥ विधृते-
ति ॥ विधृतास्तत्संख्याकाः सहस्रसंख्याका बाहवो येन तथाविधं
तथा अहमपि गिरिः पोषणकरणसमर्थ इति सूचयंतमिव सजल-
जलदप्रभं आत्मानं स्वस्वरूपं दर्शयंतं ॥ यथा ॥ जलदो जगद्रक्ष-
क एवमहमपि इति तत्प्रभावलंवेन सूचयंतमिवेति भावः ॥ तथा ॥
परमसुभगं अनेकबाहुशालित्वेऽपि परममुंदरं ॥ तथा ॥ प्रभुं नि-
ग्रहानुग्रहसमर्थं ॥ सहस्रकृत्वः प्रणेमुरित्यंशे उत्प्रेक्षते ॥ प्रत्येकेति ॥
एकैकतद्भुजदंडेनाभयं ग्रहीतुमिव ॥ २४ ॥

ततः ॥ प० ॥ भुक्त्वा बलिं निखिलगोपजनाऽऽहृतं
तान् दत्वा ऽभयं रुचिरहास्यविराजितास्यः ॥ कृत्वा
रुपाभिदमवोचदसौ प्रयांतु मत्वा प्रसन्नमथ
मां मुदिताः स्वगेहं ॥ ७७ ॥

भुक्तेति ॥ ततस्तत्प्रणामानंतरं असौ गिरिराजः रुपां कृत्वा नि-
खिलगोपजनाऽऽहृतं बलिं भुक्त्वा रुचिरहास्यसुशोभिताऽऽस्यः
संस्तेभ्यो ऽभयं दत्वा ॥ भवंत इति शेषः ॥ अथ कार्त्तर्येण ॥ मंग-
लाऽनंतराऽऽरंभप्रश्नकार्त्तर्येष्वथो अथेत्यमरः ॥ भवंतो मां प्रसन्नं
मत्वा मुदिताः संतः स्वगेहं प्रयांतु इतीदं तान् प्रत्यवोचदित्यन्वयः ॥
अर्थः स्पष्टः ॥ वसंततिलका रत्नम् ॥ ७७ ॥

**वंदारुजनताऽऽनंददानदक्षाऽनुमोदिताः ॥ नंदाद्या
रसमविंदंत सदनं वंदशो मुदा ॥ ७८ ॥**

वंदार्थिति ॥ स्पष्टा योजना ॥ वंदारुरुभिवादिका ॥ वंदारुरुभिवा-
दक इत्यमरात् ॥ एवंविधा या जनता जनसमूहस्तस्यै आनंददा-
ने दक्षो निपुणः श्रीकृष्णस्तेनाऽनुमोदिताः संतः ॥ ७८ ॥

ग० ॥ अथ वंदारकवंदाऽमंदवंदितेन महेन्द्रेण गो-
पेन्द्रतनयप्रेरितैर्गोपैः कृतविप्लवां निजपूजामाज्ञाय
रुपा ऽऽप्नुतसहस्रेक्षणेन तत्क्षणप्रणोदिताऽतिधू-
मप्रालपिकशंवरभृदाडंबरऽखंडनिविडितसचा-
पांऽवरझरच्छराऽसारसरणेन विशंकटनटद्विद्यु-
च्छटोडामरमहःकदंबप्रसारेण प्रस्रमरप्रखरतर-
सलिलशर्कराप्रकरप्रपातेन भुवनभीषणधैर्यपेष-
णनिपुणघनध्वानाऽऽकर्णनेन च महासाध्वसवं
धुरा धेनुपा गाढध्वांतकवलितं प्रचंडभानुमप्यव-
लोक्य निजैकनाथं किल गोकुलनाथं शरणमुपे-

त्येत्यंकारं गिरमुत्थापयामासुः ॥ २५ ॥

अथ स्वयंज्ञविधातकुद्भ्रमहेंद्रकृताऽतिदृष्टिभीता गोपा हर्षि प्रा-
र्थितवंत इत्याह ॥ अथेत्यादिना गद्येन ॥ अथ गिरिराजयज्ञसमा-
प्तनंतरं ॥ गोपेन्द्रेति ॥ गोपेन्द्रतनयेन नंदतनयेन श्रीकृष्णेन प्रेरितैः इं-
द्रयज्ञविधातपूर्वकं गोवर्धनोद्देश्यकयज्ञे प्रवर्तितैर्गोपैः निजपूजां
कृतविप्लवां कृतविधातां आज्ञाय रुपा क्रोधेन आक्रुतानि व्याता-
नि सहस्रमपीक्षणानि यस्यैवंविधेन ॥ वंदारकेति ॥ वंदारकाणां
देवानां वंदेन अमंदं बहुलं यथा तथा वंदितेन कृतवंदनेन महेन्द्रेण
तत्क्षणेति ॥ तत्क्षणं स्वयंज्ञविप्लवज्ञानसमकालमेव प्रणोदिताः प्रेरि-
ता अतिधूमाः प्रालयिकाः प्रलयकालसंबन्धिना ये शंवरभृतः उ-
दकभृतो मेघाः ॥ नीरक्षीरांशुशंवरमित्यमरात् ॥ तेषां य आडंबरः स-
मारंभः ॥ आडंबरः समारंभे गजगर्जितनूर्ययोरित्यभिधानात् ॥ तेना
ऽखंडं यथा तथा निविडितं व्याप्तं यत्सचापं सेंद्रधनुरंवरमाकाशं
तस्माद्झरन्ववहन् यः शरासारः उदकधारासंपातः ॥ शरस्तेजनके बा-
णे दध्यधे नाशरं जले इति मेदिनीकोशात् ॥ तस्य यत्सरणं प्राप्ति-
स्तया ॥ अत्राऽऽकाशस्य चापवत्ववर्णनेन तत्सकाशाच्छराऽसा-
रस्य बाणदृष्टेः पतननिरूपणेन च तस्मिन् भयप्रयोजकताऽनुकू-
लं योधतादात्म्यं प्रत्याप्यते ॥ तथा ॥ विशंकटेति ॥ विशंकटे वि-
शालं यथा स्यात् तथा नदंती नृत्यमिव कुर्वती या विद्युच्छटा
तस्या उड्डामरो महान् यो महःकदंबस्तेजः समूहस्तस्य प्रसा-
रेण प्रसरणेन ॥ तथा ॥ प्रस्रमेति ॥ प्रस्रमर इतस्ततः प्रसरन्
प्रकर्षेण खरतराणां कठिनतराणां सलिलशर्कराणां वर्षा-
पलानां यः प्रकरः समूहस्तस्य प्रपातेन ॥ तथा भुवने-

ति ॥ भुवनभीषणो लोकभयंकरः धैर्यपेषणनिपुणो धैर्यनाशन-
चतुरश्व यो घनानां मेघानां ध्वानः शब्दस्तस्याऽऽकर्णनेन श्रव-
णेनच महत् यत्तात्त्व्यं भयं तेन बंधुराः नष्टाः॥बंधुरः शोभने
नष्टे इतिमेदिनी ॥ एवंविधा धेनुपा गोपाः प्रचंडभानुमपि प्रक-
र्षेण चंडाः क्रूरा भानवः किरणा यस्य तं सूर्यमपि ॥ गाढेति ॥
गाढं निबिडं यत्स्वांतमंधकारस्तेन कवलितं पस्तं एवंविधमालो-
क्य निजैकनाथं स्वीयमुख्यस्वामिनं शरणं रक्षितारं गोकुलना-
थं श्रीकृष्णमुपेत्येत्यंकारमित्यं वक्ष्यमाणप्रकारेण गिरं उत्थापया-
मासुः ॥ अन्यथैवंकथमित्यादिना णमुल् ॥ निजैकनाथं गोकुल-
नाथमित्युभाभ्यां तस्मान्मच्छरणं गोष्ठमित्यादिना प्रतिपादितो भ-
गवत्कृतः स्वीयत्वेन परिपहः सूचितः ॥ २५ ॥

प० ॥ चरीकर्ति घोराऽऽरवं मेघमाला जरीहर्ति धै-
र्यं च विद्युद्विशाला॥ वरीवर्ति भीतिहृदजे जटाला
सरीसर्ति वायुर्विषीदंति बालाः ॥ ७९ ॥

तां गिरमेवाह ॥ चरीकर्तीति ॥ मेघमाला मेघपंक्तिः घोरं भयंकर-
रमारवं शब्दं चरीकर्ति अतिशयेन पुनःपुनर्वा करोति ॥ च परं ॥
विशाला विद्युद्वैर्यं जरीहर्ति अतिशयेन पुनःपुनर्वा हरति ॥ वि-
द्युति विशालेति विशेषणं क्रूरत्वसूचनाय ॥ वायुश्च सरीसर्ति अ-
तिशयेन पुनःपुनर्वा सरति प्रचरतीत्यर्थः ॥ एतैः सर्वैः किं भव-
तीत्यत आह ॥ हृदजे हृत्कमले अर्थादस्माकं जटाला बहुला
भीतिर्वरीवर्ति अतिशयेन पुनः पुनर्वा वर्तते ॥ बालाश्च विषीदंति
पूर्वैकमेघाऽऽरवादिना खिद्यंति ॥ भुजंगप्रयातं वृत्तं ॥ ७९ ॥

ग० ॥ एवं रीत्या भीत्याश्लिष्टक्लिष्टनैजजनवैकृत्य
मवेक्ष्य रुपाक्लिन्नमना मुकुंदः ॥ २६ ॥

प० ॥ ऋभुक्षस्तक्षितुं मंक्षु गर्वं पर्वतरक्षकं ॥ क्ष्वे-
त्योक्षिष्य करे दधे सदृक्षणविचक्षणः ॥ ८० ॥

एवं गोपानां वाचं श्रुत्वा तद्रक्षणार्थं भगवान् यदकरोत्तदाह ॥ एव-
मिति गद्यसहितेन ऋभुक्षइति श्लोकेन ॥ एवंरीत्या पूर्वोक्तरीत्या ॥
भीतीति ॥ भीतिर्भयं तथा आश्लिष्टाः क्लिष्टाश्च ये निजा एव नै-
जा जनास्तेषां यद्वैकृत्यं विव्हलत्वं तदवेक्ष्य रुपाऽऽद्रीतः करणः ॥
तथा ॥ सतां साधूनां रक्षणे विचक्षणः कुशलो मुकुंदः श्रीकृष्णः
मंक्षु शीघ्रं ऋभुक्ष इंद्रस्या ॥ ऋभुक्षिन्शब्दात् पष्ठयेकवचने ङसिभस्य
टेलोप इत्यनेन टिलोपः ॥ आखंडलः सहस्राक्षः ऋभुक्षा इत्यमरः ॥
गर्वं तक्षितुं नाशयितुं पर्वतरक्षकं पर्वतो गोवर्द्धनस्तद्रूपो रक्षकस्तं ॥
यद्वा पर्वतानां रक्षकं गिरिराजमितियावत् ॥ क्ष्वेत्युक्त्वा लीलया उ-
क्षिष्य करे दधे ॥ स्वभक्तपीडनार्थं प्रवृत्तस्य स्वाऽयजस्याऽर्पाद्र-
स्य गर्वं परिहर्तुं तत्पतिपक्षिभूतं पर्वतपरिवृढं गोवर्द्धनमुद्धृत्य स्व-
भक्तक्षणासाधनत्वेनाऽंगीचकार भक्तैकपक्षपाती भगवानित्यर्थः ॥
॥ २६ ॥ ८० ॥

ततः परं ॥ प० ॥ महीधगते स्थितिमग्न चक्रुर्गो गोप
गोपीजनवत्सवर्गाः ॥ तदाज्ञया द्राक् सुधया ऽथ
तृप्तास्तद्रक्तचंद्रोदितया भृशं ते ॥ ८१ ॥

ततःपरमिति ॥ गोवर्द्धनधारणानंतरं ॥ महीधेति ॥ ते प्रसिद्धा गो-

गोपगोपीजनवत्सर्वगाः तदाज्ञया श्रीकृष्णाऽऽज्ञया द्राक् शीघ्रं ॥
 वृष्ट्याद्याकुलत्वाद्भगवद्विश्वासातिशयाच्चर्वतपतनादिशं कामरु-
 त्वेत्यर्थः ॥ अत्र श्रीकृष्णदर्शने महीध्रगते पर्वताधस्तनगते स्थिति
 चक्रुः ॥ अथ ॥ तदिति ॥ तस्य भगवतो यो वक्रचंद्रस्तस्मादुदित-
 या उत्पन्नया सुधया सुखमत्र तिष्ठत भयमण्वपि न कुरुतेत्या-
 दिवागमृतेन भृशमत्यंतं वृषा आसन् ॥ अनेन सप्तदिनपर्यंतं क्षु-
 त्पिपासादिबाधाया निवृत्तिरपि सूचिता ॥ उपजातिर्वृत्तं ॥ ८१ ॥

ततः सप्त दिनानि ॥ प० ॥ हरिर्हरिः पर्वतपक्षपा-
 ती बली सलीलं सलिलप्रदाता ॥ बलक्षनागोऽ-
 प्यहमेव नाऽन्य इतीर्ष्येवाऽतिववर्ष रुष्टः ॥ ८२ ॥

तत इंद्रः किमकरोदित्यत आह ॥ तत इति ॥ गोपादिप्रवेशानंतरं
 सप्तदिनानि ॥ अनयोः श्लोकेनाऽन्वयः ॥ हरिरिति ॥ ततः हरि-
 र्द्रुष्टः सन् इति ईर्ष्ययेव सप्तदिनानि अतिववर्ष अतिदृष्टकृत-
 चान् ॥ कालाध्वनोरत्यंतसंयोग इति द्वितीया ॥ यमाऽनिलेन्द्रचंद्रा-
 ऽर्कविष्णुसहांशुवाजिषु ॥ शुकाऽहिकपिभेकेषु हरिर्ना कपिले
 त्रिष्वित्यमरः ॥ इतीति किं ॥ हरिः उभयत्र एतदभिधः स्वसेवक-
 दुःखहर्ता च ॥ तथा ॥ पर्वतेति ॥ पर्वतानां पक्षान् पातयति तच्छीलः
 पक्षे पर्वतस्य गोवर्द्धनस्य पक्षपाती ॥ तदुद्देश्यकयागप्रवर्तनात् ॥
 तथा ॥ बली बलवान् सैन्ययुक्तो वा पक्षे बलरामाऽन्वितः पर्वतो-
 द्भरणादतिशयितबलयुक्तो वा ॥ तथा ॥ सलीलं यथा स्यात्तथा
 सलिलप्रदाता उदकप्रदाता भेषस्वामित्वात् पक्षे त्रिविक्रमाऽव-

स्थायां चरणतो गंगारूपजलप्रदाता ॥ तथा ॥ बलक्षेति ॥ बलक्षो धवलः
 बलक्षो धवलोऽर्जुन इत्यमरात् ॥ एवंविधो नाग ऐरावताख्यो गजो
 यस्य सः पक्षे शय्याभूतः शेषाख्यो नागो यस्य स बलक्षनागः सो-
 ऽपि अहमेव नान्यः ॥ एवं सति मस्तदक्षो मन्नामधारकोऽयमद्य
 कथमुदित इति ॥ उपेद्रवज्जा वृत्तं ॥ ८२ ॥

अथवा ॥ अक्ष्णां सहस्रं प्रविडंबितं करैः करेणु
 मस्तस्थमसौ पदेऽंकुशं ॥ विभर्ति वज्रं करगं
 घनत्विषं त्वितीर्ष्यया वर्षति वज्रहा पुरा ॥ ८३ ॥

अथवा ॥ अक्ष्णामिति ॥ वज्रहा इन्द्रः ॥ अनेन स्वशत्रोर्वज्रस्य भ-
 गवद्भक्तत्वेन भगवति तत्पूज्यत्वमपि ईर्ष्याकारणं सूचितं ॥ इति
 ईर्ष्ययेव पुरा पूर्वं वर्षति अवर्षात् ॥ पुरि लुङ् चाऽस्मे इति पुरा-
 योगे भूते लट् ॥ इतीति किं ॥ अनेनेति शेषः ॥ श्रीकृष्णेन अ-
 क्ष्णां सहस्रं अक्षिगता सहस्रसंख्येत्यर्थः ॥ करैः प्रविडंबितं अनुक-
 तं ॥ गोपानां गोवर्द्धनस्वरूपदर्शने तावद्वाहुधारणात् ॥ तथा ॥ अ-
 सौ श्रीकृष्णः करेणुमस्तस्थं ऐरावतमस्तकस्थं ॥ करेणुरिभ्यां स्त्री-
 नेभे इत्यमरः ॥ अंकुशं तथा करगं मत्करस्थितं वज्रं च पदे रेखा-
 रूपेण विभर्ति ॥ तदुक्तं ॥ वज्राऽंकुशवज्रसरोरुहलांलनाऽऽब्ध्य-
 मिति ॥ तु पुनर्धनानां अर्थान्मद्वाहनभूतानां त्विषं कांति विभर्ति
 इति ॥ उपजातिर्वृत्तं ॥ ८३ ॥

पवित्रनीरं ननु पंकनाशनं कलापिकं विष्णुपदं
 श्रुतं यतः ॥ गिरित्रमस्ते श्रितकृष्णवर्मनि पपात
 युक्तं तदिदं न किं भवेत् ॥ ८४ ॥

इंद्रेण कृतमेतद्युक्तमिति श्लेषभंग्या युक्तमेव जातमिति प्रति-
पादयन्नाह ॥ पवित्रेति ॥ पंकनाशनं कर्दमनाशकं ॥ बहुदृष्टि-
त्वेकर्दमस्यप्रवहणात् ॥ तथा ॥ कलापिकं कलापिनां मयूराणां
कं सुखं यस्मादिति कलापिकं ॥ मेघप्रादुर्भावे हि मयूराणामानं
दोदयो भवतीति प्रसिद्धं ॥ एवंविधं पवित्रनीरं पवि वज्रं त्रायत
इति पवित्र इन्द्रस्तत्संबंधि नीरमुदकं ॥ इन्द्रप्रेरितैर्मैधैर्यत्वात् ॥
एतेन वज्रधारणपूर्वकं मेघप्रेरणं तेन च वर्षणस्य क्रोधपूर्वकत्वं
ध्वनितं ॥ यतो विष्णुपदच्युतं आकाशाद्भलितं अस्ति ॥ तस्मा-
द्धेतोः श्रितकृष्णवर्त्मनि श्रितं कृष्णस्य वर्त्म मार्गो येनैवंविधे ॥
हरिदासवर्धत्वात् ॥ यद्वा श्रितः कृष्णो यस्मिन्नेवंविधानि वर्त्मानि
पंथानो यस्मिन्नेवंविधे ॥ तत्र सर्वदा सर्वत्र कृष्णसंचारात् ॥ एवंविधे
गिरिचमस्ते गिरीन् पर्वतांस्त्रायत इति गिरित्रो गिरिराजस्तस्य
मस्ते मस्तके पपात तदिदं युक्तमतं न भवेत्किमपि भवेदेवेति
काकुः ॥ आकाशाद्भलितस्योदकस्य पर्वतमस्तके पतनं युक्तमेव ॥
अथवा विष्णोः पदाद्भलितस्य तस्य तत्संचारादधिकरणे पतनं यु-
क्तमेवेति भावः ॥ अथच यतः ब्रह्मकमंडलुस्थितत्वात् स्वयमेव
पवित्रनीरं शुद्धमुदकं अतएव पंकनाशनं पापनाशकं तदपि वि-
ष्णुपदच्युतं भगवच्चरणनिस्रतगंगारूपमिति यावत् ॥ अनेनाऽति-
पावित्र्यं बोधितं ॥ चरणं पवित्रमित्यादिश्रुतेः ॥ तथा कलापि-
कं कलाः पातीति कालपञ्चद्वं सोऽस्यास्ति शिरोभूषणत्वेनेति
कलापी शंकरस्तस्य कं सुखं यस्मात्तत् ॥ गरलाऽग्नितापशाम-
कत्वेन सुखकरमित्यर्थः ॥ एवंविधं अस्ति तस्माद्धेतोः श्रितकृष्णव-
र्त्मनि श्रितस्तृतीयमेघे कृष्णवर्त्मा अग्निर्येनैवंविधे गिरिचस्य कै-

लासाऽधीशस्य शंकरस्य मस्ते मस्तके पपात ॥ शेषं पूर्ववत् ॥ वं-
शस्थं दत्तं ॥ ८४ ॥

ग० ॥ अनंतरमंतरिक्षचरचक्रचक्रवर्ती क्रोधाऽ
धताप्रेरितघनघनाघनाऽनीकगाढोद्योगसाकल्यवै
फल्यमालोक्य स्मयशैथिल्यात् न निवारयामास ॥

॥ २९ ॥

अनंतरमिति ॥ दिनसप्तकानंतरं ॥ अंतरिक्षेति ॥ अंतरिक्षचरा दे-
वास्तेषां यच्चक्रं समूहस्तस्य चक्रवर्ती राजा इन्द्रः ॥ क्रोधेति ॥
क्रोधाऽधतया क्रोधप्रयुक्तविचारशून्यत्वेन प्रेरितं घनं निविडं य-
त् घनाघनानीकं वर्षुकमेघसमूहः ॥ वर्षुकाब्दो घनाघन इत्य-
मरात् ॥ तस्य गाढो दृढो य उद्योगस्तस्य साकल्येन सामस्येन
यद्वैफल्यं तत् आलोक्य स्मयशैथिल्यात् गर्वशैथिल्यात् ॥ स्मयो
नाद्भुतगर्वयोरिति मेदिनी ॥ तत् मेघाऽनीकं निवारयामास ॥
॥ २९ ॥

प० ॥ प्रभुप्रभावमार्तद्वप्रतापेन प्रतापितः ॥ प्रलु
सगतिकस्सोऽभूद्यतोऽसौ कौशिकः किल ॥ ८५ ॥

प्रभ्विति ॥ स प्रसिद्धः असौ इन्द्रः यतो हेतोः कौशिकः किल ॥
महेंद्रगुगुलूलूकव्यालयाहिषु कौशिक इत्यमरात् ॥ नान्ना कौशिक
इति श्लेषेणोलूक इति प्रसिद्धः ॥ अतो हेतोः प्रभोः श्रीकृष्णस्य
यः प्रभावः प्रतापः ॥ स प्रतापः प्रभावश्च यत्तेजः कोशदंडजमित्य-
मरात् ॥ स एव मार्तद्वः सूर्यस्तस्य प्रतापेन प्रकृष्टतापेन प्रकर्षेण

पीडितः सन् प्रलुप्तगतिकः प्रलुप्ता गतिज्ञानं यस्य स प्रलुप्तगतिकः इतिकर्तव्यतामूढः ॥ यद्वा प्रलुप्ता गतिरभ्युपायो गोकुल-पीडनविषयको यस्येति वा ॥ गतिः स्त्री मार्गदशयोज्ञाने यात्रा-भ्युपाययोरिति मेदिनी ॥ उलूकपक्षे गतिर्मग्नं ॥ एवंविधः अभूत् ॥ सूर्यप्रतापेनाऽऽध्यादुलूको यथा लुप्तगतिको भवति तथा भगवत्प्रतापप्रभावाद्दिद्रोऽपि तथाऽभूदिति भावः ॥ ८५ ॥

अदभ्राऽभिमानात् परिभ्रष्टश्चायुधप्रेरिताऽभ्रैर्भृशं भग्नदर्पैः ॥ नभोभागमालोक्य भासानिधिः प्रोद्भिन्नतं तं करैः पूजकः किं समागात् ॥ ८६ ॥

इंद्रप्रेरणया मेघनिवृत्तौ निर्मले आकाशे सूर्यदर्शनमभूत्तदेवोद्ये-क्षापूर्वकं वर्णयति ॥ अदभ्रेति ॥ भासानिधिस्तु सूर्यस्तु भृशम-त्यंतं भग्नदर्पैर्भग्नगर्वैः अदभ्रो बहुलो योऽभिमानस्तस्मात् ॥ अदभ्रं बहुलं बह्वित्यमरः ॥ परिभ्रष्टेति ॥ परिभ्रष्टो गलितो निरभिमान इति यावत् एवंविधो यः शंबाऽयुधो वज्राऽयुध इंद्रः ॥ शतकोटिः स्वरुः शंब इति वज्रपर्यायेष्वमरः ॥ तेन प्रेरितानि यान्यभ्राणि मेघाः ॥ अभ्रं मेघो वारिवाह इत्यमरात् ॥ तैरुद्भिन्नतं त्यक्तं निरभ्र-मितियावत् ॥ मेघगर्वस्थेन्द्रगर्वमूलकत्वात्तत्परिहारेत्परिहारस्या-र्थसिद्धत्वमिति भावः ॥ एवंविधं नभोभागमालोक्य करैः किरणैः श्लेषेण हस्तैः तं स्वाश्रयविमलीकरणेन कृतोपकारं श्रीकृष्णं पूजकः समागात् पूजयितुं समागात् किमित्युद्येक्षायां ॥ पूजक इत्यत्र तुमुण्वुलावित्यादिना ण्वुल् ॥ अकेनोर्भविष्यदाथमर्ण्य-योरिति कद्योगलक्षणपष्ठ्या निषेधात् कर्मणि द्वितीया ॥ भुजं-ग्रण्यातं दत्तम् ॥ ८६ ॥

ऋभुक्ष आगर्वविनाशसाक्षिणं तं पूषणं तक्षण-मानिरीक्ष्य सः ॥ नंदाऽन्वयाऽभूषण आह सत्वरं सर्वे बहिस्त्यक्तभयाश्वरंत्विति ॥ ८७ ॥

ऋभुक्षइति ॥ आभूषयत्यतिशयेनाऽलं करोतीत्याभूषणः नंदाऽन्व-यस्याऽभूषणो नंदाऽन्वयाऽभूषणः श्रीकृष्णः ऋभुक्ष इंद्रस्य आ-गर्वविनाशसाक्षिणं आ सर्वतो गर्वविनाशे साक्षिभूतं ॥ सर्वक-र्मसाक्षित्वात्तस्येति भावः ॥ अनेनेन्द्रगर्वविनाशस्याऽविप्रतिपन्न-त्वं सूचितं ॥ तं आकाशाधिष्ठितं पूषणं सूर्यं आनिरीक्ष्याऽवलोक्य सर्वे गोपादयस्त्यक्तभयाः संतः सत्वरं बहिश्चरंत्वित्याह ॥ उपजातिवृत्तं ॥ ८७ ॥

दंभोलिभृद्भगिरेर्दंभोलिर्दमने द्रुतं ॥ गोवर्द्धनध-रस्येदं करकंजमपि ध्रुवं ॥ ८८ ॥

इंद्रगर्वपरिहारमेव विरोधाऽलंकारविधया वर्णयति ॥ दंभोलीति ॥ गोवर्द्धनधरस्य श्रीकृष्णस्य इदं गोवर्द्धनधारणे साधनत्वेन प्रत्यक्ष-तो दृश्यमानं वामं करकंजं करएव कंजं कमलं तदपि दंभोलिभृ-तो वज्रधरस्येन्द्रस्य यो दंभरूपो गिरिस्तस्य द्रुतं शीघ्रं दमने विष-ये दंभोलिध्रुवं वज्रमेवाऽसीत् ॥ अत्र दंभोलिभृदित्यादिना पर्व-तभेदनसाधनधारकस्येन्द्रस्य संबंधिनो गर्वपर्वतस्याऽतिदुर्भेद्यत्वं सू-चितं ॥ अतिदुर्घटस्य तद्भेदनस्य च करकमलेन करणात् अर्चि-त्यं भगवत्सामर्थ्यं च ध्वनितं ॥ अत्रापि शब्दात् अतिकोमल-त्वेन शिलोच्चयभेदनाऽसमर्थस्याऽपि कररूपकमलस्य तद्भेदन-समर्थाऽतिकठोरवज्ररूपत्वेन वर्णनाद्बिरोधालंकारः सूचितः ॥ ८८ ॥

महीध्रदेवगतांते देवदेवाऽनुमोदिताः ॥ बहिराग
त्य मुदिताः सूपुः सौख्येन गोकुले ॥ ८९ ॥

अथ भगवद्वरेणेन सहर्षास्ते गोपा गिरिगताद्वहिर्निर्गत्य गोकुले
सुखेन वसन्ति स्मेत्याह ॥ महीध्रेति ॥ ततो देवदेवेन श्रीकृष्णेन
ऽनुमोदितास्ते गोपाः महीध्रदेवस्य गिरिराजस्य गतांसौख्येन ब-
हिरागत्य मुदिताः संतो गोकुले सूपुः निरुपद्रवतया वसन्तिस्म ॥
॥ ८९ ॥

ततः सः ॥ क्षमाऽवलंबिता शक्रे मया त्वमपि ता
दृशः ॥ क्षमातले भवेति द्राक् स्थापयामास तं
गिरिं ॥ ९० ॥

अथ भगवत्कर्तृकं पुनर्गिरिराजस्य स्वस्थानस्थापनं वर्णयति ॥ ततः
स इति ॥ क्षमेति ॥ ततो गोपादीनां निर्गमनानंतरं ॥ हे गिरे मया शक्रे
इंद्रे विषये क्षमा तदीयाऽपराधक्षान्तिरवलंबिता स्वीकृता त्वमपि
तादृशः क्षमाऽवलंबी क्षान्त्यवलंबी वस्तुतश्च पृथ्व्यवलंबी भवेति ॥
उक्तेति शेषः ॥ सः श्रीकृष्णः तं गिरिं क्षमातले पृथ्वीतले द्राक्स्था-
पयामास ॥ महतोऽपि पर्वतस्य कराब्जादुत्तारणे आयासप्रयुक्त-
विलंबाऽभावबोधकं द्रागिति ॥ ९० ॥

रक्षिता रक्षताऽनेन क्षितिधच्छायया वयम् ॥
इत्यसौ पूजितः प्रेम्णा दध्यक्षतजलैर्जनेः ॥ ९१ ॥

अथैवंलीलामात्रेण गोवर्द्धनस्योद्धरणं तेन च सर्वेषां रक्षणं य-
थापूर्वं पुनस्तस्य स्वस्थानस्थापनं च दृष्ट्वा जगद्रक्षकपरदेवतात्व-

ज्ञानपुरःसरं कृष्णस्यैवस्वरक्षकत्वं निश्चित्य ब्रजवासिनो दध्या-
दिभिः प्रेम्णा तं पूजितवंत इत्याह ॥ रक्षिता इति ॥ रक्षता जग-
तां रक्षकेणाऽनेन प्रत्यक्षतो दृष्टेन श्रीकृष्णेन कर्त्ता वयं कर्मभूताः
क्षितिधच्छायया गोवर्धनच्छायया करणभूतया रक्षिताः स्म इ-
ति विचार्य जनैर्ब्रजवासिभिः असौ श्रीकृष्णः दध्यक्षतजलैः सा-
धनैः प्रेम्णा स्नेहेन हेतुना पूजितः ॥ पूजाप्रकारस्तत्रैव प्रसंगे तं प्रेमवे-
गान्निभृता इति श्लोकबुबोधिण्यां दध्यक्षताद्भिरिति पूजासाध-
नानि जलानि चरणक्षालनादौ दध्यक्षता अलंकारार्थं मार्जना-
र्थावा आपः लौकिकी तद्देशप्रसिद्धेयं पूजा दध्ना तिलकं कृत्वा
तदुपर्यक्षतान् स्थापयित्वा आप उपरि भ्रामयित्वा पिबन्तीति
श्रीमद्वल्लभाचार्यैर्दर्शितः ॥ ९१ ॥

मेघं मुक्तजलं वीक्ष्य नेत्रौघोऽपि तथाऽभवत् ॥ स्व
स्थानां भूस्थितानां च स्वाऽऽनंदाद्विमलस्तदा १२

मेघमिति ॥ तदा इंद्रगर्वनिराकरणपूर्वकगोपादिरक्षणकाले स्व-
स्थानां स्वर्गस्थितानां च परं भूस्थितानां विमलो निर्मलो नेत्रौ-
घोऽपि मेघं मुक्तजलं वीक्ष्य स्थानंदात् सुष्ठु लोकविलक्षणो य-
आनंदस्तस्माद्धेतोः यद्वा स्वस्य भगवतः संबन्धी य आनंदस्तस्मा-
द्धेतोः तथा मुक्तजलोऽभवत् ॥ एतदृष्ट्वा सर्वेषामानंदाऽश्रुप्रवृत्ति-
रासीदिति भावः ॥ स्वर्गस्थानामानंदकथनेन भगवतः स्वस्वामि-
निष्ठदर्परूपदोषनिराकरणेन सत्यपि सामर्थ्यं राज्यादीनामनपह्ना
रेणच उपकारकारित्वात् तस्मिन्निद्रसखत्वज्ञानप्रयुक्तो मानभंग-
हेतुकेर्ष्याभावः सूचितः ॥ अयमभिप्राय इन्द्रस्य युज्यः सखेति
श्रुतिव्याख्यायां विद्वन्मंडने स्पष्टः ॥ १२ ॥

निजनेलकृताऽऽसाराऽसूययेव सुमोत्करं ॥ नंदना
ऽऽनीतमानंदाद्वटुः कस्य नंदनाः ॥ ९३ ॥

देवकृतपुष्पदृष्टिमुखेक्षापूर्वकं वर्णयति ॥ निजेति ॥ कस्य प्रजाप-
तेः कश्यपस्य नंदनाः पुत्रा देवाः ॥ कः प्रजापतिरुद्विष्टइत्येकाक्ष-
रः ॥ निजनेता स्वनायक इंद्रस्तेन कृतो य आसारो दृष्टिस्तस्य-
युक्तया ईर्ष्ययेव नंदनवनानीतं सुमोत्करं पुष्पसमूहं आनंदाद्वट-
पुः ॥ अस्मत्स्वामिना जलदृष्टिः कृता अस्माभिरपि काचिदृष्टिः
कर्तव्येति वुरथ्या कुसुमानि वटपुरित्यर्थः ॥ ९३ ॥

ग० ॥ तदनंतरमसौ स्मयशिखरिशिखरादिव दि
विषत्सरणितोऽपि समुत्तीर्य जाल्मो जंभभिन्
स्वाऽनुमोदितनैजजैत्रजलदजालजनितवहुलज
लजंवालिते ब्रजजनपदे निजपदे दधे ॥ ३० ॥

अर्थेद्रागमनमाह ॥ तदनंतरमिति ॥ गोपादीनामनाकुलस्थितिद-
र्शनानंतरं जाल्मः असमीक्ष्यकारी भगवन्महिमानमनवेक्ष्य गोकु-
लपीडनोद्यतत्वादविचार्यकारीति यावत् ॥ जाल्मोऽसमीक्ष्यका-
रीस्यादित्यमरः ॥ एवंविधो जंभभिदिंद्रः ॥ स्मयेति ॥ स्मयो गर्वः
स एव शिखरी पर्वतस्तस्य यच्छिखरं तस्मादिव गर्वपर्वताद्यथाऽ-
वतीर्णस्तथादिविषत्सरणितो देवमार्गादाकाशादपि सम्यगुत्तीर्य ॥
स्वाऽनुमोदितेति ॥ स्वेनाऽनुमोदितानिजाएव नैजाः स्वकीया जैत्रा
जयनशीला ये जलदा मेघास्तेषां यज्जालं समूहस्तेन जनितमुत्पा-
दितं यद्वहुलं जलं तेन जंवालितः संजातकदर्भस्तस्मिन्नेवंविधे ब्रज-

जनपदे ब्रजाख्ये देशे निजपदे स्वचरणे कर्मभूते दधे धृतवान् ॥ त-
त्राऽऽययावित्यर्थः ॥ ३० ॥

ततः ॥ प० ॥ उपेत्य देवेन्द्र उपेंद्रमेतं गोपेंद्ररूपं स्तु
तिभिश्च सम्यक् ॥ अस्तौश्च गोलोकनिवासिनी
गौः प्रेम्णा स्वसंतानयुता प्रहर्षात् ॥ ९४ ॥

ततइति ॥ उपेत्येति ॥ ततो ब्रजाऽऽगमनानंतरं देवेन्द्रः स्वसंतानयु-
ता गोलोकनिवासिनी गौः कामधेनुश्च एतं गोवर्द्धनोद्धारकत्वेन
प्रत्यक्षं गोपेंद्ररूपं उपेंद्रपुत्रेभ्य प्रेम्णा स्नेहेन प्रहर्षात् स्तुतिभिः स्तो-
त्रैः सम्यक् अस्तौत् तुराव ॥ हर्षश्च स्वश्रीमदनाशपूर्वकभगवद-
र्शनप्रयुक्त इंद्रस्य गोश्च स्वसंतानरक्षणप्रयुक्तो बोध्यः ॥ उपजा
तिर्वृत्तं ॥ ९४ ॥

ग० ॥ ततस्तावति पूतेन पयसा स्वः करींद्रकरप्रक
रकलितकनककलशगलगलितललितविमलले
खशैवलिनीसलिलैः किल तैश्च कलानाथकुलल
लामं तमभिपिच्य गोविंद इत्यभ्यधातां ॥ ततस्तदा
ऽऽदेशादेवेशः प्रीत्या स उभयरीत्या स्वस्थतामा
ससाद ॥ ३१ ॥

ततइति ॥ ततः स्ववनानंतरं तौ इंद्रकामधेनू कलानाथकुललला-
मं चंद्रवंशभूषणभूतं तं श्रीकृष्णं अतिपूतेनाऽतिपवित्रेण पयसा
दुग्धेन ॥ तथा ॥ तेरितिपूतत्वेन प्रसिद्धैः ॥ स्वरिति ॥ स्वः करींद्रः
सप्तशुंडत्वेन प्रसिद्धऐरावतस्तस्य यः करप्रकरत्वेन कलितो धृतो

यः कलशस्तस्य गलाद्गलितानि ललितानि सुंदराणि विमलानि निर्मलानि यानि लेखशैबलिन्या देवनद्या मंदाकिन्याः सलिला-
न्युदकानि तैश्च प्रीत्या स्नेहेन अभिषिष्य गोविंद इति गाः प-
शूनिद्रत्वेन विदते प्रामोतीति गां स्वर्गं विदते प्रामोतीति वा गोवि-
द इति अभ्यधातां उक्तवन्ती॥ इयं गोविंदपदव्युत्पत्तिर्गोविंद इति
चाऽभ्यधादित्यत्र श्रीधरस्वामिभिर्दर्शिता ॥ सुबोधिण्यां तु अजं-
तं विदशब्दं स्वीकृत्य मध्ये वकाररूपममृतबीजं निक्षिप्य च ग-
वार्भिद्रो गोविंद इति व्युत्पत्तिर्दर्शिता ॥ अत्र बीजं तु नारदपंच-
रात्रे पंचमरात्राष्टमाऽध्याये ॥ गवार्भिद्रः स्मृतो यस्माद्गवार्भिद्र-
स्ततः परं ॥ अतो गोविंद इति च कीर्त्यते वेदवादिभिरिति ॥
इद्रेण कामधेन्या च गोविदेत्यभिहितं ततः प्रभृति गोविदेति ना-
म प्रकटमभूत् इति भावः ॥ ततः अभिषेकपूर्वकनामकथनानंतरं
स देवेश इंद्रस्तदादेशाद्गवदाज्ञया उभयरीत्या प्रकारद्वयेन स्व-
स्थतां स्वास्थ्यं स्वर्गस्थत्वं च आससाद प्राप्तवान् ॥ स्वस्थचित्तो-
भूत्वा स्वास्पदं गतवानित्यर्थः ॥ ३१ ॥

प० ॥ गोकुलं गोकुलं दृष्ट्वा गोलोकस्याऽथ गौर
सौ ॥ निजं जगाम किं लोकं शोभासाम्यं समी-
क्षितुं ॥ १५ ॥

पूर्वोक्ताया गोर्गोलोकगमनमुखेक्षापूर्वकं वर्णयति ॥ गोकुलमि-
ति ॥ अथ गोलोकस्था असौ गौः कामधेनुः गोकुलं तदास्थं श्री
रुष्णनिवासस्थानं ॥ गोकुलं गवां कुलं यस्मिंस्तद्वोकुलं एतादृशं दृ-
ष्ट्वा शोभासाम्यं गोकुलस्य स्वलोकस्य च शोभासादृश्यं समी-
क्षितुं किं द्रष्टुमिव निजं लोकं जगाम ॥ गोः स्वलोकगमनस्य म-

दीये लोकएतादृशी शोभा ऽस्ति नवेति संशयपूर्वकतच्छोभासा-
म्यनिरीक्षणोद्देश्यकत्वोत्प्रेक्षणेन गोलोकादप्येतस्याऽधिकशोभा-
शालित्वं ध्वनितं ॥ १५ ॥

सुरभिक्षीरसंसिक्तं भक्तानंदकरं तदा ॥ मत्वा देवाः
प्रववृषुः सुरभीणि सुमानि ते ॥ १६ ॥

सुरभीति ॥ भक्ताऽऽनंदकरं श्रीरुष्णं सुरभ्याः कामधेनोः क्षीरेण
संसिक्तमभिषिक्तं यद्वा सुरभ्या स्वक्षीरेण संसिक्तं इति मत्वा ते
देवाः सुरभीणि सौगंध्ययुतानि सुमानि कल्पवृक्षोद्भवानि कुमु-
मानि प्रकर्षेण ववृषुः ॥ रुष्णोपरि पुष्पवर्षा च चक्रुरित्यर्थः ॥ १६ ॥

गोवर्धनाऽचलवरोद्धृतिजं श्रवस्तद्गोवर्धनाऽचल
मभूद्धि यतोऽत्र नव्यां वृद्धश्रवः समभिधा प्रथिता
ऽथ युक्ताऽऽसीद्व्रहंतुरधुना प्रबुधैः प्रगेया ॥ १७ ॥

गोवर्धनेति ॥ अत्र लोके हि यस्माद्गोवर्धनाऽचलवरोद्धृतिजं गोवर्द्ध-
नाख्यगिरिराजोद्धरणजन्यं तच्छ्रवः श्रीरुष्णकीर्तिः गोवर्धनाचलं
गोः स्तुतिरूपवाण्या वर्धकं तच्च तदचलं च तथाविधमभूत् ॥ यत-
श्चेदं नव्यं ततो हेतोः प्रबुधैः प्रगेया अथच प्रथिता प्रख्याता वृ-
हंतुरद्रस्य वृद्धश्रवः समभिधा वृद्धश्रवा इति नाम अधुना युक्ता
वृद्धं जीर्णं श्रवः कीर्तिर्यस्य स वृद्धश्रवा इत्यनुगताऽर्थत्वेन यो-
ग्या आसीत् ॥ एतावत्यर्थतमिद्रस्या कीर्तिर्नव्या आसीत् अधुना
तु तद्गर्वनिरसनार्थं गोवर्द्धनोद्धरणेन स्तुत्यस्याऽचलस्य नव्यस्य च
अगवद्यशसः प्रसरणेनाऽर्थादिद्रक्तीर्तवृद्धत्वमेवाऽऽसीदिति भावः ॥
वसंततिलका वृत्तं ॥ १७ ॥

श्रीगोवर्द्धनधारणे धृतिधरं गोरक्षणे तत्परं शक्रा
ऽमीवविनाशनैकसुकरं सौंदर्यरत्नाकरं ॥ वेपेणा
ऽतिमनोहरं नटवरं वर्णेन शुभ्रेतरं गोपीमध्यचरं
भजे सुखकरं तं गोकुलेशं परं ॥ ९८ ॥

गोवर्द्धनोद्धरणलीलावर्णनप्रकरणसमाप्तौ मंगलमाचरति ॥ श्रीति ॥
अहं परं परमात्मानं गोकुलेशं गोकुलस्वामिनं तं श्रीकृष्णं भजे ॥
गोकुलेशमित्यनेन गोकुलस्थानां सर्वेषामेतदधीनप्रवृत्तिकलं सू-
चितं ॥ अतएव च भगवत्प्रवर्तनेनैन्द्रयागपरित्यागपूर्वकं गोवर्धन-
यागे तेषां प्रवृत्तिः ॥ ननु भगवत एतत्करणे किं प्रयोजनमिति चे-
दिद्वर्गवर्षपरिहार एव प्रयोजनमित्यभिप्रायगर्भं भगवद्विशेषणमाह ॥
शक्राऽमीवेति ॥ शक्रस्यैन्द्रस्य यदमीवं मदरूपो दोषस्तस्य विना-
शनो यज्ञप्रतिपातकुद्धैर्द्रुक्ताऽतिवटिनिवारणाय गोवर्द्धनोद्धर-
णद्वारा नाशकः एकः शोभनः करो यस्य तं ॥ ननु भगवतः कर-
स्यैन्द्रगर्वनाशकत्वं कथमित्याकांक्षायां गोवर्द्धनधारणेन गोकुल-
पीडकवर्षणबाधानिवर्तनपूर्वकगोकुलरक्षणद्वारकमेव तदित्याश-
यगर्भं विशेषणद्वयमाह ॥ श्रीगोवर्द्धनेति ॥ गोरक्षणइति च ॥ श्री-
गोवर्द्धनस्य धारणे विषये धृतेर्यस्य धरं ॥ अनेनाऽऽयासाऽभा-
वो बोध्यते ॥ धृतिधारणधैर्ययोरित्यमरः ॥ तथा ॥ गवां रक्षणे त-
त्परं नित्याऽऽसक्तं ॥ अत्रगोशब्दो गोपादीनामप्युपलक्षकः ॥ एवमपि
कौर्यादिप्रसक्त्या मनोहरत्वाऽभावसंभावनाऽपि कदाचित्संज्येते
त्यतस्तन्निवृत्तये विशेषणषट्कं तत्राऽऽयमाह ॥ सौंदर्येति ॥ सौंदर्यस्य
रत्नाकर इव समुद्र इवेति सौंदर्यरत्नाकरस्तं ॥ अत्र रत्नाऽऽकरत्वो

क्त्या परमकाष्ठापन्नं भगवत्सौंदर्यं बोधितं ॥ द्वितीयमाह ॥ वेपेणे-
ति ॥ पूर्वविशेषणेन स्वाभाविकमनोहरत्वेऽपि वेपेण कृत्वाऽतिम-
नोहरं ॥ तृतीयमाह ॥ नटवरमिति ॥ एतैर्विशेषणैर्बर्हाऽऽपीडं नटवरवपु-
रित्यादिनोक्तं भगवत् स्वरूपं बोधितं ॥ चतुर्थमाह ॥ वर्णेनेति ॥ वर्णेन
शुभ्रेतरं कृष्णमित्यर्थः ॥ एतेन साक्षाच्छृंगाराऽधिदैवतमयमेवेति बो-
धितं ॥ पंचममाह ॥ गोपीति ॥ रासक्रीडायां गोपीनां मध्ये चरती-
त्येवंविधस्तं ॥ षष्ठमाह ॥ सुखकरमिति ॥ अनेन कृताऽपराधाना-
मपि पूतनादीनां निरतिशयसुखदातृत्वं भगवतो बोधितं ॥ शार्दूल-
विक्रीडितं वृत्तं ॥ ९८ ॥

अथ ॥ रात्रावुत्थायोत्तरस्यां कदाचित्कालिंघां वै
स्नातुमागात्स नंदः ॥ तीरं धीरैर्मरुतैः सेव्यमानं
तत्राऽऽहेदं पारणाकृत्यसिन्धु ॥ ९९ ॥

अथाऽपररात्रस्नानोद्युक्तस्य वरुणदूताऽऽहृतस्य नंदस्य प्रत्यानय-
नरूपां लीलां वर्णयितुमुपक्रमते ॥ अथेति ॥ रात्राविति ॥ अथ
कदाचित्स नंदः पारणाकृत्यसिन्धु ॥ तादृश्यं चतुर्थी ॥ उत्तरस्यां
रात्रौ रात्रेः पश्चिमयामे इत्यर्थः ॥ धीरैर्मरुतैः सेव्यमानं कालि-
न्ध्यास्तीरं प्रति स्नातुमागात् ॥ तत्र च इदं वक्ष्यमाणं यमुनास्तुति-
रूपं वाक्यमाहेत्यन्वयः ॥ अर्थस्तु स्फुटः ॥ पारणाऽत्रैकादशीव्र-
तसंबंधिनी बोध्या ॥ तदुक्तं श्रीमद्भागवते ॥ एकादश्यां निराहार
इत्यादि ॥ शालिनी वृत्तं ॥ ९९ ॥

अथे तरणिनंदिनि प्रतिदिनं त्वदीयाऽमृताद्भवत्य
थ शरीरिणामुचितमत्र पुष्ट्यागमः ॥ परं त्वियमय

ततो भवभवौण्यतमाऽऽत्मने दिशस्यतिविचि
त्रता सुदृढरुणवर्त्माऽऽश्रयं ॥ १०० ॥

नंदोक्तमेवाह ॥ अयेइति ॥ अये तरणिनंदिनि हे यमुने अत्र
लोके त्वदीयान्मृतात्त्वत्संबन्धुदकात् शरीरिणां प्रतिदिनं पुष्ट्यागमः
शरीरपोषप्रार्तिर्भवति अथच पुष्टिमार्गप्रार्तिर्भवति ॥ स च मार्गो-
ऽधुना श्रीमद्वल्लभाचार्यैः प्रकटित उपलभ्यते उचितमेतत् ॥ त्व-
त्संबन्ध्यन्तसेवनेन शरीरपुष्टिप्रार्तिः अथच तव परब्रह्मरसरूप-
त्वात्त्वत्सेवनेन पुष्टिमार्गप्रार्तिश्च योग्येत्यर्थः ॥ यमुनायास्तथात्वं
तु यमुनाष्टकटिप्पण्यां श्रीपुरुषोत्तमचरणैः संगृहीतेषु पादोक्त-
यमुनामाहात्म्यस्थवाक्येषु स्फुटं ॥ तथाहि ॥ त्रय्येषा ऋग्यजुः
साम्ना मादित्य इति गीयते ॥ सम्यक् ज्ञानं च यत्तेषां विश्वेषां
कर्मणां मुने ॥ संज्ञेति साऽस्यां यो धर्मो धर्मसंज्ञः स उच्यते ॥ र-
सो यः परमाऽऽधारः सच्चिदानंदलक्षणः ॥ ब्रह्मेत्युपनिषद्गीतस्तदे-
व यमुना स्वयमिति ॥ परंतु भवभवौण्यतमात्मने संसारजन्य-
तापतप्तदेहाय ॥ सुदृढेति ॥ सुदृढो यः रुणवर्त्मनः रुणमार्ग-
स्याऽऽश्रयस्तं श्लेषेणरुणवर्त्मनः अग्रेराश्रयं अयत्नतः अनायासे-
न दिशसि ददासि इयमिति विचित्रता ॥ स्वयममृतरूपाऽपि तप्तस्य
पुरुषस्य रुणवर्त्माऽऽश्रयं दिशसि न पुनः शीततामित्यत्यंतमाश्चर्य-
मित्यर्थः ॥ यद्वा इयमिति विचित्रतेति काकुः ॥ तेनाऽतिविचित्र-
ता किं अपितु नेत्यर्थः ॥ यतस्त्वं तरणिनंदिनी उष्णरश्मिमतनया ॥
कारणगुणाः कार्यगुणाऽऽरंभकाइति न्यायेन पितृनिष्ठं तापप्रदत्वं
त्वय्यपि प्राप्तं तच्च स्वयममृतरूपत्वाद्ग्निकरणकमिति बोध्यं ॥ पृथ्वी
दत्तं ॥ १०० ॥

ग० ॥ एवमुच्चार्य ब्रजवर्यो नमज्जनानेकाकतर्ज
नतापमार्जनकृतालस्यवर्जनवैकर्तनसरिदंतर्जले
निर्जनेसममज्ज ॥ ३२ ॥

एवमिति ॥ ब्रजवर्यो नंदः ॥ एवं पूर्वोक्तप्रकारकं श्रीयमुनास्तु-
तिवाक्यमुच्चार्य निर्जने अपररात्रत्वेन जनसंसर्गशून्ये ॥ नमदि-
ति ॥ नमतां जनानामनेकानि यान्यकानि दुःखानि तेषां यत्त-
र्जनं तेन यत्तापमार्जनं तापनिवारणं तद्विषये कृतमालस्यवर्जनं
ययैवंभूता या वैकर्तनी विकर्तनस्य विशेषेण जनदुःखकर्तन-
कर्तुः सूर्यस्य अपत्यं सूर्यमंडले रहदृक्चक्रवद्भ्रमणात्तत्संबन्धिनी वा ॥
भ्रमणे प्रमाणं तु ॥ दिवसे दिवसे भानुरादायाऽऽदाय वत्सलः ॥ उ-
दयाऽचलतः पुरीं नयत्यस्ताचलं मुने ॥ यमुनाऽपि ततो नित्यं
गच्छंत्यास्ते ऽक्षया व्ययया ॥ विशात्योघेन सादित्यमुदयादौ पुनः
पुनः ॥ एवं भूमौ तथाऽऽकाशे घटीयंत्रमिवाऽनिशं ॥ यमुनाऽस्तो-
दयाऽद्रिभ्यां भ्रमत्यास्ते ऽक्षयोदेकेति यमुनाष्टकटिप्पण्यां श्रीपु-
रुषोत्तमचरणैरुदाहृतानि यमुनामाहात्म्यस्थवाक्यानि ॥ एवंविधा
या सरिद्यमुना तस्या यदंतर्जलं तस्मिन्निममज्ज मज्जनं कृतवान् ॥
वैकर्तनीत्यत्र शिवाद्यण् ॥ इदमर्थे वा अण् ॥ वैकर्तनसरिदित्यत्र
पुंवत्कर्मधारयेति पुंवद्भावः ॥ ३२ ॥

तत्क्षणं ॥ ५० ॥ असुरो ऽसुरहंतुर्वै पिता ऽयमिति
किं धिया ॥ नंदं समानयत्पाशिसदनं तस्य सोऽनु
गः ॥ १०१ ॥

तत्क्षणमिति ॥ मज्जनसमयएव ॥ असुरइति ॥ तस्य वरुणस्याऽनु

गोऽनुचरोऽसुरः नंदं पाशिसदनं वरुणगृहं ॥ प्रचेतावरुणःपाशी-
त्यमरात् ॥ अनयत् नीतवान् ॥ अत्र हेतुमुखेक्षते ॥ वै निश्चयेन
अयं नंदः असुरहंतुः श्रीकृष्णस्य पिताऽस्ति इति धिया बुद्ध्या
किं ॥ अयमस्माकमसुराणां हंतुः पितेति बुद्ध्या तद्वधनं कर्तु-
मिव पाशिसदनमनयादिति भावः ॥ १०१ ॥

तदा ॥ श्रुत्वाऽऽक्रोशकर्म द्राग्व्रजनिजजनताया
स्तदानीं व्रजेशः स्वीयानां दुःखहर्ता निजपितुरप-
हर्तारमाज्ञाय सोऽगात् ॥ गेहं वारीशितुस्ताद्विनयभ-
रयुतेनाऽर्चितस्तेन बुद्धिं चक्रे गंतुं गृहीत्वा व्रजम-
थतमहो दृष्टलोकेशः कर्द्धि ॥ १०२ ॥

तदेति ॥ नंदनयनसमये ॥ श्रुत्वेति ॥ स्वीयानां दुःखहर्ता व्रजे-
शः सः श्रीकृष्णः ॥ व्रजेति ॥ व्रजसंवधिनिजजनसमूहस्य आक्रो-
शकर्म श्रुत्वा द्राक् शीघ्रं निजपितुरपहर्तारमाज्ञाय तदानीं वारी-
शितुर्वरुणस्य तत् यत्र मनसा नंदनयनं निश्चितं तद्वेहं अगात् ॥
अथ विनयभरयुतेन तेन वरुणेन अर्चितः सत् दृष्टलोकेशः कर्द्धि
तं नंदं गृहीत्वा व्रजं गंतुं बुद्धिं चक्रे ॥ एतेन भगवद्दर्शनार्थमेव
वरुणेन नंदनयनं कृतं नत्वैश्वर्यगर्वेणेति सूचितं ॥ स्रग्धरा वृत्तं ॥
॥ १०२ ॥

लट्ठाऽकुलचटकारवाचाटितदिगंगणे ॥ प्रगे व्रजे
शमादाय मुदाऽगाद्भ्रजरक्षकः ॥ १०३ ॥

लट्ठेति ॥ प्रगे प्रातः काले ॥ लट्ठा चटकारव्यः पक्षिभेदः ॥ व्रजे-
शनंदं ॥ शेषं सुगमं ॥ प्रातरगादित्यनेन आगमने विलंबाभावः
सूचितः ॥ लट्ठेत्यादिविशेषणेन प्रातः कालस्वभाववर्णनात् स्वभा-
वोक्तिरलंकारः ॥ १०३ ॥

